
Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Skierbieszów na lata 2017- 2023

„Rozwój jest tym co czynią jednostki i grupy społeczne, a nie tym, co jest robione dla nich”

Skierbieszów 2017

Spis treści

1. Wprowadzenie	str. 4
1.1 Podstawa prawna	str. 5
1.2 Powiązanie z dokumentami strategicznymi wyższego rzędu	str. 6
1.3 Słownik najważniejszych pojęć	str. 9
2 Diagnoza sytuacji społeczno- gospodarczej gminy Skierbieszów	str. 11
2.1. Strefa społeczna	str. 11
2.1.1. Demografia	str. 11
2.1.2. Wykluczenie społeczne i marginalizacja społeczna	str. 18
2.1.3. Infrastruktura społeczna	str. 25
2.1.4. Kapitał społeczny oraz aktywność obywatelska mieszkańców	str. 26
2.1.5. Poziom życia mieszkańców	str. 28
2.2. Strefa przestrzenno– środowiskowa	str. 30
2.2.1. Położenie	str. 30
2.2.2. Sieć osadnicza i kształtowanie przestrzeni	str. 31
2.2.3. Potencjał i uwarunkowania przyrodnicze	str. 32
2.2.4. Infrastruktura komunikacyjna	str. 32
2.2.5. Infrastruktura techniczna	str. 33
2.2.6. Mieszkalnictwo	str. 34
2.2.7. Obiekty ochrony konserwatorskiej	str. 35
2.2.8. Zasoby turystyczno- rekreacyjne	str. 36
2.2.9. Charakterystyka przestrzeni publicznej gminy	str. 36
2.2.10. Główne problemy sfery przestrzenno – środowiskowej	str. 38
2.3. Strefa gospodarcza	str. 38
2.3.1. Zatrudnienie i lokalny rynek pracy	str. 38
2.3.2. Struktura gospodarcza gminy i przedsiębiorczość	str. 40
2.3.3. Potencjał inwestycyjny gminy	str. 43
3. Delimitacja obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji	str. 45
3.1. Delimitacja obszaru zdegradowanego gminy	str. 45
3.1.1. Sfera społeczna	str. 45
3.1.2. Strefa przestrzenna i gospodarcza	str. 49
3.2. Delimitacja obszaru rewitalizacji	str. 54
4. Cele rewitalizacji oraz środki ich realizacji	str. 59
4.1. Wizja stanu docelowego obszaru rewitalizacji	str. 59
4.2. Cele rewitalizacji i kierunki działań	str.60
5. Przedsięwzięcia i projekty wraz z uzasadnieniem ich komplementarności	str. 67

5.1. Główne i uzupełniające przedsięwzięcia i projekty rewitalizacyjne	str. 67
5.2. Uzasadnienie komplementarności przedsięwzięć i projektów rewitalizacyjnych	str. 68
5.3. System finansowania i realizacji działań rewitalizacyjnych	str. 78
6. System wdrażania, monitorowania i oceny działań rewitalizacyjnych	str. 80
6.1. System wdrażania programu rewitalizacji	str. 80
6.2. System monitorowania procesu	str. 86
6.3. System oceny procesu	str. 89
6.4. Procedura aktualizacji	str. 90
7. Proces uspołecznienia procesu rewitalizacji	str. 92
7.1. Cele i metody konsultacji społecznych	str. 92
7.2. Opis procesu partycypacji	str. 93
7.3. Wyniki ankiet w z mieszkańcami	str. 94
Spis tabel, wykresów, rysunków i map	str. 99

1. Wprowadzenie

Lokalne programy rewitalizacyjne zaliczyć należy do dokumentów o znaczeniu strategicznym dla zrównoważonego rozwoju gmin zagrożonych niebezpieczeństwem utraty kluczowych kompetencji w zakresie zarządzania posiadanymi zasobami społecznymi, gospodarczymi, instytucjonalnymi i przestrzennymi. Delimitacja obszarów zagrożonych negatywnymi tendencjami rozwojowymi jest dokonywana w oparciu o zdefiniowane czynniki charakteryzujące stopień nasilenia się pewnych negatywnych zjawisk, tendencji, trendów rozwojowych, którym należy przeciwdziałać. Szczególnie ważnymi podmiotami działań rewitalizacyjnych powinny stać się mniejsze miejscowości, sołectwa, gminy. Realnymi zagrożeniami dla nich są utrata pozycji w ramach dominujących struktur wymiany w szerszych systemach społeczno-gospodarczych takich, jak powiaty, województwa, itp. Rewitalizacja jest procesem, którego głównym celem jest pomoc w wyprowadzeniu obszarów zidentyfikowanych jako zdegradowane, zagrożone negatywnymi implikacjami nierównomiernego rozwoju społeczno-gospodarczego, ze stanu kryzysowego. Sposób zarządzania tym procesem ma istotne znaczenie dla natężenia i kierunkowości prowadzonych działań naprawczych, dlatego też powinien charakteryzować się wysokim stopniem kompleksowości. Stan ten może zostać osiągnięty dzięki podjęciu zintegrowanych działań na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki. Interwencje te powinny być skoncentrowane terytorialnie i prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji w sposób zaplanowany oraz zintegrowany na podstawie gminnego programu rewitalizacji (według Ustawy o Rewitalizacji) lub innego programu rewitalizacji (lokalnego, miejskiego, itp.)

Szczegółową definicję pojęcia rewitalizacji znaleźć można w obecnych dokumentach dotyczących okresu programowania Unii Europejskiej na lata 2014-2020. Formalna definicja procesu rewitalizacji wynika z Ustawy o Rewitalizacji, Narodowego Planu Rewitalizacji 2022, Wytycznych oraz Zasad. Jest ona definiowana w nich jako: „[...] proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji w sposób zaplanowany oraz zintegrowany na podstawie gminnego programu rewitalizacji (według Ustawy o rewitalizacji) lub innego programu rewitalizacji (lokalnego, miejskiego itp. – według Wytycznych oraz Zasad)”.

Niniejszy Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Skierbieszów na lata 2017-2023 został opracowany zgodnie z obowiązującymi wytycznymi odnoszącymi się do tego typu dokumentów i zawiera: szczegółowy opis i charakterystykę zidentyfikowanych obszarów kryzysowych, a także wskazanie i charakterystykę obszaru rewitalizacji wraz z propozycją możliwych do zrealizowania projektów rewitalizacyjnych.

1.1 Podstawa prawna

Działania rewitalizacyjne w gminach prowadzone mogą być dwutorowo. Pierwszą ścieżką jest tryb ustawowy, określony wraz z wejściem w życie Ustawy z dnia 9 października 2015r. o rewitalizacji (Dz.U. 2015 poz.1777). W ustawie doprecyzowano zakres zadań własnych w obszarze działań rewitalizacyjnych. Druga ścieżka to realizacja procesu rewitalizacji w oparciu o Wytyczne ministerialne i Zasady regionalne, tzn.:

1. Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 Ministra Rozwoju z sierpnia 2016r.

2. Zasady programowania, wdrażania i wsparcia rewitalizacji w województwie lubelskim Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego z grudnia 2015r.

3. Zasady delimitacji obszarów rewitalizacji i definiowania programów rewitalizacji na terenach wiejskich województwa lubelskiego

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Skierbieszów na lata 2017-2023 został opracowany zgodnie z Wytycznymi i Zasadami. Zasadniczym celem niniejszego dokumentu jest wyznaczenie obszaru zdegradowanego a następnie obszaru rewitalizacji gminy. Analizie poddane zostały problemy poszczególnych sfer gminy w skali sołectw. Proces rewitalizacji prowadzony w samorządzie opierać będzie się o zasady koncentracji i komplementarności. Podstawą planowania i wdrażania działań rewitalizacyjnych jest Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2014-2020, zwana dalej Strategią Wiodącą. Diagnoza przygotowana na potrzeby procesu rewitalizacji została sporządzona w odniesieniu do problemów wynikających ze Strategii Wiodącej, a cele określone w dokumencie co najmniej w połowie wynikają z celów Strategii Wiodącej i służą jej realizacji. Cały proces prac nad dokumentem prowadzony był w nurcie partycypacyjnym.

1.2 Powiązanie z dokumentami strategicznymi wyższego rzędu

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Skierbieszów na lata 2017-2023 jest dokumentem o charakterze operacyjnym i jest zgodny z następującymi dokumentami strategicznymi:

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020 (KSRR) – dokument zakłada trzy cele polityki regionalnej do 2020 roku:

- wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów,
- budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych,
- tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych, ukierunkowanych terytorialnie.

Wyznaczone cele programu rewitalizacji wpisują się we wszystkie z wyżej wymienionych celów, ukierunkowanych na konkurencyjność, spójności i sprawność regionów. Program rewitalizacji odpowiada również założeniom KSRR w zakresie obszarów wiejskich, poprzez działania służące:

- tworzeniu warunków dla integracji funkcjonalnej z miastami,
- wykorzystaniu walorów dziedzictwa środowiskowego i kulturowego,
- restrukturyzacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej,
- poprawie dostępu do usług publicznych i wzrost ich jakości,
- tworzeniu warunków do zwiększenia inwestycji pozarolniczych,
- rozwojowi lokalnemu dla poprawy jakości życia, atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK) – program rewitalizacji realizuje cel strategiczny KPZK „efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwieszania zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, terytorialnym w długim okresie”.

Narodowy Plan Rewitalizacji 2022 (NPR) – program rewitalizacji wpisuje się w cel NPR jakim jest poprawa warunków rozwoju obszarów zdegradowanych w wymiarze przestrzennym, społecznym, kulturowym, gospodarczym. Realizacji tego celu służyć ma wdrożeniu zasady komplementarności i kompleksowości procesu rewitalizacji.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do roku 2020 (z perspektywą do roku 2030) (SRWL) – program rewitalizacji jest zgodny w zakresie celów i planowanych działań z celami zdefiniowanymi dla wyznaczonego w ramach SRWL Obszaru Strategicznej Interwencji Nowoczesna Wieś – Obszary rozwoju gospodarki rolniczej. Program rewitalizacji przewiduje wsparcie inicjatyw na

rzecz edukacji, rozwoju działalności pozarolniczej, uzupełnienie sieci dróg i wyposażenia w infrastrukturę komunalną oraz zaplecza sanitarnego.

W SRWL do roku 2020 strategiczne cele dla rozwoju województwa kluczowe dla procesu rewitalizacji to:

- wzmocnianie urbanizacji regionu,
- restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich,
- selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu.

Strategia Rozwoju Powiatu Zamojskiego na lata 2007-2020 (SRPZ) – program rewitalizacji wpisuje się w następujące cele SRPZ:

- zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, w tym kierunki związane z rozwojem i doskonaleniem infrastruktury technicznej oraz rozwojem wielokierunkowej działalności gospodarczej i alternatywnych dochodów na wsi
- rozwój infrastruktury lokalnej, w tym kierunki związane z rozwojem infrastruktury społecznej, z programem poprawy zabezpieczenia zdrowotnego mieszkańców, poprawą warunków bezpieczeństwa publicznego, pomocą rodzinie w kryzysie.

Strategia Rozwoju Gminy Skierbieszów na lata 2015-2022 (SRGS) – program rewitalizacji wpisuje się w następujące cele SRGS:

- *Priorytet 1.* Poprawa jakości życia mieszkańców i zdefiniowane dla niego cele operacyjne:

1.1. Zwiększenie aktywności zawodowej i społecznej mieszkańców poprzez realizację działań zgodnych z przyjętymi dla celu kierunkami, m.in.: tworzenie nowych miejsc pracy, podejmowanie działań ukierunkowanych na ekonomię społeczną, odnowa centrów wsi i rewitalizacja społeczna i gospodarcza, podejmowanie działań na rzecz osób niepełnosprawnych i starszych, prowadzenie aktywnej polityki prorodzinnej, tworzenie mieszkań socjalnych i chronionych, przeciwdziałanie patologiom społecznym i wsparcie funkcjonowania w środowisku osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

1.2. Rozwój społeczeństwa obywatelskiego poprzez działania ukierunkowane na: współpracę z organizacjami pozarządowymi i wspieranie powstawania organizacji pozarządowych, zwiększanie świadomości obywatelskiej i integracji społecznej, kształtowanie postaw nastawionych na aktywność, samodzielność, przedsiębiorczość i współpracę z otoczeniem.

– *Priorytet 3. Ochrona środowiska i odnawialne źródła energii i zdefiniowane dla niego cele operacyjne:*

3.1. Ograniczenie emisji zanieczyszczeń poprzez wykorzystanie odnawialnych źródeł energii poprzez działania ukierunkowane na: termomodernizację obiektów użyteczności publicznej, przebudowę oświetlenia ulicznego na LEDowe, instalację kotłów na biomasę w obiektach mieszkalnych i komunalnych.

– *Priorytet 4. Rozwój przedsiębiorczości i określone dla priorytetu cele operacyjne:*

4.1. Tworzenie nowych miejsc pracy oraz rozwój przedsiębiorczości poprzez podejmowanie działań związanych z: tworzeniem warunków dla nowych miejsc pracy i promowanie podejmowania przez mieszkańców działalności pozarolniczej, tworzenie przyjaznego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości, wspieranie aktywizacji społeczno – zawodowej osób niepełnosprawnych, promowanie inicjatyw z zakresu ekonomii społecznej, wsparcie merytoryczne osób rozpoczynających działalność gospodarczą.

Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w gminie Skierbieszów w latach 2014-2020 (SRPS) – przeprowadzenie procesu rewitalizacji wynika wprost z założeń przyjętych w SRPS, która dla całego procesu jest kluczowa i ma status Strategii Wiodącej. Program rewitalizacji realizuje przede wszystkim cel główny: zapewnienie mieszkańcom Gminy Skierbieszów bezpieczeństwa socjalnego i dogodnych warunków życia, wolnych od zagrożeń marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Cel główny realizują następujące cele szczegółowe:

- **cel 1.** – Poprawa bezpieczeństwa socjalnego mieszkańców nieposiadających dochodów własnych lub posiadających dochody niewystarczające na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych,
- **cel 2.** – Przeciwdziałanie bezrobociu mieszkańców Gminy,
- **cel 3.** – Zapewnienie wsparcia w podnoszeniu jakości zdrowia i pokonywaniu skutków niepełnosprawności,
- **cel 4.** – Zapewnienie wsparcia dzieciom i młodzieży wychowującej się w rodzinach zaniedbujących obowiązki wychowawcze,
- **cel 5.** – Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie,
- **cel 6.** – Przeciwdziałanie uzależnieniom, w tym alkoholizmowi i narkomanii,
- **cel 7.** – Zagwarantowanie dostępu do usług pielęgnacyjnych, opiekuńczych i wspomagających osobo w wieku starszym,

- cel 8 – Zdiagnozowanie potrzeb społeczeństwa lokalnego gminy pod kątem zapotrzebowania na pobyt w ośrodkach wsparcia oraz poszukiwanie możliwości utworzenia odpowiedniego typu wsparcia o zasięgu lokalnym,
- cel 9 – Promowanie inicjatyw obywatelskich i aktywności społecznej w zakresie rozwiązywania lokalnych problemów społecznych.

Szczegółowe powiązanie celów SRPS z programem rewitalizacji przedstawiono w 4. rozdziale.

1.3 Słownik najważniejszych pojęć

Rewitalizacja – to kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno- funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez programy rewitalizacji. Rewitalizacja zakłada optymalne wykorzystanie specyficznych uwarunkowań danego obszaru oraz wzmacnianie jego lokalnych potencjałów (w tym także kulturowych) i jest procesem, wieloletnim, prowadzonym przez interesariuszy (m.in. przedsiębiorców, organizacje pozarządowe, właścicieli nieruchomości, organy władzy publicznej etc.) tego procesu, w tym przede wszystkim w lokalną społecznością.

Stan kryzysowy – stan spowodowany koncentracją negatywnych zjawisk społecznych, współwystępujących z negatywnymi zjawiskami w co najmniej jednej z następujących sfer: gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej. Skalę negatywnych zjawisk odzwierciedlają mierniki rozwoju opisujące powyższe sfery, które wskazują na niski poziom rozwoju lub dokumentują silną dynamikę spadku poziomu rozwoju, w odniesieniu do wartości dla całej gminy.

Obszar zdegradowany – obszar, na którym zidentyfikowano stan kryzysowy, może być podzielony na podobszary, w tym nieposiadające ze sobą wspólnych granic pod warunkiem stwierdzenia sytuacji kryzysowej na każdym z podobszarów.

Obszar rewitalizacji – obszar obejmujący całość lub część obszaru zdegradowanego, cechującego się największą koncentracją negatywnych zjawisk kryzysowych, na którym z uwagi na znaczenie dla rozwoju lokalnego zamierza się prowadzić rewitalizację. Obszar rewitalizacji obejmować może nie więcej niż 20% powierzchni gminy oraz może być zamieszkały przez nie więcej niż 30% mieszkańców gminy.

2. Diagnoza sytuacji społeczno- gospodarczej gminy Skierbieszów

2.1. Strefa społeczna

Punktem wyjścia do prowadzonej diagnozy gminy na potrzeby Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Skierbieszów na lata 2017-2023 jest analiza sfery społecznej dokonana w odniesieniu do problemów zidentyfikowanych w Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Skierbieszów na lata 2014-2020 (zwana dalej Strategią Wiodącą). Strategia Wiodąca jest podstawą dla zarządzania polityką społeczną gminy Skierbieszów i stanowi narzędzie kompleksowego oddziaływania na kapitał ludzki i kapitał społeczny gminy. Problemy zdiagnozowane w dokumencie mają jednak przełożenie na inne, poza społecznymi, obszary aktywności mieszkańców. Głównym odniesieniem dla Strategii Wiodącej, i tym sposobem problemem wyjściowym dla diagnozy rewitalizacyjnej, jest problem wykluczenia społecznego, mierzonego za pomocą wskaźników związanych z ubóstwem, bezrobociem i formami pomocy udzielanymi na ten cel przez samorząd gminy. Szczegółowa diagnoza problemu marginalizacji i wykluczenia społecznego powiązana będzie w kolejnych rozdziałach ze sferą gospodarczą i analizą sfery przestrzenno – infrastrukturalnej.

2.1.1. Demografia

Liczba mieszkańców gminy Skierbieszów systematycznie maleje i w roku 2015 wynosiła według danych GUS 5.302 osoby. Stan ten jest cechą wspólną całego powiatu Zamojskiego i Lubelszczyzny. Determinuje on kierunki rozwoju gospodarczego regionu oraz główne tendencje polityki społecznej. Struktura ludności wg płci na terenie gminy Skierbieszów utrzymuje nieznaczną tendencję z korzyścią dla kobiet. Procentowy udział kobiet w ogólnej populacji mieszkańców gminy na przestrzeni ostatnich lat wynosił: 2010 – 50,46%, 2011-50,51%, 2012 – 50,37%, 2013 – 50,30%, 2014 – 49,78%, 2015 – 50,20%. Przewaga liczby kobiet nad liczbą mężczyzn jest najbardziej wyraźna w przedziale wiekowym 60 lat i więcej.

Tabela 1.: Liczba mieszkańców gminy Skierbieszów w latach 2010-2015.

rok	ogółem	mężczyźni	kobiety
2010	5 537	2 743	2 794
2011	5 486	2 715	2 771
2012	5 423	2 691	2 732
2013	5 367	2 667	2 700
2014	5 367	2 653	2 672
2015	5 302	2 640	2 662

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Analiza liczby ludności na poziomie sołectw pozwala stwierdzić, iż wyodrębnione zostały silne ośrodki o charakterze społeczno – gospodarczym w postaci miejscowości: Skierbieszów, Dębowiec, Łaziska, Sulmice, Skierbieszów Kolonia, Zrąb. Dodatkowo, mimo wiejskiego charakteru gminy, mając na względzie powiązania przestrzenno – funkcjonalne centralnej miejscowości Skierbieszów, wyodrębniają się sołectwa o charakterze „okołomiejskim” w postaci miejscowości Zawody – 224 mieszkańców - i miejscowości Podhuszczki – 139. Sama miejscowość Skierbieszów jest silną dominantą w gminie, ośrodkiem centralnym usług publicznych i komercyjnych. Stanowi ona ośrodek gospodarczy dla mikro środowiska gminy.

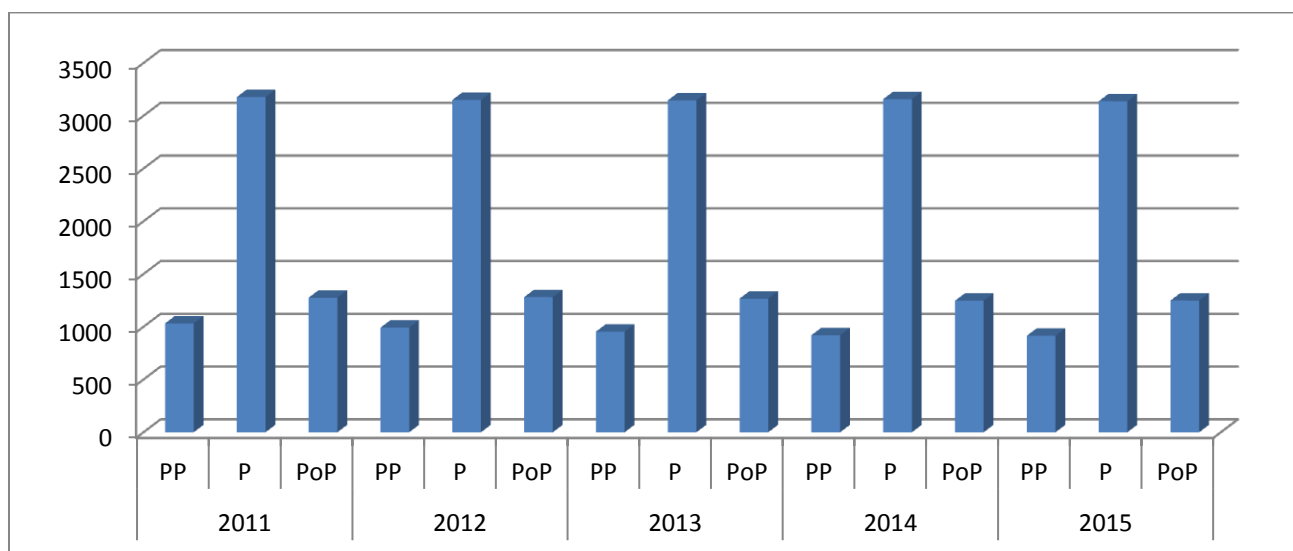
Tabela 2.: Liczba mieszkańców gminy Skierbieszów w podziale na poszczególne sołectwa w 2015r.

Dębowiec	557	Podwysokie	120
Dębowiec Kolonia	81	Sady	181
Drewniki	51	Skierbieszów	1155
Hajowniki	125	Skierbieszów Kolonia	227
Huszczka Duża	96	Sławęcín	46
Huszczka Mała	97	Suchodębie	68
Iłowiec	194	Sulmice	273
Kalinówka	175	Szorcówka	43

Lipina Nowa	114	Wiszenki	59
Lipina Stara	139	Wiszenki Kolonia	92
Łaziska	302	Wysokie Drugie	42
Majdan Skierbieszowski	181	Wysokie Pierwsze	124
Marcinówka	17	Zabytów	109
Osiczyna	94	Zawoda	224
Podhuszczka	139	Zrąb	257

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z UG w Skierbieszowie

Wykres 1.: Struktura wieku mieszkańców gminy Skierbieszów w podziale na wiek przedprodukcyjny (PP), produkcyjny (P), poprodukcyjny (PoP) w latach 2011-2015.

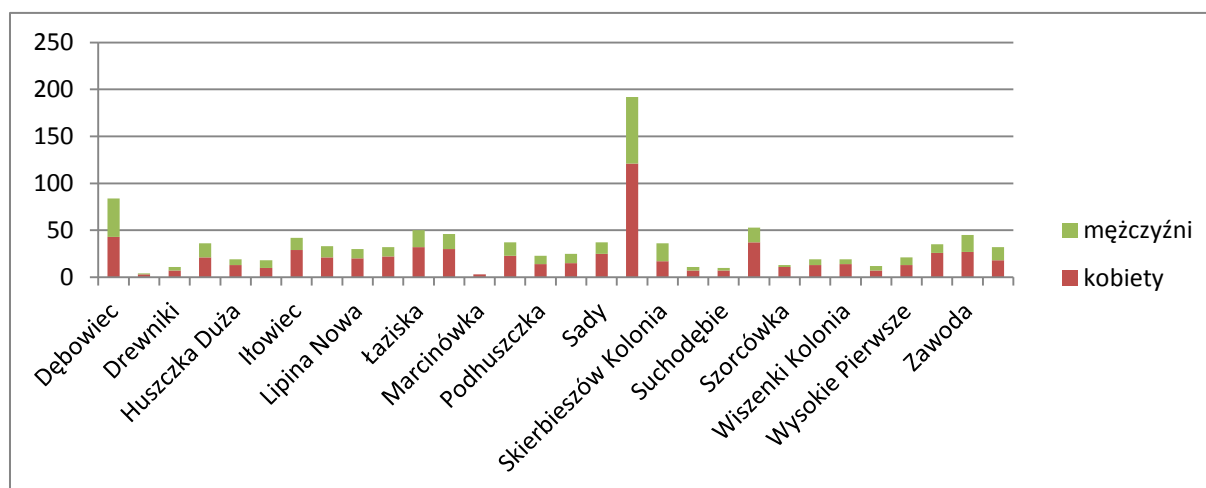

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL.

Zestawiając strukturę ludności gminy Skierbieszów w latach 2011-2015 w podziale na grupy ekonomiczne: wiek przedprodukcyjny, produkcyjny i poprodukcyjny, zaobserwować możemy utrzymujący się trend starzenia się społeczności gminy. Jest to zbieżne z tendencjami występującymi nie tylko w powiecie czy województwie, lecz również na terenie całego kraju. Niepokojącym faktem jest malejąca liczba osób w wieku przedprodukcyjnym i utrzymująca się stale tendencja powolnego wzrostu liczby osób w wieku poprodukcyjnym. Analizując grupy ekonomiczne ludności pod względem ich procentowego udziału w liczbie mieszkańców ogółem, na przestrzeni ostatnich lat udział osób w wieku poprodukcyjnym wzrósł z 23,3% w roku 2011 do 23,6 w roku 2015. Z perspektywy gminy wskazuje to na potrzebę budowania oferty publicznej usług społecznych o

charakterze opiekuńczym i leczniczym dla seniorów. Demografia będzie również miała wpływ na kierunki rozwoju gospodarki lokalnej.

Wykres 2.: Wiek poprodukcyjny w podziale na płeć w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów w roku 2015.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z UG w Skierbieszowie.

Poddając analizie grupy ekonomiczne ludności ze względu na miejsce zamieszkania, duża koncentracja osób w wieku poprodukcyjnym występuje w sołectwie Skierbieszów i w sołectwach funkcjonalnie z nim powiązanych, tj. Zawoda i Podhuszczka. Dodatkowo sytuacja taka ma miejsce w sołectwach: Dębowiec, Sulmice, Łaziska i Majdan. W zakresie udziału kobiet w tej grupie wiekowej w Skierbieszowie i Zawodzie ich liczba przeważa nad liczbą mężczyzn.

Tabela 3.: Wahania liczby mieszkańców poszczególnych sołectw gminy Skierbieszów w latach 2012-2015.

nazwa miejscowości	2012			2013			2014			2015	
	O	K	M	O	K	M	O	K	M	O	K
Dębowiec	545	272	273	251	279	282	562	277	285	557	269
Dębowiec Kolonia	82	41	41	80	40	40	81	41	40	81	42
Drewniki	54	27	27	52	26	26	52	26	26	51	26
Hajowniki	131	67	64	135	70	65	131	66	65	125	64

Huszczka Duża	100	47	53	101	48	53	102	48	54	96	45
Huszczka Mała	97	45	52	95	44	51	94	44	50	97	45
Howiec	202	99	103	197	96	101	198	97	101	194	93
Kalinówka	174	79	95	174	79	95	178	83	95	175	83
Lipina Nowa	116	59	57	109	55	54	118	61	57	114	58
Lipina Stara	153	76	77	152	75	77	147	72	75	139	65
Łaziska	301	158	143	300	158	142	300	158	142	302	157
Majdan Skierbieszowski	180	94	86	183	94	89	179	95	84	181	97
Marcinówka	17	10	7	17	10	7	17	10	7	17	10
Osieczyna	98	45	53	100	46	54	96	44	52	94	43
Podhuszczka	136	70	66	138	71	67	140	70	70	139	69
Podwysokie	127	64	63	127	64	63	119	58	61	120	60
Sady	181	87	94	181	89	92	182	92	90	181	90
Skierbieszów	1165	604	561	1169	603	566	1159	592	567	1156	592
Skierbieszów Kolonia	226	108	118	232	109	123	232	109	123	227	106
Sławęcín	41	17	24	40	18	22	44	21	23	46	22
Suchodębie	71	40	31	73	42	31	71	41	30	68	39
Sulmice	279	150	129	279	148	131	277	149	128	273	146
Szorcówka	45	25	20	42	23	19	43	23	20	43	24
Wiszenki	66	36	30	65	35	30	63	33	30	59	32
Wiszenki Kolonia	94	46	48	96	48	48	95	48	47	92	46
Wysokie Drugie	48	26	22	45	26	19	44	25	19	42	24
Wysokie Pierwsze	125	60	65	129	62	67	125	59	66	124	60
Zabytów	111	118	105	112	58	54	110	56	54	109	56
Zawoda	223	118	105	228	121	107	227	122	105	224	122
Zrąb	241	122	119	249	126	123	252	125	126	257	128

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z UG Skierbieszów.

Niekorzystne trendy demograficzne w gminie Skierbieszów będą miały coraz większy negatywny wpływ na rynek pracy. Pośrednio sytuacja ta odbije się i na finansach gminy. Stały wzrost liczby mieszkańców w wieku poprodukcyjnym oznacza dla samorządu wzrost wydatków na opiekę społeczną i tworzenie nowych dedykowanych tej grupie form usług publicznych, jednocześnie przyczyniając się do niekorzystnej sytuacji na rynku zatrudnienia zmniejsza wpływy z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych. Stałe zmniejszanie liczby populacji mieszkańców gminy

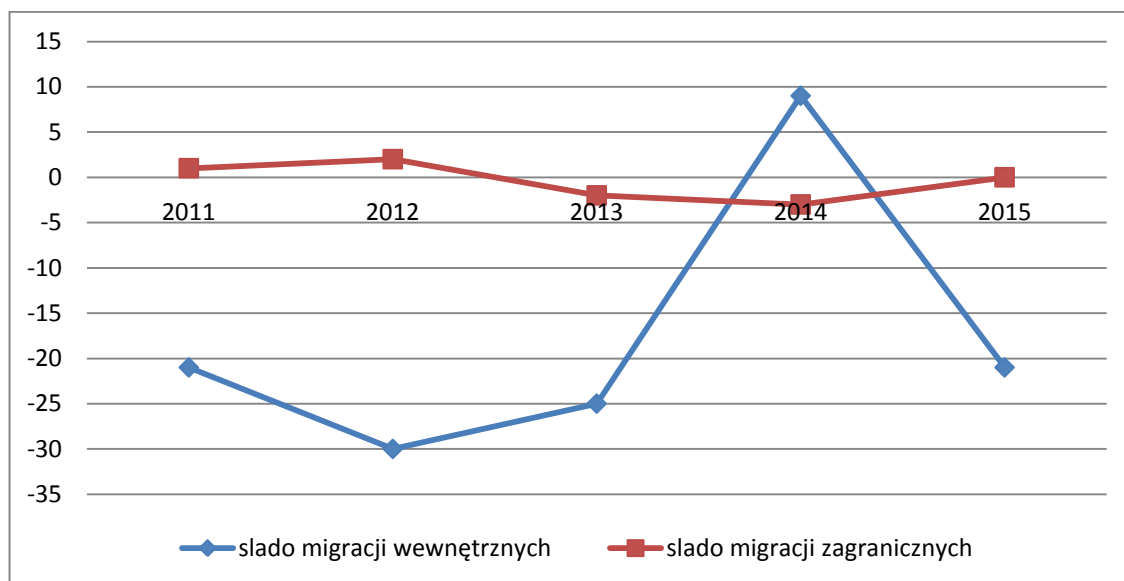
Skierbieszów przekłada się na wskaźnik salda migracji. Tabela poniżej obrazuje, iż stała tendencja wzrostowa w odpływie mieszkańców poza teren gminy występowała do 2013 roku. Odwrócenie tendencji nastąpiło w roku 2014 i zatrzymało się w 2015. Najczęściej wskazywanym w Strategii Wiodącej powodem migracji było poszukiwanie zatrudnienia.

Tabela 4.: Saldo migracji na terenie gminy Skierbieszów w latach 2010-2015.

rok	2010	2011	2012	2013	2014	2015
OSOBA	2	-20	-28	-27	6	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Wykres 3.: Saldo migracji na terenie gminy Skierbieszów w latach 2011-2015.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL.

Migracje miały wpływ na zmianę liczby mieszkańców do roku 2013. Powyższy wykres obrazuje, iż odpływ ludności z terenu gminy ma raczej charakter wewnętrzny. Mieszkańcy najczęściej przemieszczają się w celach znalezienia zatrudnienia. Najbardziej popularną destynacją są ośrodki miejskie, szczególnie pobliski Zamość i Krasnystaw. Migracje zagraniczne mają marginalny wpływ na wahania liczby mieszkańców. Saldo migracji wewnętrznych w roku 2011 wynosiło -21, -30 w 2012r., -25 w roku 2013. Odwrócenie tendencji miało miejsce w 2014, kiedy wskaźnik po raz pierwszy od

2004 roku (na podstawie Strategii Rozwoju Gminy Skierbieszów na lata 2015-2022) osiągnął wartość dodatnią, co oznacza, iż 9 osób przybyło z zewnątrz na teren gminy. Fakt ten ma jednak charakter incydentalny i niestety w 2015 roku wskaźnik ten wyniósł -21. Pomimo faktu, iż odpływ ludności nie jest duży, wartość ta ma wpływ na utrzymanie spadkowej tendencji w liczbie ludności gminy.

Analizując powierzchnię gminy i jej wiejski charakter wskazać można, iż średnia gęstość zaludnienia na terenie gminy mierzona jako liczba ludności przypadająca na 1 km² powierzchni gmin wynosi średnio 39 os/km².

Tabela 5.: Gęstość zaludnienia na terenie gminy Skierbieszów w latach 2010-2015.

Ludność na 1 km²	
2010	40
2011	39
2012	39
2013	39
2014	38
2015	38

Źródło: Opracowania własne na podstawie BDL.

Gęstość zaludnienia to wskaźnik pozwalający na powiązanie ilości mieszkańców z obszarem. Wskaźnik, choć mierzony na poziomie społecznym, wskazuje nam poziom rozwoju sfer gospodarczej i przestrzenno-infrastrukturalnej, bowiem najmniejsza gęstość zaludnienia przypada na obszary, na których występują, m.in., braki infrastrukturalne wody, energii elektrycznej lub są niemożliwe do zasiedlenia ze względu na warunki środowiskowe, tj. duża wysokość n.p.m., ryzyko podtopień czy trudne warunki klimatyczne. Największą gęstością zaludnienia cechują się oczywiście obszary miejskie. Fakt ten zazwyczaj następczo innych dodatkowych problemów związanych ze strefą społeczną. Przy wysokim wskaźniku gęstości zaludnienia nawarstwiają się problemy socjalne. W roku 2015, wg danych Banku Danych Regionalnych, gęstość zaludnienia na poziomie województwa lubelskiego wynosiła 85 os/km², natomiast dla powiatu zamojskiego 58 os/km². Na obszarze gminy Skierbieszów wskaźnik ten jest raczej stabilny i w roku 2015 wynosił 38 os/km².

2.1.2. Wykluczenie społeczne i marginalizacja społeczna

Wykluczenie społeczne oznacza sytuację, w której jednostka będąca członkiem społeczeństwa nie może normalnie uczestniczyć w życiu i działaniach tego społeczeństwa. To zjawisko wielowymiarowe oznaczające problem w uczestniczeniu jednostki w życiu zbiorowym, jej ograniczonym dostępie do zasobów, kapitału i instytucji. Wykluczenie społeczne nie wynika z osobistych przekonań jednostki, jest stanem poza jej kontrolą. W praktyce sprowadza się do braku możliwości uczestniczenia w życiu gospodarczym, politycznym, kulturalnym, korzystania z pełni swoich praw.

Wykluczenie społeczne to złożony problem. Pomocne w określeniu stopnia wykluczenia społecznego jednostki są często wskaźniki o charakterze socjalno-bytowym. Mylnie jest jednak utożsamianie problemu wykluczenia z ubóstwem. W zestawieniu tym, to wykluczenie społeczne jest szerszym pojęciem, bowiem poza czynnikami bytowymi, istotną rolę odgrywają czynniki powodujące wyłączenie danej osoby z życia społecznego. Zatem ubóstwo jest jednym z elementów wykluczenia. Marginalizacja społeczna oznacza brak dostępu jednostki do instytucji, rynku pracy. W zestawieniu problem wykluczenia obejmuje społecznie ukształtowane procesy i struktury, które utrudniają jednostce dostęp do korzystania z różnych aspektów życia zbiorowego.

W literaturze przedmiotu do grup społecznych narażonych na wykluczenie społeczne wlicza się: osoby niepełnosprawne, osoby chore psychicznie, uzależnionych, długotrwale bezrobotnych, opuszczających zakłady karne i poprawcze, kobiety samotnie wychowujące dzieci, osoby starsze i samotne, bezdomne, ofiary patologii życia rodzinnego, osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych, dzieci i młodzież ze środowisk zaniebanych i wychowujące się poza rodziną, imigranci i członkowie mniejszości narodowych. Prawdopodobieństwo dotknięcia wykluczeniem społecznym wzrasta z momentem posiadania cech charakterystycznych dla więcej niż jednej z wymienionych powyżej grup. Grupy te pokrywają się z beneficjentami systemu pomocy społecznej, dlatego też często wykluczenie w uproszeniu kojarzone jest z poszczególnymi cechami socjalno-bytowymi.

Wielopłaszczyznowość zjawiska powoduje również problemy z ustaleniem stałego katalogu zmiennych obserwowanych w celu mierzenia tego zjawiska. Najbardziej właściwą metodologię jest ta stosowana przez ONZ, umożliwiająca porównanie poziomu wykluczenia w poszczególnych krajach. Mowa tu o indeksie HPI – Human Poverty Index. Wskaźnikami przyjmowanymi dla porównania krajów rozwijających się są: stopień prawdopodobieństwa, że noworodek dożyje 40-ego roku życia, stopa analfabetyzmu u dorosłych, deprivacja standardu życia (odsetek ludzi pozbawionych stałego dostępu do wody, czy odsetek dzieci z niedowagą). Dla krajów rozwiniętych stosuje się wskaźniki:

stopień prawdopodobieństwa, że noworodek dożyje 60-ego roku życia, stopa analfabetyzmu funkcjonalnego u dorosłych, odsetek ludności żyjącej poniżej granicy ubóstwa.

Warto zaznaczyć, iż wykluczenie społeczne jest problemem mającym swoje źródło w sferze społecznej, jednak jego oddziaływanie ma również charakter przestrzenny. Problem ten wpisuje się w proces rewitalizacyjny, bowiem do jego faktycznego rozwiązania wymagana jest nie tylko interwencja o charakterze społecznym, lecz również i przestrzennym. Bardzo często okazuje się, bowiem, iż problem wykluczenia towarzyszy stanom zdewastowanej czy zdegradowanej infrastruktury mieszkaniowej i przestrzeni publicznych i utrwała, w ten sposób, polaryzację czy społeczną segregację.

Dostosowując mierniki do potrzeb diagnozy rewitalizacyjnej i zdefiniowanych w Strategii Wiodącej problemów społecznych, analizie poddano bezrobocie i poziom ubóstwa oraz w formie uzupełnienia dane dotyczące udzielanej pomocy społecznej na terenie gminy Skierbieszów i jej poszczególnych sołectw. Z diagnozy Strategii Wiodącej wynika, iż co siódmy mieszkaniec gminy Skierbieszów żyje w warunkach trudnych lub bardzo trudnych pod względem zaspokajania życiowych potrzeb.

Tabela 6.: Liczba osób bezrobotnych na terenie gminy Skierbieszów w latach 2010-2014.

Lata	2010	2011	2012	2013	2014
Bezrobotni ogółem	324	295	323	340	305
Bezrobotne kobiety	151	141	147	171	142
Bezrobotni powyżej 50 r. ż.	41	37	45	48	45
Bezrobotni do 25 r. ż.	103	84	89	96	80
Bezrobotni wg czasu pozostawania bez pracy pow.24 m-cy	24	39	75	73	87

Źródło: Opracowanie własne na podstawie LSR LGD „Ziemia Zamojska” na lata 2015-2023.

Tabela 7.: Liczba osób bezrobotnych w poszczególnych sołectwa gminy Skierbieszów w latach 2013-2015.

Nazwa miejscowości	2013	2014	2015	Nazwa miejscowości	2013	2014	2015
Dębowiec	21	18	16	Podwysokie	2	2	2
Dębowiec Kolonia	5	4	3	Sady	8	7	6
Drewniki	2	1	2	Skierbieszów	143	136	121
Hajowniki	7	6	5	Skierbieszów Kolonia	9	7	5
Huszczka Duża	5	5	6	Sławęcín	3	2	3
Huszczka Mała	3	3	4	Suchodębie	2	2	1
Iłowiec	10	8	7	Sulmice	8	7	6
Kalinówka	14	12	10	Szorcówka	2	2	2
Lipina Nowa	8	8	7	Wiszenki	5	4	3
Lipina Stara	7	7	7	Wiszenki Kolonia	2	3	2
Łaziska	15	14	14	Wysokie Drugie	4	3	3
Majdan Skierbieszowski	14	13	12	Wysokie Pierwsze	3	3	3
Marcinówka	2	1	1	Zabytów	4	3	3
Osiczyna	3	2	2	Zawoda	9	7	7
Podhuszczka	11	10	10	Zrąb	9	8	8
Gmina Skierbieszów łącznie					340	305	281

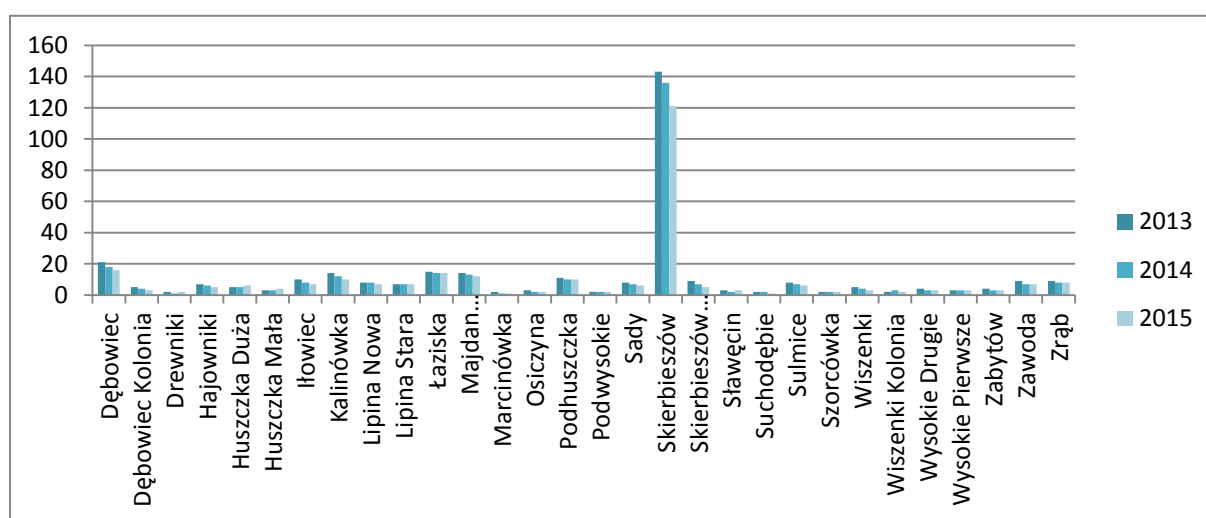
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z GOPS w Skierbieszowie.

Problem bezrobocia na terenie gminy Skierbieszów ma tendencję spadkową. Najwyższe wskaźniki osiąga na terenie sołectwa Skierbieszów oraz funkcjonalnie powiązanych ze Skierbieszowem sołectw Podhuszczka i Zawoda – łącznie na tym obszarze stwierdzono 138 osób bezrobotnych. Większa liczba osób bezrobotnych występuje również na terenie sołectw: Dębowiec, Łaziska, Majdan Skierbieszowski i Kalinówka. Faktem jest, iż poziom bezrobocia mierzony na terenach typowo rolniczych nie uwzględnia problemu bezrobocia ukrytego. Brak zatrudnienia wpływa na wysokość dochodów mieszkańców, pozostając w ścisłym związku z problemem ubóstwa.

Brak zatrudnienia to brak stałych dochodów w gospodarstwie domowym i trudności w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych. Powoduje to dalszą marginalizację i narażenie na wykluczenie społeczne poprzez ograniczenie inwestowania w edukację, aktywność kulturalną czy angażowanie się w życie społeczne.

Według danych zawartych w Strategii Wiodącej liczba rodzin objętych pomocą finansową, w których co najmniej jedna osoba w wieku aktywności zawodowej pozostaje bez zatrudnienia, wzrasta z roku na rok.

Wykres 4.: Analiza problemu bezrobocia w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów w latach 2013-2015.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GOPS w Skierbieszowie.

Problem ubóstwa na terenie gminy Skierbieszów występuje przede wszystkim w miejscowości Skierbieszów. Koncentracja problemu jest bardzo wyraźna. Z danych Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Skierbieszowie wynika, iż w roku 2013 na obszarze całej gminy zdiagnozowano 216 przypadków ubóstwa gospodarstwach domowych, z czego aż 80 w miejscowości Skierbieszów (co stanowi aż 37% przypadków w całej gminie), podobny wskaźnik występował w roku 2014. W roku 2015 odnotowano spadek zdiagnozowanych przypadków ubóstwa. Na terenie gminy było ich 189, z czego tendencja w Skierbieszowie ciągle utrzymywała się na znacznym poziomie – 66 przypadków, co stanowi 35% wobec wszystkich stwierdzonych w gminie.

Tabela 8.: Zdiagnozowane przypadki ubóstwa na terenie gminy Skierbieszów w latach 2013-2015.

Nazwa miejscowości	2013	2014	2015	Nazwa miejscowości	2013	2014	2015
Dębowiec	11	11	9	Podwysokie	5	5	5
Dębowiec Kolonia	3	3	2	Sady	7	7	6
Drewniki	3	3	2	Skierbieszów	80	80	66
Hajowniki	4	4	3	Skierbieszów Kolonia	5	5	4
Huszczka Duża	3	3	3	Sławęcín	3	3	3
Huszczka Mała	3	3	2	Suchodębie	3	3	3
Howiec	10	10	8	Sulmice	5	5	4
Kalinówka	7	7	6	Szorcówka	3	3	2
Lipina Nowa	4	4	4	Wiszenki	3	3	2
Lipina Stara	4	4	4	Wiszenki Kolonia	3	3	2
Łaziska	8	8	7	Wysokie Drugie	4	4	4
Majdan Skierbieszowski	6	6	5	Wysokie Pierwsze	2	2	2
Marcinówka	2	2	2	Zabytów	2	2	2
Osiczyna	2	2	2	Zawoda	8	8	6
Podhuszczka	4	4	4	Zrąb	9	9	7
Gmina Skierbieszów łącznie					216	216	189

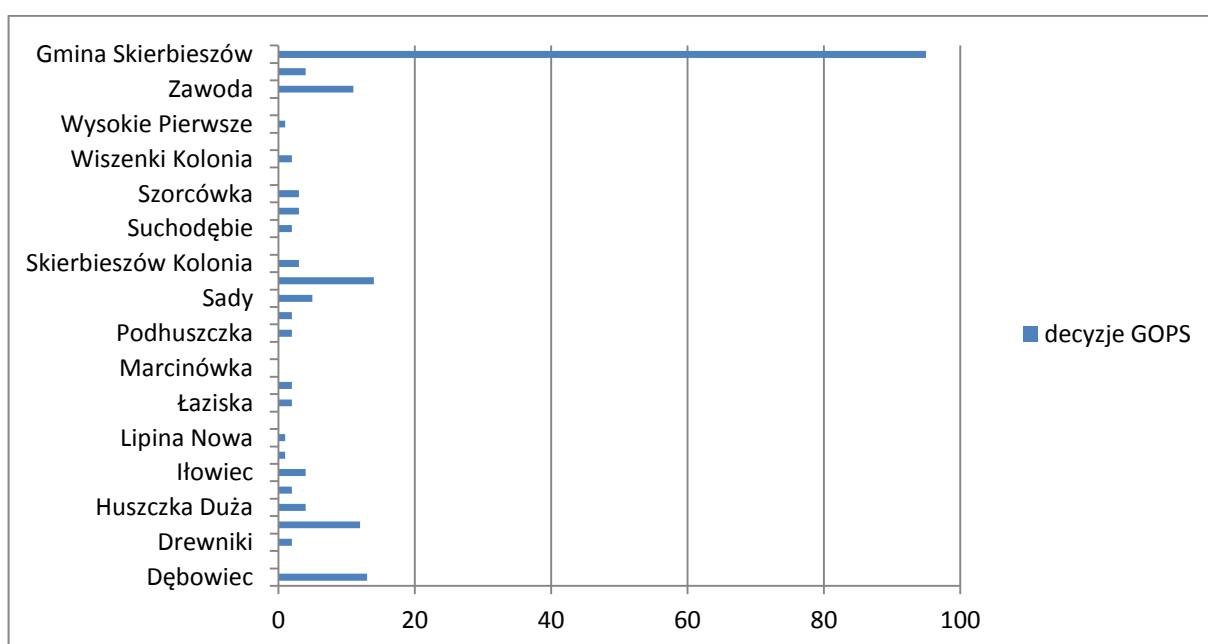
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GOPS w Skierbieszowie.

Za wsparcie osób marginalizowanych społecznie i ograniczanie problemu wykluczenia społecznego odpowiada Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Skierbieszowie. Analizując natężenie zdiagnozowanych w Strategii Wiodącej problemów społecznych podejmowanych przez Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Skierbieszowie, należy stwierdzić, iż na terenie gminy Skierbieszów mamy do czynienia przede wszystkim z: ubóstwem i bezrobociem. W dalszej kolejności mieszkańców

gminy dotyczą problemy: bezradności i problemy opiekuńczo – wychowawcze w rodzinie, niepełnosprawności, problemy wieku starszego, czy samotnego rodzicielstwa.

Odpowiedzią na zdiagnozowaną kondycję społeczności gminy jest pomoc Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej oferowana w formie wsparcia niefinansowego (wsparcia psychologa, asystenta rodziny) oraz finansowego, przyznawanego w formie dopuszczonych przepisami prawa świadczeniami. Jedną z form pomocy finansowej są zasiłki wypłacane w formie pomocy stałej, celowej i okresowej.

Wykres 5.: Ubóstwo - ilość przyznanych zasiłków okresowych w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów w 2015r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GOPS w Skierbieszowie.

W roku 2015 Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej przyznał 95 zasiłków okresowych (z czego aż 14 w sołectwie Skierbieszów i 11 w Zawodzie, co stanowi 26% zasiłków okresowych wypłacanych na terenie gminy ogółem), 69 zasiłków stałych i 23 celowych.

Dodatkowym wskaźnikiem pokazującym poziom ubóstwa jest pomoc w zakresie dożywiania. W 2015 roku przyznano 199 zasiłków celowych w tym zakresie. Analizując szczegółowo dane w odniesieniu do poszczególnych sołectw w Skierbieszowie – 37 zasiłków, w Podhuszczce 8. Pomoc w zakresie dożywiania związana jest ze wsparciem rodzin. W Strategii Wiodącej zwrócono uwagę obejmowania wsparciem rodzin wielodzietnych oraz niepełnych. Jeśli grupa rodzin wielodzietnych maleje z roku na rok, to przybywa rodzin niepełnych. Poza problemami socjalno-bytowymi rodzin pojawiają się i problemy związane z niewydolnością wychowawczą rodziców.

Oferowana przez samorząd pomoc finansowa nie jest wyłączną ścieżką rozwiązania problemów sfery społecznej. Istnieje potrzeba wzmocnienia instytucji społecznych w zakresie usług ukierunkowanych na proces integracji i reintegracji społeczno –zawodowej całych rodzin oraz wzmocnienie funkcji opiekuńczo – wychowawczych w placówkach, tj. przedszkolach czy szkołach, świetlicach i centrach integracji.

Tabela 9.: Ubóstwo - zestawienie ilość pomocy na dożywianie w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów w 2015 r.

Sołectwo	Zasilki celowe na dożywianie	Pomoc w zakresie dożywiania dzieci w szkołach	Sołectwo	Zasilki celowe na dożywianie	Pomoc w zakresie dożywiania dzieci w szkołach
Dębowiec	19	17	Podwysokie	4	3
Dębowiec Kolonia	2	2	Sady	5	6
Drewniki	3	2	Skierbieszów	37	37
Hajowniki	5	7	Skierbieszów Kolonia	7	3
Huszczka Duża	4	5	Sławęcín	3	3
Huszczka Mała	3	7	Suchodębie	4	7
Howiec	13	19	Sulmice	8	12
Kalinówka	6	8	Szorcówka	4	2
Lipina Nowa	6	9	Wiszenki	11	7
Lipina Stara	3	5	Wiszenki Kolonia	9	7
Łaziska	9	12	Wysokie Drugie	1	0
Majdan Skierbieszowski	8	10	Wysokie Pierwsze	3	2
Marcinówka	0	0	Zabytów	4	3
Osiczyna	0	0	Zawoda	3	3
Podhuszczka	8	10	Zrąb	8	13

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GOPS w Skierbieszowie

Odnosząc się do zapisów Strategii Wiodącej kolejne problemy społeczne, o mniejszym jednak znaczeniu i skali to: niepełnosprawności i uzależnienia. Niepełnosprawność to problem, z jakim stykają się rodziny uprawnione do korzystania z pomocy społecznej. Ok. 20% rodzin korzystających ze świadczeń zmaga się z niepełnosprawnością, jednak prognozuje się, iż z perspektywy całej populacji gminy problem będzie narastał. Ryzyko jego wzrostu pojawia się w starzejących się

społecznościach, bowiem niepełnosprawność często towarzyszy problemom wieku poprodukcyjnego oraz w społecznościach o umiarkowanym dostępie do opieki zdrowotnej.

Z danych Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Skierbieszowie wynika, iż problem uzależnień oraz wynikających z tego tytułu niepożądanych zachowań społecznych nie jest znaczący. Ilość osób z problemem alkoholowym utrzymuje się na niskim poziomie i wynosił kolejno w latach: 2012 – 18 os., 2013 – 15 os., 2014 – 18os., 2015 – 11 os., z czego cztery przypadki odnotowano w Skierbieszowie, 2 w sołectwie Podwysokie, a w pozostałych sołectwach mają charakter pojedynczy. Rodziny z problemem alkoholowym narażone są na problemy będące następstwem uzależnienia: bezrobocie i ubóstwo, ale też przemoc i inne problemy zagrażające trwałości rodziny. Aktualizując dane zaczerpnięte ze Strategii Wiodącej, problem ten nie występuje w większym natężeniu. Od roku 2013, kiedy to 10 rodzin objęto procedurą tzw. Niebieskiej Karty, w roku 2014 odnotowano 8 takich przypadków, a w roku 2015 – 10.

2.1.3. Infrastruktura społeczna

Analiza infrastruktury społecznej niezbędnej do realizacji zadań własnych gminy w zakresie polityki społecznej dokonana została w Strategii Wiodącej.

Na szczególną uwagę zasługuje w tym zakresie funkcjonowanie następujących instytucji pomocy i integracji społecznej:

1. Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Skierbieszowie.
2. Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.
3. Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.
4. Warsztaty Terapii Zajęciowej w Skierbieszowie.

Kluczową rolę w zakresie wsparcia o charakterze socjalno - bytowym i wsparcia aktywizacji społeczno - zawodowej pełni Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Skierbieszowie. Roczne wydatki budżetu gminy na opiekę społeczną na przestrzeni 2012 - 2015 roku kształtują się na podobnym poziomie, wahając od kwoty 2.571 tys. zł w 2012r., do 2.516 tys. zł w 2015. Wydatki te przeliczeniu na 1 mieszkańca w roku 2015 wynosiły 467 zł. W odniesieniu do problemów zdefiniowanych w Strategii Wiodącej należy przyznać, iż wydatki te uległy nieznacznemu zmniejszeniu na przestrzeni ostatnich lat (w roku 2012 była to kwota 474 zł, a różnica w liczbie ludności wynosiła zaledwie 40 osób). Utrzymujący się wysoki poziom wydatków na pomoc społeczną w tak małej gminie świadczy o trudnej ekonomicznej sytuacji jej mieszkańców.

Institucje społeczne działające na terenie gminy Skierbieszów charakteryzują się wysokim potencjałem kadrowym. Pracownicy posiadają odpowiednie kompetencje i uprawnienia do rozwiązywania problemów społecznych. Przy narastającej skali pewnych problemów, w tym w szczególności najmniej obecnie zdiagnozowanych następstw starzenia się społeczeństwa, może nastąpić konieczność rozszerzenia potencjału kadr. Obecnie w Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej zatrudnionych jest 7 osób, a Gminny Zespół Interdyscyplinarny ukierunkowany na pomoc rodzinom liczy 9 osób. Ważną rolę w minimalizowaniu problemów społecznych, a przede wszystkim niepełnosprawności, odgrywa Warsztat Terapii Zajęciowej działający na terenie gminy od 2018 roku.

Dodatkowo do infrastruktury i instytucji społecznej na terenie gminy wliczamy:

1. Gminną Bibliotekę Publiczną w Skierbieszowie.
2. Gminny Ośrodek Kultury w Skierbieszowie.
3. Zespół Szkoły Podstawowej i Przedszkola w Skierbieszowie.
4. Gimnazjum Publiczne im. Dzieci Zamojszczyzny w Skierbieszowie.
5. Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „WIMED” s.c. w Skierbieszowie.
6. Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „Remedium” Sp. J. w Skierbieszowie.
7. Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „Stomart” w Skierbieszowie.
8. Powiatowy Bank Spółdzielczy w Zamościu oddział w Skierbieszowie.
9. Poczta Polska Centrum Poczty Urząd Pocztowy Skierbieszów.
10. Posterunek Policji w Skierbieszowie.

2.1.4. Kapitał społeczny oraz aktywność obywatelska mieszkańców

Organizacje społeczne działające na terenie gminy Skierbieszów ukierunkowane są na zaangażowanie w życie kulturalno- społecznym gminy, realizują potrzeby społeczne swoich członków oraz wpływają na aktywizację społeczną poszczególnych miejscowości. Powołując się na Lokalną Strategię Rozwoju LGD „Ziemia Zamojska” na lata 2015-2023, na terenie gminy Skierbieszów działa aż 21 podmiotów w formie stowarzyszeń.

Najważniejsze organizacje pozarządowe działające na terenie gminy to:

1. Ochotnicze Straże Pożarne.
2. Koło Gospodyń Wiejskich SULMICZANKI.

3. Koło Gospodyń Wiejskich SADOWIANKI.
4. Koło Gospodyń Wiejskich DĘBINA.
5. Koło Gospodyń i Gospodarzy Wiejskich MOŻNA.
6. Koło Kobiet Aktywnych.
7. Klub Seniora.
8. Stowarzyszenie Tworzemy Razem Marzenia.
9. Stowarzyszenie Rozwoju Oświaty i Regionu Ziemia Skierbieszowska.
10. Polski Związek Wędkarski Okręg w Zamościu koło SAZAN nr 32 Skierbieszów.
11. Towarzystwo Wędkarskie STAW w Skierbieszowie.
12. Spółdzielnia Socjalna GRONO.

Organizacje pozarządowe są istotnym uzupełnieniem działań instytucji publicznych. Wspierającą funkcję w rozwiązywaniu problemów społecznych odgrywa działająca od 2009 roku Fundacja Świętego Kiliana. Główne cele organizacji to: pomoc społeczna, pomoc rodzinie i osobom w trudnej sytuacji życiowej, przeciwdziałanie patologiom, działalność charytatywna, działania na rzecz osób niepełnosprawnych, działalność w obszarze edukacji, np. organizacja wypoczynku letniego dzieciom i młodzieży. Fundacja prowadzi Klub Seniora, pełniący funkcje integracyjne dla środowiska oraz oferujący pomoc przy pracach społecznych.

Zasługującą na wyróżnienie organizacją pozarządową o szerszym zakresie działania niż tylko gmina Skierbieszów jest Lokalna Grupa Działania „Ziemi Zamojskiej”. Lokalna Grupa Działania działa w formie stowarzyszenia jako partnerstwo trój-sektorowe: publiczno – społeczno – gospodarcze i zrzesza 9 gmin powiatu Zamojskiego, w tym, m. in., gminę Skierbieszów. Celem działania Lokalnej Grupy jest podejmowanie działań wpływających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, sprawniejsze wykorzystanie potencjału rozwojowego terenów wiejskich, poprawę ich konkurencyjności jako miejsca zamieszkania i prowadzenia działalności ekonomicznej, a także aktywizacja i współpraca lokalnych środowisk. Stowarzyszenie określa szczegółowe kierunki działania w Lokalnej Strategii Rozwoju, która pozwala na dysponowanie środkami publicznymi pochodzącymi z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich i udzielanie dotacji na cele i przedsięwzięcia określone w tejże Strategii. Lokalna Grupa Działania, wdrażając Lokalną Strategię Rozwoju, działa w sposób komplementarny wobec aktywności poszczególnych samorządów należących do Grupy. Działania mają formułę partnerską, opierają się na zaangażowaniu i inicjatywach oddolnych parterów.

Działalność Stowarzyszenie jest istotna z perspektywy budowania kapitału społecznego na terenie gminy Skierbieszów oraz wdrażania polityki przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, czy realizacji zadań aktywizujących mieszkańców.

2.1.5. Poziom życia mieszkańców

Gmina Skierbieszów jest gminą typowo rolniczą. Na terenie gminy uprawiane są owoce i warzywa, ale przede wszystkim pszenica, buraki cukrowe, ziemniaki i rzepak. Gospodarstwa rolne są niewielkie, bowiem przeciętna wielkość gospodarstwa wynosi 6,7 ha. Jest to wielkość charakterystyczna dla tego regionu. Gospodarstw wysokotowarowych, o dużym areale (przekraczającym 50 ha), jest na terenie gminy zaledwie siedem. Na kondycje gospodarstw wpływa nie tylko charakterystyka upraw, która nie gwarantuje mieszkańcom znaczących dochodów, ale również struktura wieku mieszkańców – coraz częściej właścicielami gospodarstw zostają osoby w wieku poprodukcyjnym. Taki stan osłabia perspektywy innowacji i wzmocnienia produkcji rolnej.

Kondycję ekonomiczną gminy w zakresie realnego poziomu dochodów i rozwoju ekonomicznego można analizować pod kątem struktury i poziomu dochodów własnych gminy Skierbieszów na przestrzeni lat 2010-2015 w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Gmina Skierbieszów należy do gmin ubogich. Analizując rok 2015, średnia dla województwa lubelskiego w zakresie dochodów z tytułu podatku dochodowego - PIT na 1 mieszkańca wynosiła 423,10zł, a na poziomie powiatu zamojskiego 328,78zł. Natomiast na poziomie gminy Skierbieszów, 185,75 zł. Dochody z tytułu podatku dochodowego – CIT dla województwa lubelskiego wynosiły 14,93 zł, w powiecie 8,53 zł, a na terenie gminy zaledwie 1,72 zł.

Tabela 10.: Dochody budżetu gminy Skierbieszów w latach 2010-2015 w przeliczeniu na 1 mieszkańca.

Dochody na 1 mieszkańca	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ogółem	2 639,87	3 259,59	2 798,91	3 015,62	3 296,56	3 092,03
udział w dochodach własnych z tytułu podatku dochodowego od os. fizycznych	114,97	135,66	159,65	163,59	196,97	185,57
udział w dochodach własnych z tytułu podatku dochodowego od os. prawnych	0,71	0,33	0,20	9,45	4,26	1,72
dochody podatkowe ustalone i pobierane na podstawie odrębnych ustaw	270,87	296,55	328,33	322,01	336,89	446,51

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL.

Determinanty poziomu życia ekonomicznego mieszkańców gminy to przede wszystkim te powiązane z problemem wykluczenia społecznego: ubóstwo, bezrobocie i negatywna sytuacja demograficzna z szybko starzejącą się społecznością. Dodatkowo sytuację tę pogłębia typowo rolniczy charakter gminy, z dużym rozdrobnieniem rolnictwa i mało wydajną produkcją rolną, a także położenie geograficzne, stosunkowo bliska odległość od silnych ośrodków miejskich. Ten ostatni czynnik wpływa na negatywny drenaż społeczności i migracje w celach edukacyjnych i zarobkowych.

Liczba ofert pracy w regionie będąca w dyspozycji Powiatowego Urzędu Pracy w Zamościu nie jest stabilna, jednak od 2012 systematycznie rośnie. Oferty te skierowana są również do mieszkańców gminy Skierbieszów, ale w większości przypadków koncentrują się wokół Zamościa i innych miastach powiatu, tj. Zwierzyniec, Krasnobród, czy Szczebrzeszyn.

Tabela 11.: Liczba ofert pracy pozyskanych przez Powiatowy Urząd Pracy w Zamościu w latach 2010-2014.

Lata	2010	2011	2012	2013	2014
Ilość ofert pracy	5726	4229	4190	4475	5614

Źródło: Opracowanie na podstawie LSR LGD „Ziemia Zamojska”.

Poziom życia mieszkańców w kategoriach gospodarczych analizuje się również za pomocą wyżej zaprezentowanych w tabeli wskaźników odnoszących się do charakterystyki rynku pracy. W odniesieniu do rolniczej gminy Skierbieszów, gdzie poziom bezrobocia ukrytego, jak w innych tego typu gminach, jest zaniżany przez statystyczne wskaźniki, liczba ofert pracy determinuje możliwości podniesienia kwalifikacji zawodowych, czy zupełnego przekwalifikowania i podniesienia swojej konkurencyjności na rynku pracy. Trudności z podjęciem zatrudnienia i jego utrzymaniem występują również wśród osób do 30 roku życia, osób po 45 roku życia, kobiet, osób posiadających małe gospodarstwa rolne, czy też osób długotrwale bezrobotnych. Ta grupa najbardziej narażona jest na wykluczenie i marginalizację społeczną.

Na poziom życia mieszkańców wpływ mają również zachodzące procesy demograficzne. Migracje zewnętrzne, odpływ ludzi młodych pogłębia problem deficytu kwalifikacji, szczególnie w odniesieniu do pozostających na terenie gminy osób starszych. Rozdrobnienie gospodarstw rolnych i towarzyszący temu niski potencjał ekonomiczny, wysoka liczba osób pozostających bez zatrudnienia, to tło niekorzystnego poziomu życia mieszkańców gminy Skierbieszów.

Główne problemy sfery społecznej

Bazując na problemach zdefiniowanych w Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Skierbieszów na lata 2014-2020 i odnosząc to do analizy społecznej poszczególnych sołectw, do kluczowych problemów opisywanych za pomocą wskaźników osiągających najwyższe wartości natężenia zaliczyć należy:

1. Ubóstwo i brak środków do życia.
2. Bezrobocie.

Problemy powiązane z nimi, występujące jednak z niższym nasileniu, to:

1. Bezradność i problemy opiekuńczo – wychowawcze w rodzinach.
2. Niepełnosprawność.
3. Problemy wieku starczego.
4. Wielodzietność i samotne rodzicielstwo.

Wymienione grupy problemów oddziałują na siebie w formie sprzężenia zwrotnego i często dotyczą te same rodziny, czy jednostki, tworząc spiralę, z którą trudno, bez pomocy z zewnątrz i to nie tylko o charakterze instytucjonalnym, sobie poradzić. W powyższym zestawieniu wiodący charakter mają ubóstwo i bezrobocie. Ich następstwem są, kolejne: problemy rodzin i umiejętność jednostki radzenia sobie z narażaniem na wykluczenie społeczne.

W Strategii Wiodącej zdefiniowano dodatkowo zagrożenia w zakresie rozwiązywania problemów społecznych, stanowiące wyzwanie dla prowadzonego procesu rewitalizacji. Zagrożeniem jest znaczący wzrost liczby osób starszych i ich obniżonej sprawności funkcjonalnej oraz konieczność podnoszenia kosztu opieki świadczonej dla osób starszych. Zwrócono też uwagę na zagrożenie małej liczby miejsc pracy na terenie gminy, co utrudnia rozwiązanie problemu bezrobocia.

2.2. Strefa przestrzenno– środowiskowa

2.2.1. Położenie

Gmina Skierbieszów zajmuje teren niedawnych województw chełmskiego i zamojskiego. Obecnie znajduje się na terenie województwa lubelskiego, w północnej części powiatu zamojskiego. Położona jest na południowy – wschód od Lublina, na północ od Zamościa oraz na południe od

Chelma. Gmina od wschodu graniczy z Gminą Grabowiec, od południa z gminą Sitno, od zachodu z gminą Stary Zamość, od północnego – zachodu z gminą Izbica, od strony północnej z gminą Krasiczyn. Jest również gminą graniczącą z Powiatem Krasnostawskim. Obszar gminy obejmuje 13 917 ha powierzchni, co stanowi ok. 7,43% powierzchni ogólnej powiatu zamojskiego oraz ok. 0.55% powierzchni województwa lubelskiego. Jest to druga pod względem wielkości gmina w powiecie zamojskim po Gminie Zamość.

2.2.2. Sieć osadnicza i kształtowanie przestrzeni

Gmina podzielona jest administracyjnie na 30 sołectw: Dębowiec, Dębowiec Kolonia, Drewniki Hajowniki, Huszczka Duża, Huszczka Mała, Iłowiec, Kalinówka, Łaziska, Majdan Skierbieszowski, Marcinówka, Lipina Nowa, Osiczyna, Podhuszczka, Podwysokie, Sady, Skierbieszów, Skierbieszów – Kolonia, Sławęcín, Lipina Stara, Suchodębie, Sulmice, Szorcówka, Wiszenki, Wiszenki – Kolonia, Wysokie Drugie, Wysokie Pierwsze, Zabytów, Zawoda, Zrąb. Najludniejszą miejscowością jest Skierbieszów, natomiast najmniejszym sołectwem Marcinówka.

Sieć osadnicza gminy charakteryzuje się rozproszoną zabudową, ciągnącą się wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych gminy. Na obszarze gminy występuje głównie zabudowa mieszkaniowa zagrodowa lub usługowa. Centrum gminy stanowi Skierbieszów. Miejscowość posiada tradycje miejskie, lecz od 1822r. nie posiada tego statusu. Pozostałością miejskiego charakteru jest układ urbanistyczny Skierbieszowa. Cechy Skierbieszowa, jako ośrodka miejskiego, zachowały się nie tylko w układzie urbanistycznym. Sołectwo to koncentruje wszystkie usługi publiczne i komercyjne w gminie, liczba jego mieszkańców przekracza 20% liczby mieszkańców gminy ogółem. Przez lata urbanizacja sołectwa doprowadziła do ukształtowania się w przestrzeni gminy funkcjonalnego układu z sąsiadującymi sołectwami, tj. Zawodą i Podhuszczką. Sołectwa te, ze względu na powiązania przestrzenne, infrastrukturalne oraz relacyjne, posiadają typowo „podmiejski” charakter.

Gmina posiada „Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Skierbieszów”, przyjęty pierwotnie Uchwałą Nr XXV/168/2002 Rady Gminy w Skierbieszowie i poddawany obecnie procedurze aktualizacji oraz „Plan Zagospodarowania Przestrzennego”, przyjęty Uchwałą Nr XXVIII/221/2006 Rady Gminy Skierbieszów z dnia 30 czerwca 2006r. Dokument objął następujące jednostki osadnicze: Drewniki, Majdan Skierbieszowski, Skierbieszów, Kolonię Skierbieszów, Kolonię, Zrąb, Kolonię Dębowiec, Dębowiec, Kalinówkę, Podhuszczkę, Sady, Lipina Nowa, Hajowniki. Przyjęty plan zagospodarowania przestrzennego ustala warunki zabudowy i zasady zagospodarowania terenów dla poszczególnych jego funkcji.

2.2.3. Potencjał i uwarunkowania przyrodnicze

Gmina Skierbieszów jest gminą o wybitnie rolniczym charakterze – 86% jej powierzchni zajmują gleby o III i IV klasie bonitacyjnej. Lasy pokrywają 14,3 % jej obszaru. Ponad 78% powierzchni gminy zajmują użytki rolne. Obszar gminy stanowi garb kredowy pokryty lessem. Tereny gminy są bardzo urozmaicone, poprzecinane dolinami i wąwozami o wysokościach względnych do 100m. Na terenie gminy występują surowce mineralne o małym znaczeniu przemysłowym. Z surowców ilastych znajdują się tu głównie lessy, które stanowią podstawową bazę dla przemysłu ceramicznego i są wykorzystywane głównie do wyrobu cegły palonej i klinkieru drogowego. Wydobywa się tu również piasek, wykorzystywany do celów budowlanych.

Sieć wodna jest rzadka, nie stanowi zasobu wpływającego na rozwój gospodarczy gminy. Ponad 80% obszaru położona jest w zlewni rzeki Wolica, stanowiącej prawy dopływ Wieprza. Powierzchnia lasów w gminie Skierbieszów stanowi 14,3% całej powierzchni gminy. Podstawowym zbiorowiskiem leśnym na terenie gminy jest las świeży, w którym dominują gatunki: dąb szypułkowy, buk zwyczajny, sosna pospolita.

Na terenie gminy znajdują się obszary chronione:

1. Skierbieszowski Park Krajobrazowy – rozciągający się na terenie 8 gmin o powierzchni 35 488ha , chroni unikatowe walory przyrodnicze i kulturowe Działów Grabowieckich, będących najwyższą częścią Wyżyny Lubelskiej (wysokość 190-313 m n. p. m.);
2. Rezerwat przyrody Broczówka – o powierzchni 6,17 ha, przedmiotem ochrony jest zachowanie zbiorowisk kserotermicznych z rzadkimi gatunkami roślin oraz fragmentu grądu i świetlistej dąbrowy;
3. Obszar Natura 2000 Las Orłowski PLH060061;
4. Obszar Natura 2000 Dolina Wolicy PLH060058;
5. Obszar Natura 2000 Horodysko PLH060060;

2.2.4. Infrastruktura komunikacyjna

Najważniejszy szlak komunikacyjny przebiegający przez gminę stanowi droga wojewódzka Nr 843 Zamość – Skierbieszów – Chełm, łącząca się z drogą krajową Nr 17 i drogą wojewódzką Nr 846 Taratyn - Krasnystaw. Położenie gminy zapewnia dobre połączenie z największymi ośrodkami

miejskimi regionu oraz przejściami granicznymi. Odległość Gminy do stolicy województwa – miasta Lublin wynosi 86 km, do stolicy powiatu – miasta Zamość – 20 km. 40 km dzieli Gminę od innego dużego ośrodka miejskiego regionu – miasta Chełm. Gmina zlokalizowana jest w odległości 57 km od granicy z Ukrainą, a najbliższe przejście graniczne to Hrebenne, Medyka i Zosin.

Przez teren gminy przebiegają następujące drogi powiatowe:

- a. 3243 L – Skierbieszów – Stanisławów,
- b. 1864 L – Wierzchowiny – Rakołupy – Drewniki – Skierbieszów,
- c. 3147 L – Wólka Orłowska – Kalinówka – Skierbieszów,
- d. 3228 L – Skierbieszów – Tuczepey,
- e. 3230 L – Skierbieszów – Grabowiec – Hrubieszów (ul. Grabowiecka).

System transportowy gminy oparty jest na dostępnej sieci drogowej – ulicznej gminy i jej powiązaniem ze szlakami komunikacyjnymi rangi powiatowej, wojewódzkiej i krajowej. Komunikację zbiorową na terenie gminy zapewnia komunikacja PKS Zamość Sp.zo.o. i przewoźnicy prywatni - mikrobusy zapewniające dojazd do miejscowości w gminie i pobliskich miast.

2.2.5. Infrastruktura techniczna

Mieszkańcy gminy Skierbieszów zaopatrywani są w wodę z gminnej sieci wodociągowej. Zwodociągowanych jest 26 miejscowości. Cztery miejscowości pozostają bez obsługi wodociągowej, a ich mieszkańcy zaopatrywani są w wodę z lokalnych studni kopanych lub wierconych. Eksploatację wodociągów prowadzi samorząd gminy.

Na system zaopatrywania w wodę składają się:

- a. Wodociągi na terenie całej gminy poza miejscowością Sulmice.
- b. Punkt poboru wody w miejscowości Zabytów.

Na terenie gminy Skierbieszów gospodarka ściekowa wymaga uporządkowania. Długość sieci kanalizacyjnej wynosi prawie 13 km, a do sieci podłączonych jest 226 budynków. Na terenie gminy funkcjonują dwie oczyszczalnie ścieków, w miejscowościach: Skierbieszów i Łaziska. Pozostałe nieruchomości zaopatrzone są we własne systemy zagospodarowania ścieków, z czego najpopularniejsze są zbiorniki bezodpływowe.

Systemem gospodarowania odpadami komunalnymi zarządza gmina. Odpady komunalne odbierane są z posesji, w opcji segregowanej i niesegregowanej. Segregacja odbywa się z podziałem na następujące frakcje:

- a. **Żółty** – tworzywa sztuczne, butelki PET i wielomateriałowe.
- b. **Biały** – szkło opakowaniowe bezbarwne.
- c. **Zielony** – szkło opakowaniowe kolorowe.
- d. **Czarny** – pozostałe odpady zmieszane.
- e. **Szary** – popiół.

Za zagospodarowanie odpadów stałych i ciekłych odpowiada Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Zamościu, dysponent Regionalnego Zakładu Zagospodarowania Odpadów w Dębowcu.

Gmina Skierbieszów jest w całości zelektryfikowana, posiada dostęp do telefonii komórkowej oraz Internetu. Energia elektryczna wykorzystywana jest, przede wszystkim, do oświetlenia budynków i terenów zabudowanych. Energia elektryczna dla potrzeb powiatu zamojskiego dostarczana jest głównie z elektrowni w Dobrotworze na Ukrainie, a część mocy pokrywana jest z polskiego systemu energetycznego.

Na terenie gminy nie występuje centralny system ciepłowniczy. Produkcja ciepła odbywa się indywidualnie. W większości kotłownie wyposażone są w piece do spalania paliw stałych w postaci węgla, koksu, drzewa. Gmina nie jest zgazyfikowana, a w gospodarstwach indywidualnych do celów użytkowych wykorzystywany jest gaz w butli. W celu zmniejszenia zużycie energii cieplnej przeprowadzana są termomodernizacje zarówno obiektów użyteczności publicznej, jak i budownictwa mieszkaniowego.

2.2.6. Mieszkalnictwo

Na terenie gminy Skierbieszów znajduje się 1902 mieszkania. Dominuje mieszkalnictwo zagrodowe. Szacuje się, iż na terenie gminy występuje około 1200 siedlisk zagrodowych. Mieszkalnictwo jednorodzinne występuje głównie na terenie miejscowości Skierbieszów, w jej centrum oraz nieznacznie w miejscowościach: Dębowiec, Sulmice, Lipina Stara, Łaziska. Budownictwo wielorodzinne o niskiej intensywności występuje tylko w miejscowości Skierbieszów, tzw. osiedle POM. Gmina nie posiada znaczącego zasobu mieszkań komunalnych. Zgodnie z danymi z Urzędu Gminy w Skierbieszowie, w dyspozycji samorządu były 3 mieszkania komunalne, zasiedlone. Brakuje mieszkań socjalnych, które ze względu na stopień ubóstwa mieszkańców gminy stanowiłyby uzupełnienie działań służących walce z problemem wykluczenia społecznego.

2.2.7. Obiekty ochrony konserwatorskiej

Gmina Skierbieszów posiada wielowiekową tradycję, której świadectwem jest obecność zabytków objętych ścisłą ochroną konserwatorską.

Obiekty wpisane do rejestru zabytków Województwa Lubelskiego, na podstawie przepisów o ochronie zabytków to:

- Cmentarz wojenny z I wojny światowej w miejscowości Hajowniki, nr ZA/399,
- Park podworski w miejscowości Hajowniki, nr ZA/227;
- Cmentarz wojenny z I wojny światowej wraz drzewostanem w Iłowcu, nr ZA/400;
- Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Lipinie Nowej, nr ZA/423;
- Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Św. Krzyża (dawna cerkiew prawosławna) w Kalinówce, nr ZA/445;
- Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Niepokalanego Serca NMP (dawna cerkiew prawosławna) w Łaziskach, nr ZA/466;
- Zespół dworski: dwór i park w Łaziskach z obiektami: dworem, stodołą murowaną, spichlerzem, magazynem spirytusu, kuźnią, nr ZA/215;
- Wzgórze „Zamczysko” – dawna siedziba biskupów chełmskich w Skierbieszowie, nr ZA/354;
- Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP i św. Dominika, nr ZA/253 w Skierbieszowie;
- Cmentarz wojenny z I wojny światowej w Skierbieszowie, nr ZA/401;
- Drewniana domkowa kapliczka w Dębowcu;
- Zespół dworski i spichlerz murowany w Iłowcu;
- Układ urbanistyczny wsi, dwór murowany z parkiem, chałupy drewniane z roku 1915 i 1910 w Kalinówce;
- Murowany młyn drewniany z 1915r., młyn wodny drewniany z 1877r. w Hajownikach;
- Kaplica murowana z 1914r., cmentarz parafialny prawosławny w Łaziskach;
- Kaplica murowana, domkowa z 1928r.;

- Układ urbanistyczny wsi, zespół folwarcznych, runy dworku drewnianego z XIX w. w Szorcówce.

2.2.8. Zasoby turystyczno- rekreacyjne

Na terenie Gminy Skierbieszów, biorąc pod uwagę jej atrakcyjne przyrodniczo i kulturowo położenie, zaobserwować można rozwój turystyki jako uzupełniającej branży gospodarki lokalnej. Gmina Skierbieszów jest drugą w powiecie zamojskim, po gminie Krasnobród, gminą, w której obserwuje się rozwój agroturystyki. Zasoby turystyczno- rekreacyjne promowane są zlokalizowany przy Gminnym Ośrodku Kulturalnym Punkcie Informacji Turystycznej.

Poza uwarunkowaniami przyrodniczymi atrakcyjność turystyczną stanowi dostępna na terenie gminy infrastruktura. **Do głównych zasobów infrastruktury turystyczno- rekreacyjnej zaliczamy:**

☞ **Zamoyskie Rancho DEBRY** – 35 ha kompleks stajni, ujeżdżalni z widownią, trasy do jazdy konnej; obiekt posiada bazę noclegową, stadninę koni, pensjonat, dla koni, mini Zoo, plac zabaw, akwen do wędkowania, pływania kajakami i rowerami wodnymi;

☞ **Okolo 3 gospodarstw agroturystycznych** – obiekty nie są oznakowane i działają w sezonie letnim;

☞ **Obiekty sportowe** – stadion piłkarski, hala sportowa w Skierbieszowie;

☞ **Szlaki piesze i rowerowe wytyczone przez PTTK:** szlak „Po Działach Grabowieckich”, część szlaku „Ariańskiego”, szlak „Tadeusza Kościuszki”, turystyczny szlak pieszy śladami księdza Stefana Wyszyńskiego po Ziemi Skierbieszowskiej..

2.2.9. Charakterystyka przestrzeni publicznej gminy

Odnosząc się do przestrzeni publicznej gminy, należy podkreślić, iż część miejscowości posiada charakterystyczny układ urbanistyczny, pozwalający na ukształtowanie przyjaznej mieszkańcom przestrzeni centrum. Układ taki posiada Skierbieszów.

Dodatkowo przestrzeń publiczną stanowią liczne parki dworskie znajdujące się na terenie gminy, kolejno:

a. **Park w Hajnówce** – ok. 11 ha stanowi dawny układ przestrzenny zespołu dworskiego,

- b. **Park w Kalinówce** – ok. 2 ha, pozostałości XIX-wiecznego parku z murowanym dworem,
- c. **Park w Łaziskach** – ok. 3,6 ha, XIX-wieczny układ zieleni parkowej powiązany z obiektami: dworem, kaplicą, gorzelnią, spichlerzami, kuźnią i magazynami,
- d. **Park w Skierbieszowie** – ok. 6 ha, XIX wieczna siedziba dworska biskupów z murowanym dworkiem,
- e. **Park w Szorcówce** – ok. 2 ha, dawny zespół folwarczny.

Wymienione obiekty wymagają doinwestowania, poprzez nadanie im nowej funkcji mogą stać się atrakcyjnymi miejscami dla mieszkańców i odwiedzających gminę turystów.

Problemy w przestrzeni publicznej gminy koncentrują się wokół niezagospodarowanych, lub posiadających zły stan infrastruktury technicznej, przestrzeni wokół obiektów użyteczności publicznej, utrudniających dostęp do tychże obiektów. Kolejnym problemem przestrzeni są braki zagospodarowania dostosowanego do obecnych funkcji centrów miejscowości, stref zieleni i rekreacji dla mieszkańców. Niedoinwestowana jest również infrastruktura towarzysząca, czyli sieć techniczna oraz podnosząca bezpieczeństwo mieszkańców - braki ciągów pieszo – jezdne, miejsc parkingowych, elementów małej architektury i stref odpoczynku.

Na podstawie wizji i dokonanej przez pracowników samorządu oceny stanu infrastruktury i funkcjonalności przestrzeni koncentracja potrzeb w tym zakresie występuje w sołectwie Skierbieszów i powiązanych z nim funkcjonalnie sołectwami Zawoda i Podhuszczka.

Na potrzeby opracowania Strategii Rozwoju Gminy Skierbieszów na lata 2015-2022 mieszkańcy gminy dokonali oceny stanu przestrzeni publicznej w następujący sposób, w skali oceny od 1 do 5:

- Zagospodarowanie przestrzeni publicznej poszczególnych miejscowości – średnia ocena 2,9;
- Stan i jakość terenów rekreacji – średnia ocena 3,3;
- Estetyka otoczenia i ład przestrzenny – średnia ocena 3,36;
- Organizacja zieleni i zagospodarowanie terenów zielonych – średnia ocena 3,34;
- Stan środowiska naturalnego i jego ochrona – średnia ocena 3,27.

2.2.10. Główne problemy sfery przestrzenno – środowiskowej

Analiza problemów społecznych dokonana w Strategii Wiodącej zobowiązuje do odniesienia ich do poziomu przestrzeni publicznej, środowiska i infrastruktury. Wiodący problem wykluczenia

społecznego może zostać pogłębiony poprzez utrzymywanie zdegradowanej i niezagospodarowanej przestrzeni i infrastruktury. Równoległe rozwiązanie tego problemu tkwi nie tylko w programach społecznych, lecz w poprawie kondycji przestrzeni by minimalizowała problem nierówności, segregacji, czy nieładu funkcjonalnego.

Powiązanie sfery społecznej z przestrzenno – środowiskową prowadzi do identyfikacji następujących problemów w tej sferze:

- zły stan techniczny przestrzeni publicznej przestrzeni i obiektów usług publicznych,
- brak stref odpoczynku, terenów urządzonej zieleni miejskiej,
- niedoinwestowana infrastruktura bezpieczeństwa publicznego – miejsca parkingowe, ciągi pieszo – jezdne i sieci techniczne,
- brak zaspokojonych potrzeb mieszkaniowych, szczególnie mieszkańców o niskich dochodach,
- brak centrów społecznych, świetlic, centrów integracji skierowanych do dzieci i młodzieży oraz seniorów, sprzyjających aktywizacji społecznej, procesom integracji i reintegracji społeczno- zawodowej, dostosowanych do osób niepełnosprawnych.

2.3. Strefa gospodarcza

Uzupełnieniem problemów zdefiniowanych dla sfery społecznej i obszarem zainteresowań rewitalizacyjnych jest sfera gospodarcza. Gospodarka posiada istotny wpływ na skuteczność działań podejmowanych w społeczno – infrastrukturalnych obszarach. Z perspektywy problemów i potencjałów gospodarczych mających wpływ na gospodarkę istotny jest nie tylko poziom przedsiębiorczości, ale też jej kondycja, warunki prowadzenia, skoncentrowanie na terenie gminy. Diagnoza sfery gospodarczej będzie istotnym dopełnieniem przeprowadzonej diagnozy rewitalizacyjnej.

2.3.1. Zatrudnienie i lokalny rynek pracy

Rozpatrując sytuację rynku pracy w gminie Skierbieszów, należy odwołać się do

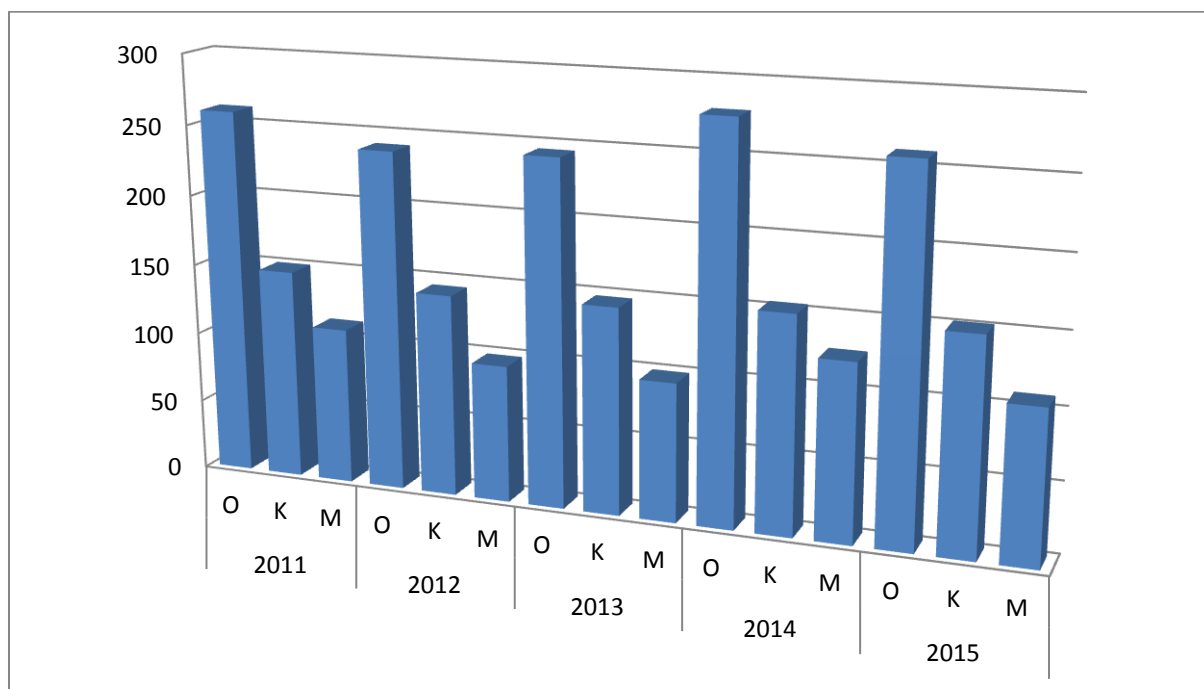
przeprowadzonej wcześniej diagnozy sytuacji społecznej, w której problem bezrobocia został szczegółowo przeanalizowany. Uzupełniającą do stopy bezrobocia wartością jest liczba osób pracujących oraz rozkład pracujących w sektorach gospodarki narodowej. Gmina Skierbieszów jest gminą typowo rolniczą. Brakuje rzetelnych danych na temat poziomu bezrobocia ukrytego w rolnictwie oraz liczbie osób faktycznie w rolnictwie pracujących. Gmina Skierbieszów odbiega od poziomu powiatu i województwa w tym zakresie, gdzie jedną trzecią zatrudnionych stanowią osoby zatrudnione w przemyśle. W gminie o charakterze rolniczym tworzone są miejsca pracy wspierające główną branżę lokalnej gospodarki – czyli usługi okołorolnicze i usługi ukierunkowane na obsługę społeczności wiejskiej o charakterze pozarolniczym. Zatem najwięcej osób jest zatrudnionych w sektorze usług – przeszło 94% osób zatrudnionych ogółem.

Tabela 12.: Osoby pracujące w gminie podziale na płeć w latach 2011-2015 w gminie Skierbieszów.

2011			2012			2013			2014			2015		
O	K	M	O	K	M	O	K	M	O	K	M	O	K	M
260	149	111	240	143	97	244	146	98	278	153	125	259	151	108

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL.

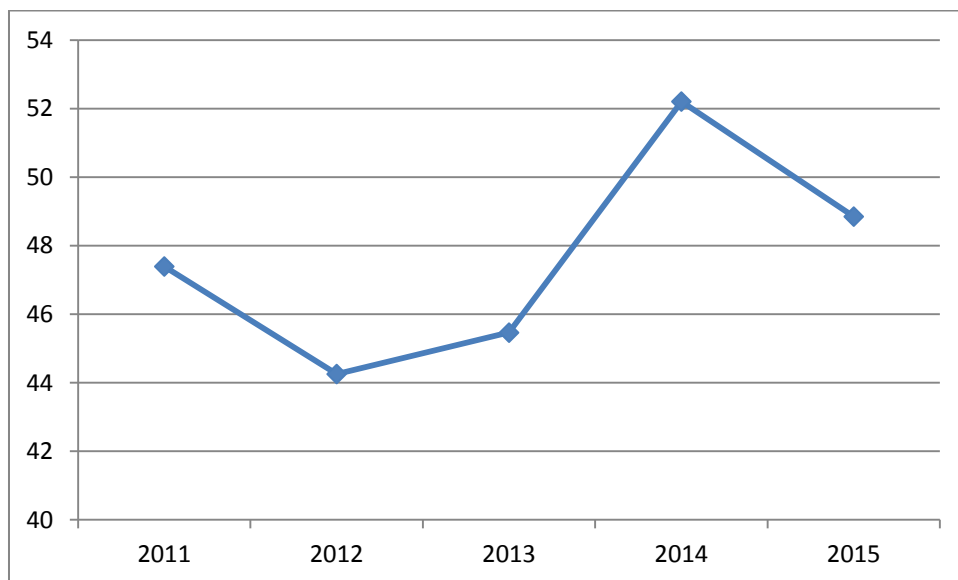
Wykres 6.: Osoby pracujące w gminie podziale na płeć w latach 2011-2015 w gminie Skierbieszów.
(kategorie: O – ogółem, K – kobiety, M – mężczyźni)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL.

Kondycję sytuacji panującej na rynku pracy odzwierciedla wskaźnik odnoszący się do ilości osób pracujących ogółem na 1000 osób. Ogólnie poziom wskaźnika w gminie jest bardzo niski, a w kolejnych latach wynosił 2011 – 47, 2012 – 44, 2013 – 45, 2014 – 52, 2015 – 49. Świadczy to o niskim udziale osób pracujących w populacji gminy.

Wykres 7.: Pracujący na 1000 ludności w gminie Skierbieszów w latach 2011-2015.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL.

Sytuacja na lokalnym rynku pracy wynika z faktu, iż jego kondycja powiązana jest ze stanem lokalnego rolnictwa. Rolnictwo na terenie gminy Skierbieszów cechuje niska specjalizacja oraz brak dostosowania do potrzeb rynku konsumentów. Rynek pracy jest, zatem, mało elastyczny i rzadko pojawiają się na nim oferty wykraczające poza dominującą branżę, wymagające wyższych kwalifikacji. Sytuacja ta niekorzystnie wpływa na sferę społeczną, powoduje odpływ mieszkańców nie tylko w celach edukacji, ale, przede wszystkim, już wykształconych i mobilnych za zatrudnieniem.

Niski poziom zatrudnienia przekłada się na strukturę lokalnego rynku pracy. Z pracy najemnej i na własny rachunek utrzymuje się ok. 45% gospodarstw. Pozostała ich część utrzymuje się z emerytur pracowniczych, rent i pomocy socjalnej państwa.

2.3.2. Struktura gospodarcza gminy i przedsiębiorczość

Dominującą gałęzią gospodarczą gminy jest rolnictwo. Uprawy prowadzone są na dobrych glebach, jednak rozproszony charakter gospodarstw wpływa niekorzystnie na efektywność i wielkość

dochodów z gospodarstw rolnych. Działa tu ponad 1400 gospodarstw rolnych, a przeciętna wielkość gospodarstwa wynosi 6,7 ha. Wiodącą uprawę stanowią zboża, w tym jęczmień, żyto i pszenica. Poza tym uprawiany jest tutaj rzepak i ziemniaki. Spośród zatrudnionych, większość pracuje w usługach, a pozostałe gałęzie gospodarki, w których mieszkańcy znajdują zatrudnienie, to: handel, gastronomia, budownictwo i usługi naprawcze.

Według danych GUS, w roku 2015 na terenie gminy Skierbieszów liczba podmiotów gospodarki narodowej rejestrze REGON na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym w kolejnych latach wynosiła: 2013 – 871, 2014- 845, 2015 – 880, przy średniej dla powiatu zamojskiego 950.

W roku 2015 w rejestrze REGON na terenie gminy Skierbieszów zarejestrowano 276 podmiotów gospodarki narodowej, z czego:

- a. W sektorze rolniczym -23.
- b. W sektorze przemysłowym -21.
- c. W sektorze budowlanym -34.

Tabela 13.: Ilość zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów w 2015r.

Dębowiec	7	Podwysokie	4
Dębowiec Kolonia	0	Sady	9
Drewniki	2	Skierbieszów	61
Hajowniki	2	Skierbieszów Kolonia	0
Huszczka Duża	1	Sławęcín	0
Huszczka Mała	1	Suchodębie	1
Iłowiec	1	Sulmice	6
Kalinówka	5	Szorcówka	2
Lipina Nowa	2	Wiszenki	0
Lipina Stara	4	Wiszenki Kolonia	0
Łaziska	7	Wysokie Drugie	3
Majdan Skierbieszowski	3	Wysokie Pierwsze	7
Marcinówka	0	Zabytów	1
Osiczyna	2	Zawoda	3
Podhuszczka	3	Zrąb	2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z UG w Skierbieszowie.

Stopień aktywności gospodarczej mieszkańców mierzony jest udziałem osób fizycznych

prowadzących działalność gospodarczą na 10 tys. ludności. Wskaźnik ten wyniósł w 2015r. dla gminy 411, przy średniej dla powiatu zamojskiego – 475. Nowo zarejestrowane podmioty to, przede wszystkim, sklasyfikowana ogólnie w dziale pozostała działalność i było ich 18, natomiast w 2015r. łącznie zarejestrowano na terenie gminy 24 firmy.

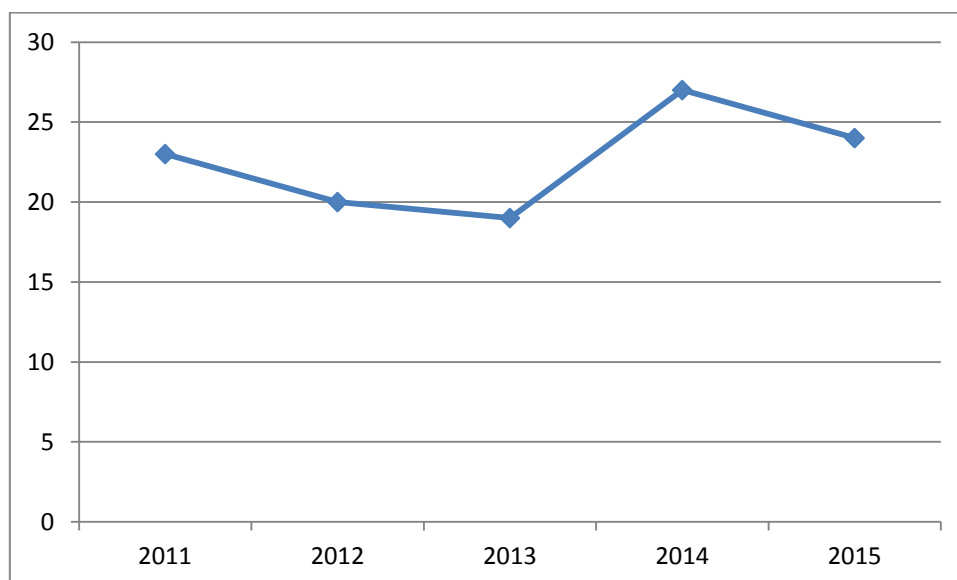
Tabela 14.: Nowo zarejestrowane w rejestrze REGON podmioty gospodarki narodowej na terenie gminy Skierbieszów w roku 2015.

2015	
ogółem	24
rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	1
przemysł i budownictwo	5
pozostała działalność	18

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL.

Potencjał rozwoju przedsiębiorczości mieszkańców w ostatnich latach, zdefiniowany jako liczba rejestrowanych rocznie działalności gospodarczych, kształtował się następująco: 2011 – 23, 2012 – 20, 2013 – 19, 2014 – 27, 2015 – 24 firmy. Tendencje aktywności proprzedsiębiorczej mieszkańców obrazuje poniższy wykres.

Wykres 8.: Nowo zarejestrowane w rejestrze REGON podmioty gospodarki narodowej na terenie gminy Skierbieszów w latach 2011 – 2015.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL.

Główne podmioty tworzące miejsca pracy w gminie to firmy działające w handlu i usługach.

Analizując koncentrację usług gospodarczych i działalności gospodarczej na terenie gminy w odniesieniu do sołectw bezapelacyjnie należy stwierdzić, iż występuje ona w ośrodku gminnym w Skierbieszowie. Do najważniejszych zaliczyć można: sklepy oferujące handel artykułami spożywczymi i przemysłowymi, kwiaciarnia, 2 zakłady produkujące trumny, 3 apteki, niepubliczne zakłady usług medycznych, podmioty usług transportowych, czy sklep ogrodniczy. Przedsiębiorczość oraz stopień zaangażowania mieszkańców w podejmowaniu aktywności gospodarczej w każdym sołectwie obrazuje poniższa tabela.

Tabela 15.: Dochody z tytułu podatku od nieruchomości w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów w 2015r.

Dębowiec	13 105 zł	Podwysokie	536 zł
Dębowiec Kolonia	417 zł	Sady	2 426 zł
Drewniki	585 zł	Skierbieszów	183 751 zł
Hajowniki	5 918 zł	Skierbieszów Kolonia	1 204 zł
Huszczka Duża	387 zł	Sławęcín	400 zł
Huszczka Mała	363 zł	Suchodębie	86 zł
Iłowiec	3 364 zł	Sulmice	1 096 zł
Kalinówka	2 939 zł	Szorcówka	1 524 zł
Lipina Nowa	5 347 zł	Wiszenki	0 zł
Lipina Stara	3 519 zł	Wiszenki Kolonia	1 161 zł
Łaziska	11 077 zł	Wysokie Drugie	1 405 zł
Majdan Skierbieszowski	1 118 zł	Wysokie Pierwsze	3 890 zł
Marcinówka	0 zł	Zabytów	2 645 zł
Osiczyna	1 681 zł	Zawoda	3 393 zł
Podhuszczka	566 zł	Zrąb	4 264 zł

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z UG w Skierbieszowie

2.3.3. Potencjał inwestycyjny gminy

Z powyższej diagnozy wynika, iż główni pracodawcy gminy Skierbieszów prowadzą działalność gospodarczą w tradycyjnych branżach. Bardzo często nowe miejsca pracy nie wymagają wysokich kwalifikacji. Ważna jest, zatem, próba poszukiwania inwestorów, którzy tworzyliby miejsca pracy w innych niż rolnictwo branżach oraz poszukiwaliby na rynku pracy zróżnicowanych kwalifikacji potencjalnych kadr. Potencjał inwestycyjny gminy stanowią atuty środowiskowo –

krajobrazowe. Na terenie powiatu zamojskiego Gmina Skierbieszów, jako druga po Krasnobrodzie, odnotowuje wzrost zainteresowania ofertą agroturystyczną i turystyką. Brak zakładów przemysłowych w połączeniu z atrakcjami krajobrazowymi staje się w tym wymiarze atutem. Do rozwoju różnych form turystyki na terenie gminy potrzebna jest odpowiednia infrastruktura – uporządkowane i zagospodarowane przestrzenie publiczne i centra wsi, utworzone strefy rekreacyjno – wypoczynkowe, miejsca do spacerów i wypoczynku. Potrzebna jest również rozwinięta oferta kulturalna stanowiąca uzupełnienie atrakcyjności przyrodniczej. W zakresie usług komercyjnych pożądane są inwestycje w miejsca noclegowe, gastronomię, miejsca do kąpeli i atrakcje turystyczne związane z: kajakarstwem, jazdą na rowerze i innych atrakcjach dla rodzin z dziećmi wykorzystujących potencjał środowiska naturalnego.

Problemy sfery gospodarczej:

- niskodochodowe rolnictwo jako podstawa źródło dochodów i utrzymania mieszkańców,
- duża migracja wewnętrzna mieszkańców w celach zarobkowych,
- niskie kwalifikacje potencjalnych kadr,
- mały wskaźnik nowo powstających firm,
- małe zainteresowanie mieszkańców podejmowaniem działalności gospodarczej,
- brak specjalizacji funkcjonalnej gminy,
- utrudniony dostęp do instytucji otoczenia biznesu,
- niski stopień wykorzystania potencjałów przestrzenno-funkcjonalnych w ramach poszczególnych sołectw,
- brak terenów inwestycyjnych.

3. Delimitacja obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji

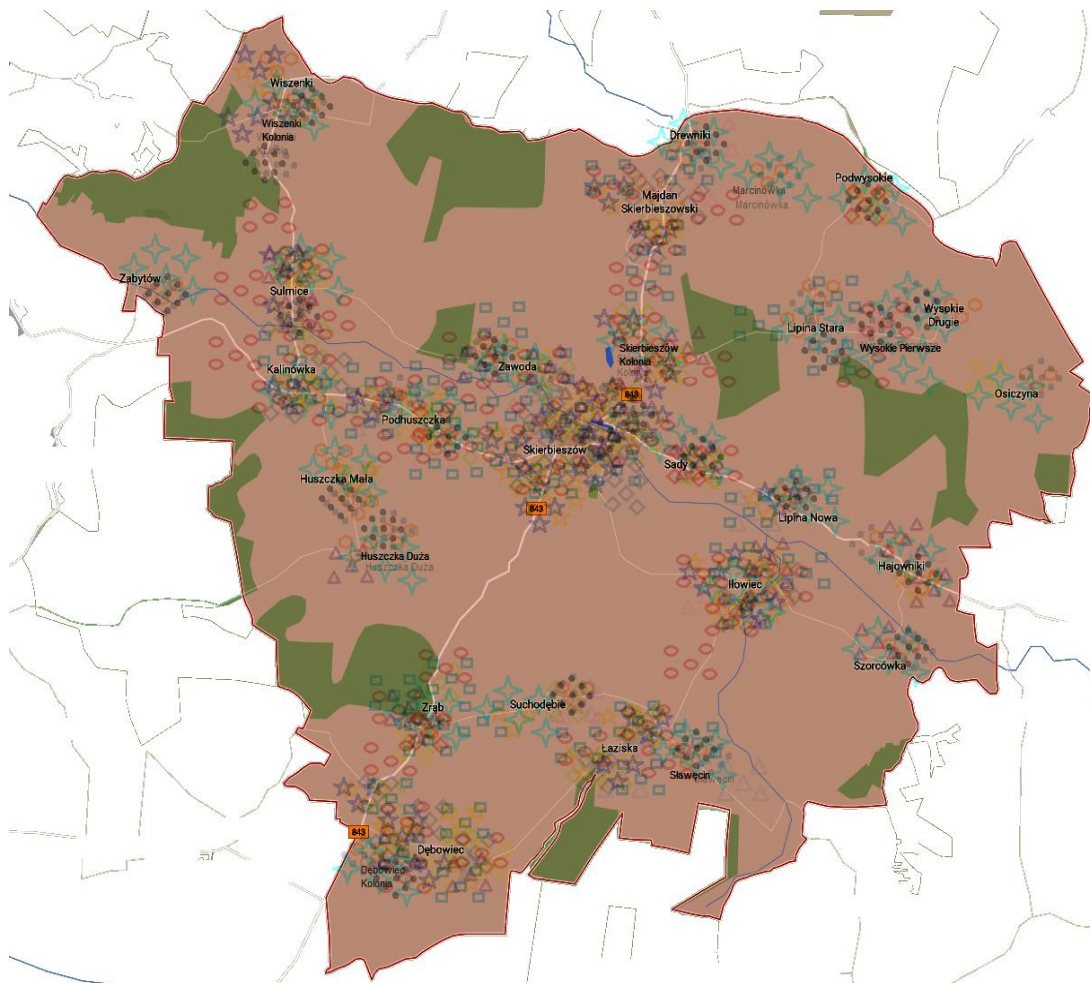
3.1. Delimitacja obszaru zdegradowanego gminy

3.1.1. Sfera społeczna

Przeprowadzona analiza wskaźnikowa umożliwiła wskazanie na występowanie w ramach gminy Skierbieszów obszarów ze zdiagnozowanym stanem kryzysowym, które wymagają interwencji w zakresie przeciwdziałania koncentracji negatywnych zjawisk. Analiza wskaźnikowa wskazała obszar zdegradowany gminy, obejmujący zasięgiem miejscowości: Dębowiec, Łaziska, Podhuszczka, Skierbieszów, Sulmice, Zawoda, Kalinówka. Z tego obszaru wyodrębniono obszar rewitalizacji, kluczowy dla rozwoju gminy, na terenie którego występuje szczególna koncentracja negatywnych zjawisk.

Mapa 1.: Natężenie zjawisk kryzysowych w gminie Skierbieszów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy wskaźnikowej.

W ramach strefy społecznej analizie poddane zostały wartości wskaźników: liczba ludności, bezrobocie, ubóstwo, zasiłki okresowe, zasiłki celowe, dożywianie, ilość dożywianych dzieci w ramach programu „Pomoc państwa...”, gęstość zaludnienia, liczbę ludności w wieku poprodukcyjnym. Porównanie uzyskanych danych i zestawienie je z wartościami średnimi wskaźników na 1 sołectwo w gminie Skierbieszów, pozwoliło na zakreślenie miejscowości uzyskujących wartości tychże wskaźników przekraczające wyznaczoną linię normy lub będących na jej granicy. Pierwszym wyznaczonym obszarem rewitalizacji jest sołectwo Skierbieszów zamieszkała przez największą liczbę ludności w porównaniu do innych sołectw gminy Skierbieszów. Zrównoważony rozwój społeczny tego obszaru, biorąc pod uwagę jego centralną pozycję w ramach struktury gminy, zagrożony jest wieloma negatywnymi czynnikami związanymi ze wzrostem bezrobocia, ubóstwa i praktycznych implikacji tychże zjawisk.

Drugim wyznaczonym na podstawie analizy wskaźnikowej obszarem rewitalizacji jest Podhuszczka. Sołectwo to uzyskiwało wartości wybranych wskaźników przekraczające wyznaczone graniczne wartości wybranych w strefie społecznej kryteriów. Społeczne bariery wzrostu

gospodarczego sołectwa będą decydowały w przyszłości o dynamice jego przekształceń w ramach systemu gminy, jej potencjale i perspektywach rozwojowych.

Trzecim sołectwem typowanym do obszaru rewitalizacji w gminie Skierbieszów jest Zawoda, która, biorąc pod uwagę jej położenie względem dwóch pierwszych zdefiniowanych podobszarów delimitacji, osiągała wartości wybranych wskaźników przekraczające średnią dla 1 sołectwa w gminie.

Czwartym wskazanym obszarem zdegradowanym jest miejscowość Dębowiec, w której zaobserwować można negatywną kumulację zagrożenia ubóstwem i bezrobociem. Kolejnymi obszarami zdegradowanymi, w których wystąpiła kumulacja negatywnych zjawisk są sołectwa Łaziska, Sulmice i Kalinówka. Na ich obszarze dochodzi do agregacji wysokich wartości wskaźników społecznych.

Tabela 16.: Obszar zdegradowany gminy Skierbieszów.

Obszar zdegradowany gminy Skierbieszów										
Strefa społeczna										
	Liczba ludności	Bezrobocie	Ubóstwo	Zasiłki okresowe	Zasiłki celowe	Zasiłki stałe	Dożywianie	Wiek poprodukcyjny	Ilość dożywianych dzieci w ramach programu "Pomoc państwa..."	Gęstość zaludnienia
Podobszar zdegradowany 1										
Skierbieszów	1155	121	66	14	11	4	37	192	37	0,72
Podobszar zdegradowany 2										
Podhuszczka	139	10	4	2	1	1	8	23	10	0,63
Podobszar zdegradowany 3										
Zawoda	224	7	6	11	2	1	3	45	3	0,51
Podobszar zdegradowany 4										
Dębowiec	557	16	9	13	5	7	19	84	17	0,64
Podobszar zdegradowany 5										
Łaziska	302	14	7	2	6	1	6	50	12	0,34
Podobszar zdegradowany 6										
Sulmice	273	6	4	3	2	0	9	53	12	0,22
Podobszar zdegradowany 7										
Kalinówka	175	10	6	1	0	2	8	33	8	0,35

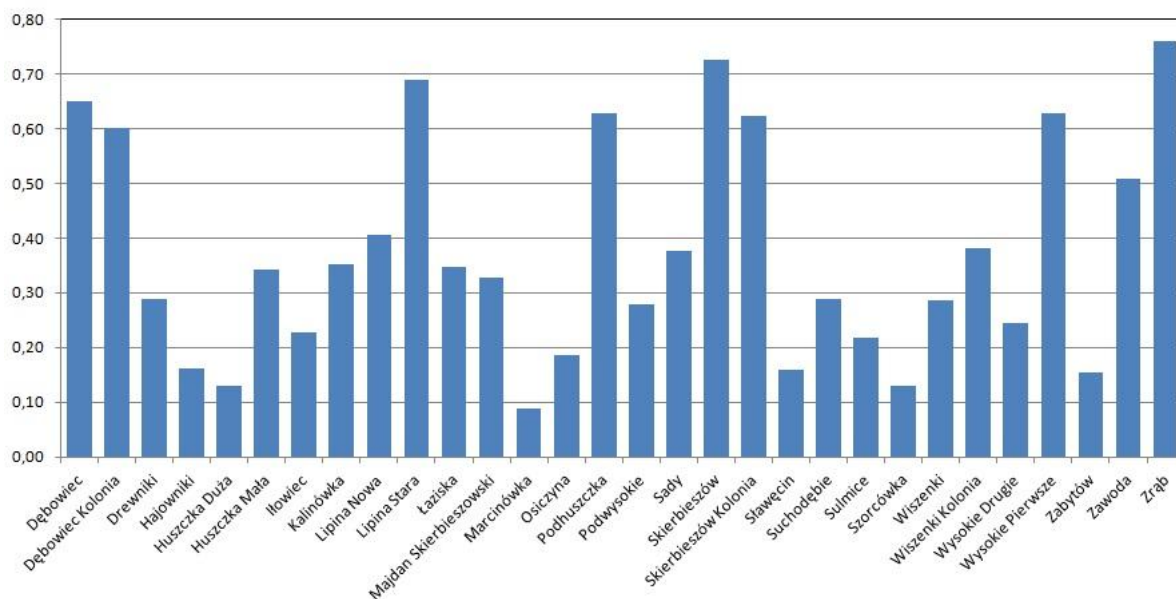
Średnia wartość wskaźnika na 1 sołectwo w gminie	179,43	9,36	6,3	3,16	2,3	0,76	6,63	34,33	7,36	0,37
--	--------	------	-----	------	-----	------	------	-------	------	------

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z UG w Skierbieszowie.

We wszystkich wskazanych podobszarach zdegradowanych występuje jedna z wyższych gęstości zaludnienia mieszkańców w stosunku dla średniej wartości tego wskaźnika osiąganego dla gminy Skierbieszów. Problemem społecznym o dużym znaczeniu w kontekście przyszłego rozwoju społecznego jest także starzejące się społeczeństwo i niekorzystna struktura wieku, a także płci. Widoczna przewaga osób z wieku poprodukcyjnym i produkcyjnych w stosunku do liczby urodzeń, większa liczba kobiet w stosunku do liczby mężczyzn stają się współcześnie charakterystycznymi trendami rozwojowymi w mniejszych miejscowościach w Polsce. Trend ten wydaje się szczególnie negatywny dla jednej z kluczowych miejscowości pod względem pozycji społeczno-gospodarczej jaką jest Skierbieszów. Miejscowości wskazane w trakcie procesu delimitacji sąsiadują ze sobą, w związku z czym cecha ta może zostać wykorzystana jako czynnik definiujący jeden z endogennych potencjałów rozwojowych zdegradowanych sołectw.

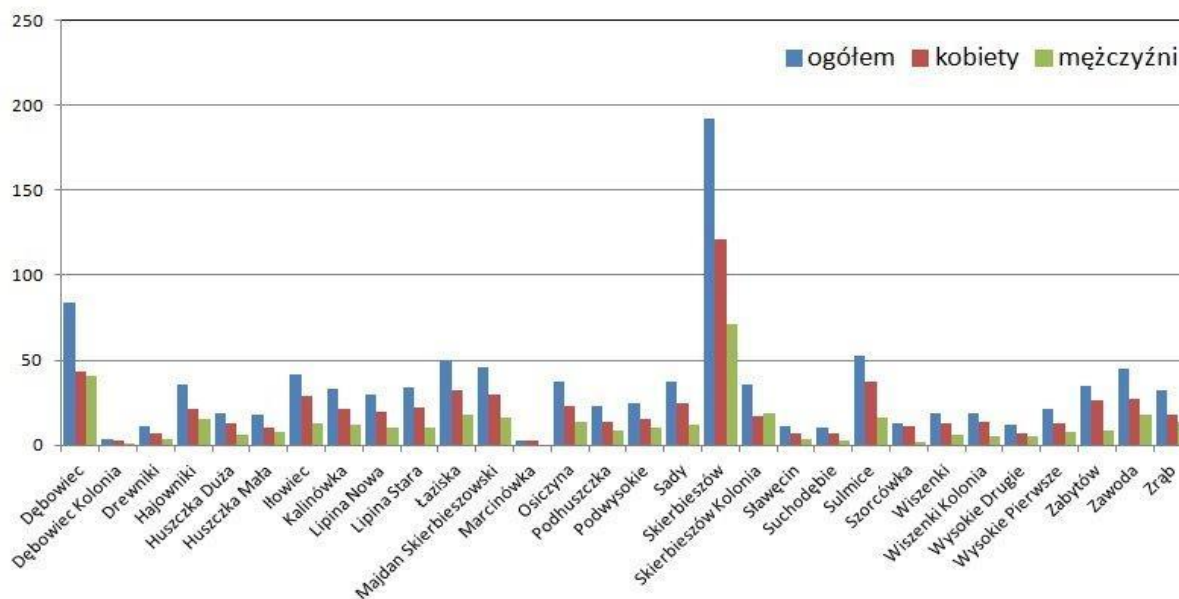
W sołectwach Skierbieszów i Podhuszczka obserwowalna jest stosunkowo duża gęstość zaludnienia na 1 km² w porównaniu z innymi miejscowościami gminy. Wartości wskaźnika uzyskane dla sołectwa Zawoda także odbiegają od średniej wartości dla poziomu poszczególnych sołectw. Wysoka gęstość zaludnienia, wykraczająca poza średnią dla gminy, sprzyja koncentracji negatywnych zjawisk nie tylko w sferze społecznej, lecz również przestrzennej.

Wykres 9.: Gęstość zaludnienia na terenie gminy Skierbieszów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy wskaźnikowej.

Wykres 10.: Liczba kobiet i mężczyzn w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ogólnej liczby ludności miejscowości w gminie Skierbieszów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy wskaźnikowej.

3.1.2. Strefa przestrzenna i gospodarcza

Przeprowadzona analiza wskaźnikowa obejmowała także diagnozę negatywnych zjawisk występujących w ramach strefy przestrzennej i gospodarczej. Na potrzeby niniejszego opracowania wyniki badań zostały zagregowane w ramach jednej tabeli. Wskaźniki, które zostały wyszczególnione w ramach tego porównania odnosiły się do charakterystyki stanu wybranych elementów. W zakresie sfery przestrzennej – dane dotyczące ilości przyłączy, odsetek przyłączy wodociągowych, ilość kotłów węglowych oraz budynków wyposażonych w pokrycie azbestowe i wpływów z podatku od nieruchomości. Wskaźniki te wskazują wykorzystanie przestrzeni w zakresie koncentracji funkcji usługowej, zaspokajającej potrzeby życia społeczno – gospodarczego mieszkańców. Sfera gospodarcza sołectw gminy Skierbieszów, została zagregowana za pomocą dwóch wskaźników: podmioty gospodarcze zarejestrowane, podmioty gospodarcze na 100 mieszkańców. Na podstawie przeprowadzonej analizy wskaźnikowej wyszczególnione zostały wymienione wcześniej sołectwa: Dębowiec, Łaziska, Kalinówka, Sulmice, Skierbieszów, Podhuszczka, Zawoda.

Tabela 17.: Obszar zdegradowany gminy Skierbieszów.

	Strefa przestrzenna							Strefa gospodarcza
	Powierzchnia	Budynki ogółem	Liczba kotłów	Budynki z azbestem	Ilość przyłączy	Odsetek przyłączy wodociagowych	Dochód z podatku od nieruchomości	Podmioty gospodarcze na 100 mieszkańców
Skierbieszów	1591,1975	349	349	111	51	3,66	183751	3,59
Podhuszczka	220,9727	34	34	26	21	1,51	566	4,93
Zawoda	440,9569	73	73	45	51	3,66	3393	2,23
Dębowiec	858,2185	169	169	111	141	10,11	13105	1,25
Łaziska	872,4973	123	123	71	76	5,45	11077	2,31
Sulmice	1258,0312	105	105	77	0	0,00	1096	2,19
Kalinówka	495,5216	74	74	35	52	3,73	2939	2,85
Średnia wartość wskaźnika na 1 sołectwo w gminie	480,7264	68,96	68,96	36,56	4,65	3	8606	
Średnia wartość wskaźnika na 1 sołectwo w gminie na 100 mieszkańców								0,05

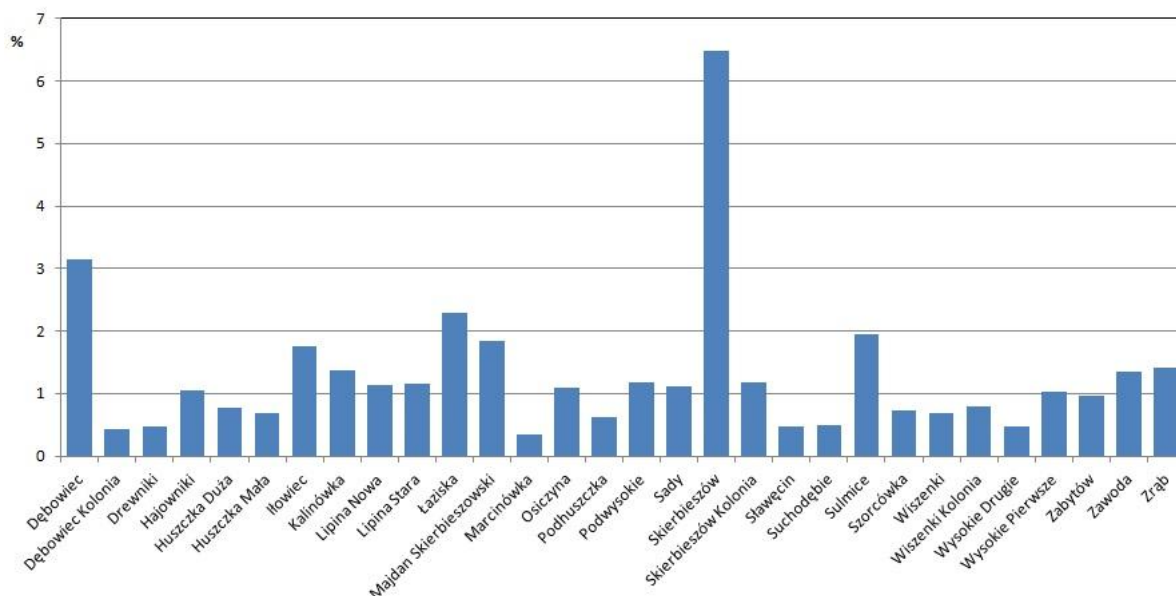
Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy wskaźnikowej.

Skierbieszów jest kluczową miejscowością w gminie, głównym sołectwem zajmującym największą powierzchnię, zamieszkałym przez największą liczbę ludności i będącym siedzibą lokalnych władz. Wskaźniki charakteryzujące cechy przestrzenne miejscowości osiągają, więc, najwyższe wartości w stosunku do innych sołectw gminy. Liczba podmiotów gospodarczych jest także większa w stosunku do średniej. Zestawiając te dane z wskaźnikami opisującymi strefę społeczną widoczne staje się występowanie na terenie Skierbieszowa negatywnych tendencji, wymagających podjęcia skutecznych interwencji w celu zapobieżenia procesom zahamowanego wzrostu społeczno-gospodarczego. Rozwój społeczny jest ściśle powiązany z rozwojem gospodarczym i strefy te powinny być traktowane jako dwie współzależne determinanty zrównoważonego rozwoju lokalnego. Koncentracja podmiotów gospodarczych wymaga, by przestrzeń została uatrakcyjniona i stało się miejscem przyjaznym dla istniejących i nowych przedsiębiorców.

Drugim zdegradowanym podobszarem jest Podhuszczka osiągająca wysokie wartości negatywnych cech, takich jak: ilość budynków z azbestem, ilość podmiotów gospodarczych, niskie wartości czynników warunkujących rozwój przestrzenny. Jako trzeci obszar zdegradowany wskazana

została miejscowość Zawoda, osiągająca niskie lub zbyt wysokie wartości wskaźników uznanych za kluczowe z punktu widzenia rozwoju lokalnego. Wysoka koncentracja wartości większości wskaźników charakterystyczna jest także dla miejscowości Dębowiec, Kalinówka, Łaziska i Sulmice, co świadczy o występowaniu na ich terenie zjawisk o charakterze kryzysowym, które nie pozostają bez wpływu na dynamikę i tempo przebiegu procesów rozwojowych w gminie Skierbieszów.

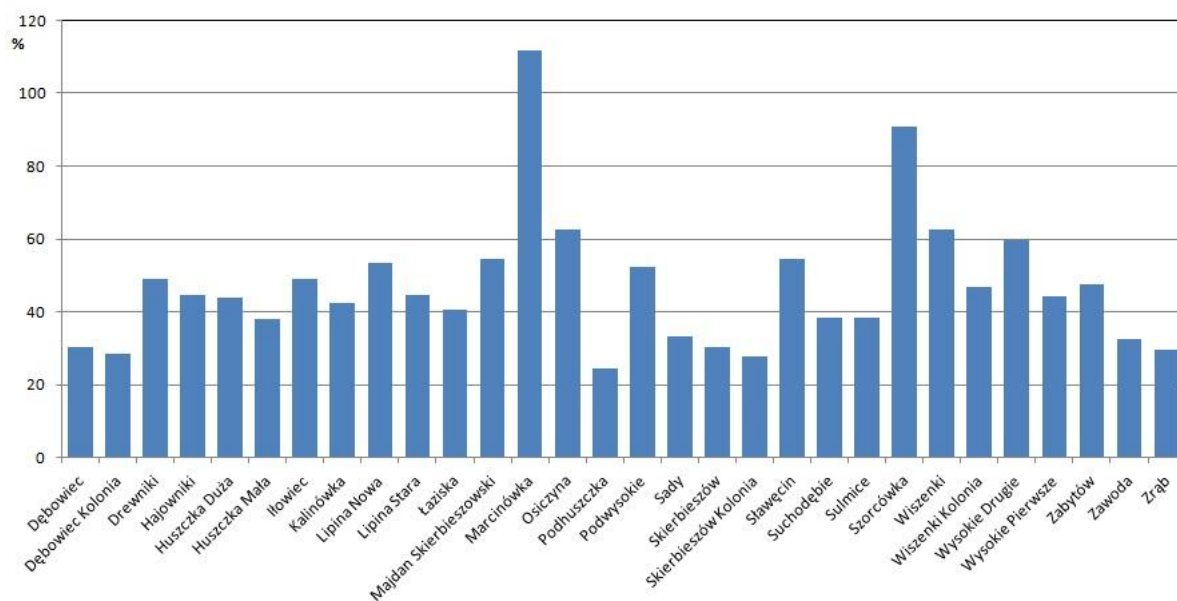
Wykres 11.: Procent liczby budynków zlokalizowanych w sołectwach na liczbę mieszkańców gminy na terenie gminy Skierbieszów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy wskaźnikowej.

Porównując procent liczby budynków na liczbę mieszkańców gminy Skierbieszów w poszczególnych sołectwach, widoczna staje się dysproporcja, obrazująca znaczne różnice potencjału poszczególnych sołectw. Podhuszcza i Zawoda osiągają niskie wartości w ramach wyszczególnionego wskaźnika.

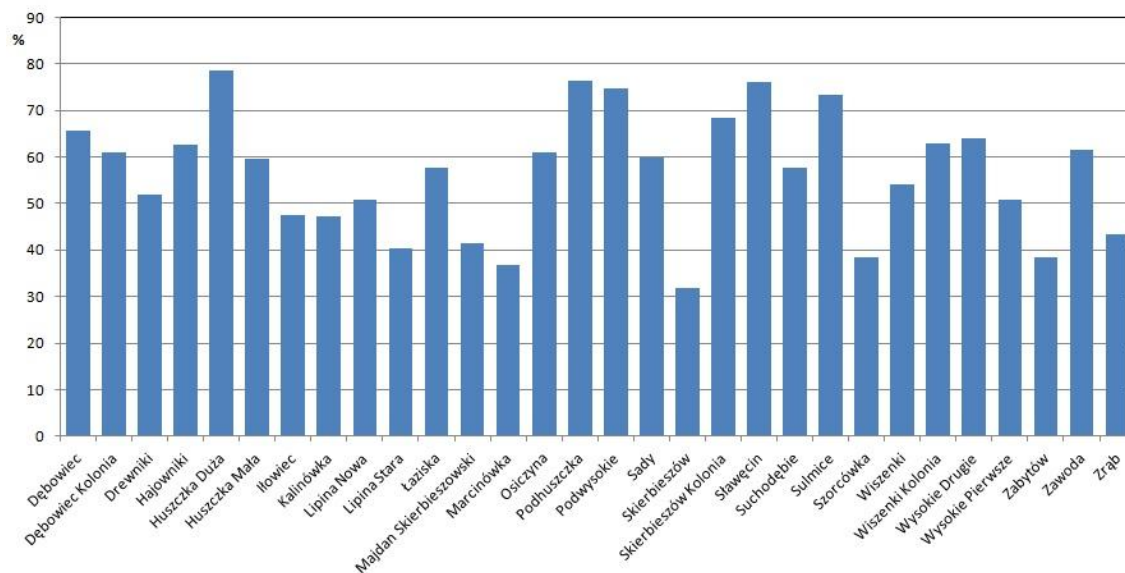
Wykres 12.: Procent liczby budynków zlokalizowanych w poszczególnych sołectwach na liczbę mieszkańców sołectwa w gminie Skierbieszów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy wskaźnikowej.

Zestawiając dane dotyczące procenta liczby budynków w miejscowościach w stosunku do liczby mieszkańców sołectwa także uwidacznia się znaczna dysproporcja w sołectwach: Podhuszczka i Zawoda, które osiągają najniższe wartości w ramach analizowanego wskaźnika.

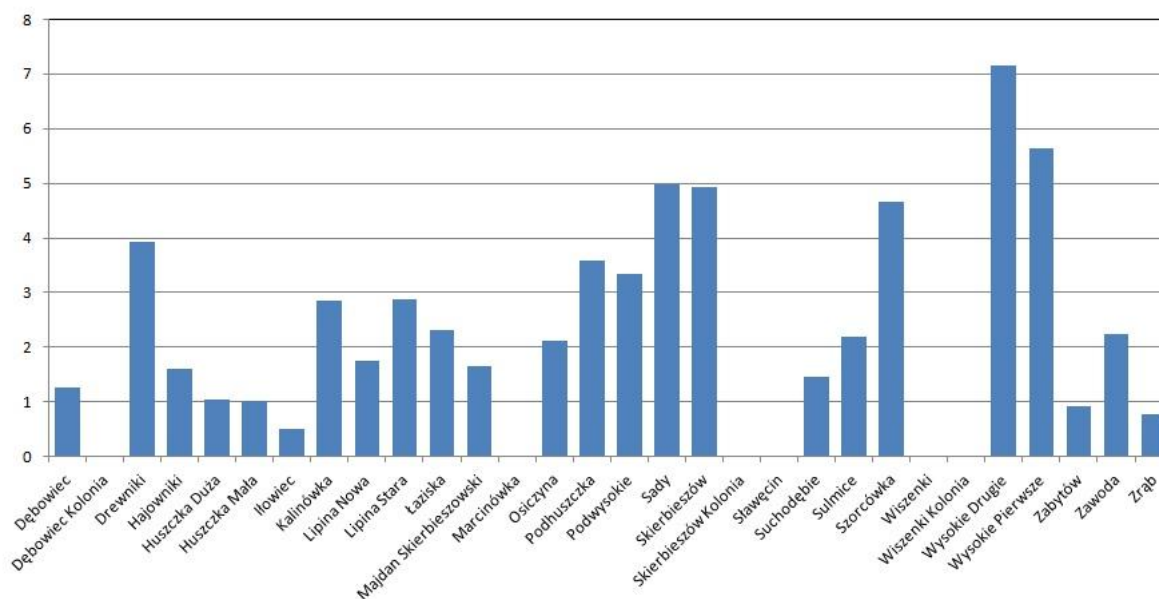
Wykres 13.: Procent liczba budynków azbestem do liczby wszystkich budynków w poszczególnych sołectwach na terenie gminy Skierbieszów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy wskaźnikowej.

Problemowe wydaje się także zestawienie procentu liczby budynków z azbestem w stosunku do wszystkich budynków w poszczególnych sołectwach. Zestawienie to pokazuje kondycję i stan techniczny, wiek budynków, ale, przede wszystkim, odnosi się do negatywnego oddziaływania na środowisko naturalne. W sołectwach, na terenie których występuje koncentracja obiektów zawierających pokrycie z azbestu oznacza ono faktycznie, iż nie jest to nowa zabudowa, a jest stan techniczny wymaga interwencji. Analiza danych wskazuje na występowanie negatywnych tendencji w Podhuszczce i Zawodzie. Nieco lepiej w zestawieniu tym wypada Skierbieszów, jednak biorąc pod uwagę jego pozycję i funkcje pełnione względem wszystkich miejscowości gminy, wartości te są zbyt wysokie.

Wykres 14.: Podmioty gospodarcze na 100 mieszkańców w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy wskaźnikowej.

Porównanie danych dotyczących ilości podmiotów gospodarczych na 100 mieszkańców w poszczególnych miejscowościach gminy Skierbieszów, wskazuje na występowanie dużych dysproporcji w tym zakresie w poszczególnych miejscowościach. Wartości wskaźników powyżej średniej na 1 sołectwo w gminie osiąga kilka sołectw, w tym Skierbieszów, Podhuszczka, Dębowiec, Zawoda.

3.2. Delimitacja obszaru rewitalizacji

Przeprowadzona analiza wskaźnikowa stanowiła podstawę dla zidentyfikowania obszarów zdegradowanych na terenie Gminy Skierbieszów. Nadmierna koncentracja negatywnych zjawisk występuje na terenie wielu miejscowości takich, jak Dębowiec, Łaziska, Podhuszczka, Skierbieszów, Sulmice, Zawoda, Kalinówka. Poszczególne wartości zdefiniowanych wskaźników służących ocenie stopnia degradacji konkretnych sołectw kierują uwagę ku problemom charakterystycznym dla wielu z nich. Wielowymiarowa analiza specyfiki endogennych i egzogennych uwarunkowań rozwoju poszczególnych miejscowości dała podstawę dla delimitacji zawężonego obszaru rewitalizacji. Dodatkowymi kryteriami brany pod uwagę w procesie identyfikacji obszaru rewitalizacji, poza wartościami osiąganymi wskaźników społecznych, gospodarczych i przestrzennych, były położenie sołectw i ocena wpływu zasięgu i stopnia oddziaływania potencjalnych programów rewitalizacyjnych w ramach szerszego systemu gminnego.

Oceniono, że peryferyjne położenie niektórych miejscowości względem innych sołectw wchodzących w skład Gminy Skierbieszów (np. Dębowiec, Sulmice, Kalinówka) stwarza zagrożenia dla zrównoważonego rozwoju całego systemu. Koncentracja działań naprawczych w peryferyjnych miejscowościach nie będzie miała bezpośredniego przełożenia na rozwój i zmianę społeczno-gospodarczą w innych sołectwach gminy. Biorąc pod uwagę konieczność przeciwdziałania procesom powstania pojedynczych wysp rozwoju społeczno-gospodarczego, które nie będą w pozytywny sposób oddziaływały na zmiany w obrębie całej Gminy Skierbieszów, wyznaczono obszar rewitalizacji obejmujący miejscowości o największym stopniu i zasięgu oddziaływania w ramach gminy.

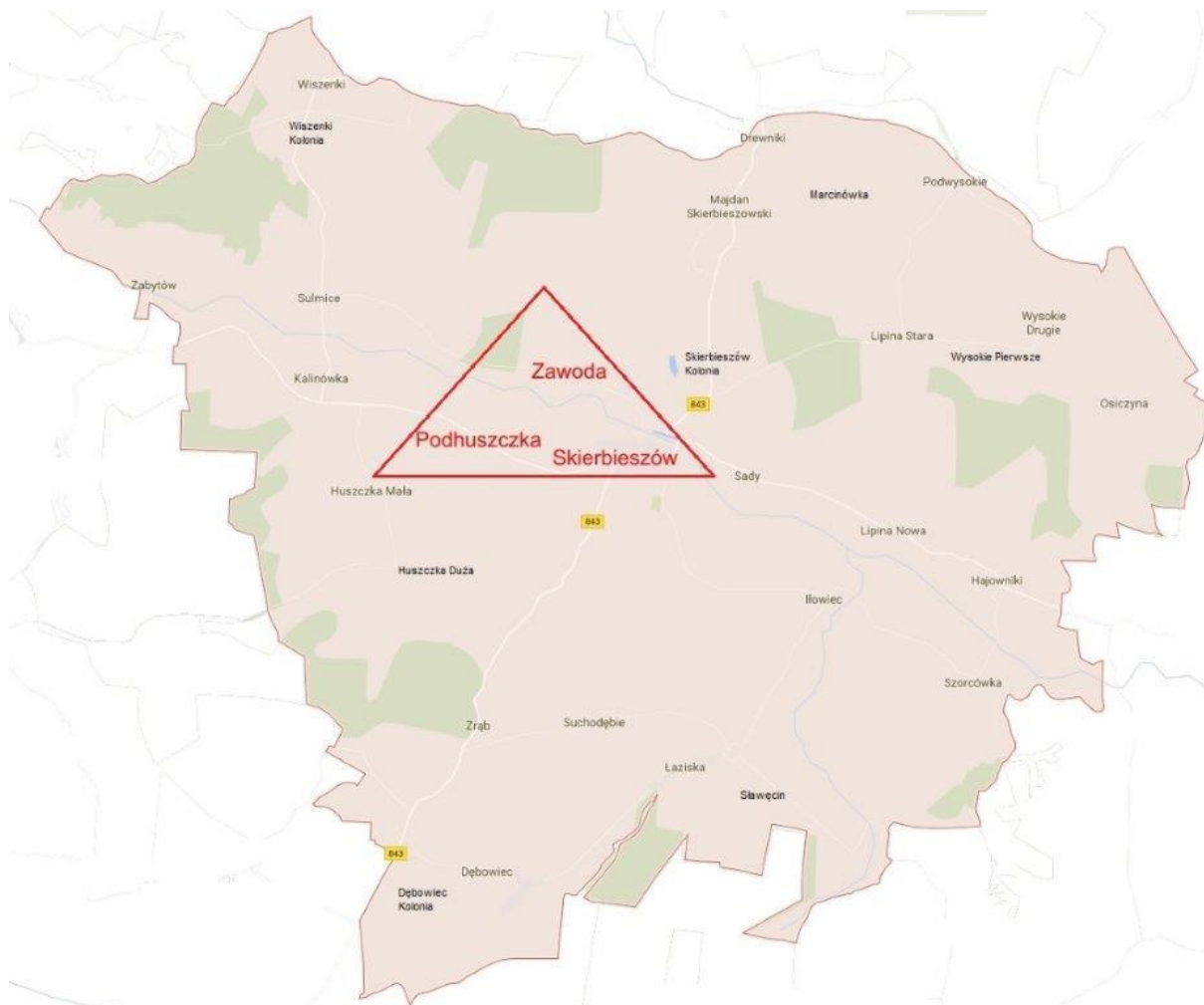
Na podstawie analizy ilościowej wartości uzyskanych przez w poszczególnych sołectwach w ramach zdefiniowanych kluczowych wskaźników sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej, przeprowadzona została pogłębiona analiza jakościowa uzyskanych danych. Stała się ona bazą identyfikacji propozycji obszaru rewitalizacji gminy Skierbieszów, która została zaakceptowana przez mieszkańców w trakcie konsultacji społecznych. Analiza i porównanie najważniejszych zestawień statystycznych w ramach różnych konfiguracji agregowanych danych do poziomu gminy, sołectwa, wartości powierzchni i liczby mieszkańców, skierowała uwagę ku problemom trzech położonych na obszarze zdegradowanym sołectw: Skierbieszowa, Podhuszczki i Zawody. Wprowadzone działania naprawcze we wskazanym obszarze interwencji będą miały wpływ na rozwój całej Gminy Skierbieszów, implikując szereg pozytywnych zjawisk o charakterze społecznym, gospodarczym i przestrzennym.

Negatywne trendy rozwojowe wskazanych powyżej sołectw skoncentrowane były wokół trzech stref problemowych: społecznej, przestrzennej i gospodarczej. Każda z nich wymaga interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych.

Wskazany obszar rewitalizacji charakteryzuje się wysokim stopniem spójności, biorąc pod uwagę położenie geograficzne tychże miejscowości, a także kumulację problemów społecznych i gospodarczych w ramach pól analizy. Potencjał rozwojowy Skierbieszowa, Podhuszczki i Zawody jest ograniczany przez nadmierną koncentrację zdefiniowanych zjawisk kryzysowych. Zrównoważony rozwój lokalny tych miejscowości jest zachwiany. Pogłębiające się dysproporcje rozwojowe w ramach gminy Skierbieszów nie pozostają bez wpływu na kondycję społeczno-gospodarczą tych sołectw. Każde z sołectw powinno dążyć do ożywienia i rozwoju usług względem lokalnej społeczności i stworzenia warunków dla rozwoju nowych sfer działalności społeczno-gospodarczej mieszkańców. Działania rewitalizacyjne powinny uwzględniać potrzeby lokalnej społeczności i ogólne trendy rozwojowe charakteryzujące lokalną społeczność gminy.

Analiza powiązań przestrzenno- funkcjonalnych sołectw Skierbieszów, Podhuszczka i Zawoda wskazuje na występowanie bardzo silnych wzajemnych powiązań w ramach obszaru poddanego delimitacji. Uzyskane wyniki potwierdzają możliwość stworzenia jednego, spójnego obszaru rewitalizacji, który docelowo ma szansę być poddany procesowi rewitalizacji.

Mapa 2.: Obszar rewitalizacji gminy Skierbieszów.

Źródło: Opracowanie własne.

Zgodnie z „Wytycznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2010”, obszar rewitalizacji nie powinien obejmować więcej niż 20 % powierzchni gminy i nie powinien być zamieszkiwanym przez więcej niż 30 % jej mieszkańców.

Obszar rewitalizacji gminy Skierbieszów:

- obejmuje swym zasięgiem trzy sąsiadujące ze sobą miejscowości: Skierbieszów, Podhuszczka i Zawoda;
- obejmuje 15,6 % powierzchni gminy Skierbieszów;
- jest zamieszkiwany przez 28,2 % mieszkańców gminy Skierbieszów.

Tabela 18.: Wskaźniki koncentracji wyznaczenia obszaru rewitalizacji gminy Skierbieszów - kryteria formalne.

Sołectwa	liczba ludności	powierzchnia
----------	-----------------	--------------

Skierbieszów	1155	1591,1975
Podhuszczka	139	220,9727
Zawoda	224	440,9569
Razem	1518	2253,1271
Średnia wartość wskaźnika na 1 sołectwo w gminie	179,43	480,7264
Razem dla obszaru rewitalizacji	28,20%	15,60%
Procent liczby w stosunku do wartości dla całej gminy		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych.

W wyznaczonym obszarze rewitalizacji zidentyfikowano występowanie szeregu negatywnych zjawisk w sferze społeczno-gospodarczej, które oddziałują na dynamikę rozwoju tychże sołectw. Przeciwdziałanie zidentyfikowanym zjawiskom kryzysowym powinno stać się kluczowym elementem długofalowego i wieloaspektowego programu rozwoju zdegradowanego obszaru.

Jego podstawa powinna stać integracja działań służących rewitalizacji wskazanego obszaru w ramach trzech zdefiniowanych stref problemowych:

- społecznej,
- przestrzennej,
- gospodarczej.

Tabela 19.: Obszar rewitalizacji gminy Skierbieszów- strefa społeczna.

	Liczba ludności	Bezrobocie	Gęstość zaludnienia	Ubóstwo - Zasiłki okresowe	Liczba osób w wieku poprodukcyjnym	Ubóstwo - Dożywianie
Skierbieszów	1155	121	0,72	14	192	37
Podhuszczka	139	10	0,62	2	23	8
Zawoda	224	7	0,51	11	45	3
Razem	1518	138	1,85	27	260	48
Średnia wartość wskaźnika na 1 sołectwo w gminie	179,43	9,36	0,37	3,16	34,33	6,63

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 20.: Obszar rewitalizacji gminy Skierbieszów – sfera gospodarcza i przestrzenna

Obszar rewitalizacji gminy Skierbieszów					
Strefa przestrzenna				Strefa gospodarcza	
	Powierzchnia	Liczba kotłów	Budynki z azbestem	Ilość przyłączy	Podmioty gospodarcze na 100 mieszkańców
Obszar rewitalizacji					
Skierbieszów	1591,1975	349	111	51	3,59
Podhuszczka	220,9727	34	26	21	4,93
Zawoda	440,9569	73	45	51	2,23
Razem	2253,1271	456	182	123	8,78
Średnia wartość wskaźnika na 1 sołectwo w gminie	480,7264	68,96	36,56	4,65	
Średnia wartość wskaźnika na 1 sołectwo w gminie na 100 mieszkańców					0,05

Źródło: Opracowanie własne.

W ramach zdefiniowanego układu funkcjonalno- przestrzennego, głównym ośrodkiem usługowym dla mieszkańców w zakresie funkcji publicznych, społecznych czy gospodarczych jest bez wątpienia sołectwo Skierbieszów. Miejscowość ta geograficznie położona jest centralnie i zapewnia równy dostęp do usług pozarolniczych mieszkańcom całej gminy. Na przestrzeni lat Skierbieszów zyskał dominujące znaczenie stając się najbardziej liczebną w zakresie mieszkańców miejscowością gminy – w roku 2015 liczba mieszkańców miejscowości wynosiła 1142 osoby. Wdrażane kierunki zagospodarowania przestrzennego i urbanizacji gminy spowodowały, iż sąsiadująca praktycznie bezpośrednio ze Skierbieszowem mała miejscowość – sołectwo Zawoda (221 mieszkańców w 2015r.) stała się funkcjonalnie, przestrzennie i infrastrukturalnie powiązana ze Skierbieszowem. Podobnego znaczenia nabrało w tym zakresie także i inne sołectwo Podhuszczka (139 mieszkańców w 2015r.). W tym przypadku powiązania przestrzenno – funkcjonalne wzmocnione zostały determinantą środowiskową. Miejscowość powiązana jest przyrodniczo ze Skierbieszowem bezimiennym dopływem rzeki Wolicy. Podhuszczka stanowi bezpośrednio skomunikowane z centrum gminy sołectwo, co nadaje mu „okołomiejski” charakter miejscowości.

Koncentracja usług i urbanizacji wokół jednego sołectwa, jakim jest Skierbieszów ma także swoje negatywne konsekwencje. Stan taki powoduje nawarstwienie w centrum negatywnych zjawisk i problemów o charakterze infrastrukturalnym, społecznym i gospodarczym. Koncentracja usług i duża rotacja mieszkańców korzystających z nich powoduje dodatkowe obciążenia i tak niskiej jakości infrastruktury technicznej. W tym zakresie, przede wszystkim, mowa tu o zabezpieczeniu w infrastrukturę techniczną najbardziej newralgicznych miejsc, dostępności komunikacyjnej w postaci lepszej jakości dróg, ciągów pieszych, miejsc parkingowych ale też stref zieleni miejskiej. Analiza rozmieszczenia istniejących usług podstawowych, o charakterze społecznym, tj.: przedszkola, szkoły, obiekt kultury, wskazują, iż obiekty te zlokalizowane są w miejscach o utrudnionym dostępie i ograniczają możliwość pełnego wykorzystania otaczającej je przyległej przestrzeni publicznej.

Stworzenie jednego obszaru rewitalizacji składającego się z trzech sąsiadujących ze sobą sołectw o silnych powiązaniach funkcjonalno-przestrzennych, na terenie których zidentyfikowano nawarstwienie się problemów i zjawisk o charakterze kryzysowym w strefie społecznej, przestrzennej i gospodarczej, umożliwi poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej obszaru i wpłynie na rozwój całej gminy.

4. Cele rewitalizacji oraz środki ich realizacji

4.1. Wizja stanu docelowego obszaru rewitalizacji

Kompleksowa, wielopłaszczyznowa rewitalizacja i koncentracja działań rozwojowych w miejscowościach zagregowanych w ramach zdefiniowanego obszaru rewitalizacji w gminie Skierbieszów pomoże w przezwyciężeniu stanu kryzysowego, spowodowanego nadmierną koncentracją zjawisk problemowych w sferze społecznej, przestrzennej i gospodarczej. Efektem prowadzonych działań rewitalizacyjnych będzie wdrożenie procesu zrównoważonego rozwoju tychże miejscowości i ich specjalizacji funkcjonalno-przestrzennej odpowiadającej potrzebom mieszkańców całej gminy.

Wizja obszaru rewitalizacji obrazuje jego stan docelowy jaki osiągnięty zostanie w 2023 roku po przeprowadzeniu zaplanowanych wcześniej działań rewitalizacyjnych, zmierzających do jego renowacji, wsparcia rozwoju kluczowych funkcji w ramach zdefiniowanego systemu funkcjonalno-przestrzennego i wyznaczeniu kierunków rozwoju nowych funkcji. Program naprawczy zidentyfikowanego obszaru rewitalizacji jest spójny z celami Strategii Wiodącej. We wskazanym dokumencie zdiagnozowanych zostało szereg kompleksowych problemów związanych z występowaniem dysfunkcji o charakterze społecznym i gospodarczym w ramach systemu społecznego gminy. Do najważniejszych z nich zaliczyć należy zapewnienie mieszkańcom Gminy Skierbieszów bezpieczeństwa socjalnego i dogodnych warunków życia, wolnych od zagrożeń marginalizacją i wykluczeniem społecznym poprzez:

- poprawę bezpieczeństwa socjalnego mieszkańców nieposiadających dochodów własnych, lub posiadających dochody nie wystarczające na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych,
- przeciwdziałanie bezrobociu mieszkańców gminy,
- zapewnienie wsparcia w podnoszeniu jakości zdrowia i pokonywaniu skutków niepełnosprawności,
- zapewnienie wsparcia dzieciom i młodzieży wychowującej się w rodzinach zaniedbujących obowiązki wychowawcze,
- przeciwdziałanie przemocy w rodzinie,
- przeciwdziałanie uzależnieniom, w tym alkoholizmowi i narkomanii,

- zagwarantowanie dostępu do usług pielęgnacyjnych, opiekuńczych i wspomagających osobom w wieku starszym,
- zdiagnozowanie potrzeb społeczeństwa lokalnego gminy pod kątem zapotrzebowania na pobyt w ośrodkach wsparcia oraz poszukiwanie możliwości utworzenia odpowiedniego typu ośrodka wsparcia o zasięgu lokalnym,
- promowanie inicjatyw obywatelskich i aktywności społecznej w zakresie rozwiązywania lokalnych problemów społecznych.

Ponad połowa celów programu rewitalizacji tożsama będzie z celami tejże Strategii, dzięki czemu możliwa stanie się kompleksowa konsolidacja działań naprawczych, których celem jest odnowa zdegradowanego obszaru. Rozwiązanie problemów w obszarze rewitalizacji gminy Skierbieszów składającego się z sąsiadujących miejscowości: Skierbieszów, Podhuszczka, Zawoda, wynikających z negatywnych tendencji rozwojowych związanych z kwestiami społecznymi, przestrzennymi i gospodarczymi wpłynie na poprawę kondycji społeczno-gospodarczej obszaru rewitalizacji i w dalszej perspektywie obszaru całej gminy.

W roku 2023 gmina Skierbieszów będzie miejscem przyjaznym dla mieszkańców, przedsiębiorców i inwestorów dzięki stworzeniu warunków dla rozwoju współpracy podnoszącej jakość przestrzeni publiczno-prywatnej, dostępności do usług i infrastruktury komunalnej. Wizję rewitalizacji stanowi:

„Zrównoważony rozwój społeczny, gospodarczy i przestrzenny w obszarze rewitalizacji, ukierunkowany na ograniczenie marginalizacji społecznej, wzmacniających aktywizację mieszkańców, integrację i więzi społeczne, sprzyjający podnoszeniu kwalifikacji zawodowych i rozwijaniu przedsiębiorczości lokalnej, zapewniający wysoką jakość przestrzeni i środowiska.”

4.2.Cele rewitalizacji i kierunki działań.

W niniejszym dokumencie obowiązuje hierarchiczny układ celów składający się z: celu głównego, celów operacyjnych oraz kierunków działań, które odpowiadają zidentyfikowanym potrzebom rewitalizacyjnym. Mają one charakter ramowy i odnoszą się do specyfiki wyznaczonego obszaru rewitalizacji na terenie gminy Skierbieszów. Wszystkie cele rewitalizacji są odpowiedzią na zdiagnozowane problemy i mają prowadzić do ich rozwiązania.

W 2023 roku obszar rewitalizacji w gminie Skierbieszów będzie obszarem:

- wspierającym rozwój kapitału społecznego i ograniczającym występowanie negatywnych zjawisk społecznych,
- przyjaznym dla mieszkańców, przedsiębiorców i inwestorów w sferze bytowej, przestrzennej i społecznej,
- wspierającym pro-przedsiębiorcze postawy mieszkańców,
- odpowiadającym potrzebom mieszkańców w zakresie oferowanych usług społecznych i oferty kulturalnej,
- wspierającym inicjatywy obywatelskie i współpracę społeczną,
- wykorzystującym potencjał historyczny, kulturowy i społeczny miejscowości w rozwoju terenów i przestrzeni publicznych,
- rozwiniętej infrastruktury komunalnej, pozwalającej na lokalizowanie i rozwijanie nowych funkcji w obiektach komunalnych i tworzeniu usług dla mieszkańców.

Celem głównym Lokalnego Programu Rewitalizacji gminy Skierbieszów na lata 2023

jest:

Ograniczenie występowania negatywnych zjawisk i procesów społecznych na terenie sołectw Skierbieszów, Podhuszczka i Zawoda poprzez działania zmierzające do kompleksowej rewitalizacji społecznej i gospodarczej prowadzonej w powiązaniu z przekształceniami przestrzeni i infrastruktury komunalnej.

Realizacja celu głównego zostanie dokonana w ramach trzech kluczowych obszarów interwencyjnych:

1. Przestrzenno – infrastrukturalnego:

- Poprawa estetyki i uporządkowanie przestrzeni publicznych.
- Rozbudowa, modernizacja, poprawa stanu technicznego budynków użyteczności publicznej oraz nadanie im nowych funkcji służących mieszkańcom obszaru.

2. Społeczno-gospodarczego:

- Aktywizacja i promocja zaangażowania społecznego osób zamieszkujących obszar rewitalizacji.
- Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu.
- Przeciwdziałanie marginalizacji społecznej obszaru rewitalizacji – ograniczenie i

zapobieganie koncentracji negatywnych zjawisk społecznych i gospodarczych, wzrost dostępu do usług społecznych.

- Aktywizacja zawodowa mieszkańców i podnoszenie kwalifikacji.
- Rozwój lokalnego rynku pracy i promocja przedsiębiorczości.

3. Aktywizacji społecznej i rozwoju inicjatyw oddolnych:

- Wsparcie rozwoju kapitału społecznego.
- Integracja społeczna mieszkańców i wzmocnienie więzi społecznych.

W ramach celu głównego zidentyfikowano 3 cele operacyjne:

➤ **Cel operacyjny 1.** Rewitalizacja przestrzeni publicznej i lokalnej infrastruktury poprzez poprawę jej estetyki, nadanie jej nowych funkcji o charakterze społeczno – gospodarczym i wstrzymanie procesu degradacji za pomocą prowadzonych działań inwestycyjnych.

➤ **Cel operacyjny 2.** Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez aktywizację społeczno- zawodową mieszkańców i tworzenie przyjaznego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości.

➤ **Cel operacyjny 3.** Aktywizacja obywatelska, wsparcie inicjatyw oddolnych ograniczających negatywne skutki marginalizacji społecznej na obszarze rewitalizacji.

W ramach celu operacyjnego 1 planuje się realizację przedsięwzięć mających na celu wyprowadzenia zidentyfikowanego obszaru rewitalizacji ze stanu kryzysowego pod względem zagospodarowania przestrzennego i poprawy infrastruktury oddziałującej na jakość życia mieszkańców. Działania te wiązały się będą z nadaniem nowych funkcji istniejącej przestrzeni publicznej poprzez jej uporządkowanie i funkcjonalne zagospodarowanie w celu bardziej efektywnego dostosowania do potrzeb i oczekiwań mieszkańców. Na skutek podjętych inicjatyw podwyższony zostanie także standard wybranych obiektów komunalnych, dzięki czemu przestrzeń publiczna wybranego obszaru rewitalizacji stanie się bardziej przyjazna mieszkańcom żyjącym i pracującym w zdrowym, zadbanym otoczeniu instytucjonalno-komunalnym, zapewniającym dostęp do wysokiej

jakości infrastruktury technicznej.

Cel operacyjny 2 obejmuje realizację zadań w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu poprzez aktywizację społeczno- zawodową mieszkańców i tworzenie przyjaznego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości poprzez zwiększenie aktywności lokalnej społeczności. Dzięki niezbędnym działaniom podejmowanym w ramach wskazanego zadania zagwarantowany zostanie dostęp mieszkańców obszaru rewitalizacji do specjalistycznych usług społecznych, skierowanych do osób: w wieku starszym, zagrożonych marginalizacją społeczną, niedostosowaniem do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym na skutek różnych dysfunkcji (społecznych, zdrowotnych, rodzinnych), wychowujące się w rodzinach zaniedbujących obowiązki wychowawcze. Ważnymi aspektami w ramach realizowanych przedsięwzięć będą: integracja osób nieaktywnych zawodowo, grup zagrożonych marginalizacją społeczną, działania aktywizujące seniorów, dzieci i młodzież, tworzenie przyjaznego klimatu dla rozwoju lokalnej przedsiębiorczości poprzez ułatwienie dostępu do poradnictwa zawodowego, promocję możliwości związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej, z podnoszeniem kwalifikacji zawodowych, reintegracji i aktywizacji społeczno-zawodowej.

Cel operacyjny 3 obejmuje działania mające na celu wsparcie rozwoju kapitału społecznego w zdiagnozowanym obszarze rewitalizacji poprzez zacieśnienie współpracy społeczno- publiczno – gospodarczej na terenie gminy Skierbieszów. Wzmocnienie kapitału społecznego mieszkańców gminy i rozwój przedsiębiorczości na obszarze rewitalizacji będzie możliwe dzięki podjęciu odpowiednich działań naprawczych, których celem będzie wzmocnienie działalności lokalnych przedsiębiorstw, poprawa ich konkurencyjności, promowanie przedsiębiorczości i aktywności poprzez integrację mieszkańców, rozwój aktywizującej poszczególne grupy społeczne oferty kulturalnej i edukacyjnej, wsparcie oddolnych inicjatyw.

Cel główny

Ograniczenie występowania negatywnych zjawisk i procesów społecznych na terenie sołectw Skierbieszów, Podhuszczka i Zawoda poprzez działania zmierzające do kompleksowej rewitalizacji społecznej i gospodarczej prowadzonej w powiązaniu z przekształceniami przestrzeni i infrastruktury komunalnej

Cel operacyjny 1

Rewitalizacja przestrzeni publicznej i lokalnej infrastruktury poprzez poprawę jej estetyki, nadanie jej nowych funkcji o charakterze społeczno – gospodarczym i wstrzymanie procesu degradacji za pomocą prowadzonych działań inwestycyjnych.

Cel operacyjny 2

Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez aktywizację społeczno-zawodową mieszkańców i tworzenie przyjaznego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości.

Cel operacyjny 3

Aktywizacja obywatelska, wsparcie inicjatyw oddolnych ograniczających negatywne skutki marginalizacji społecznej na obszarze rewitalizacji.

KIERUNKI DZIAŁAŃ

Kierunki działań Cel operacyjny 1	Kierunki działań Cel operacyjny 2	Kierunki działań Cel operacyjny 3
<ul style="list-style-type: none"> • uporządkowanie i funkcjonalne zagospodarowanie przestrzeni publicznej • poprawa infrastruktury celem tworzenia nowych usług społecznych • podwyższenie standardu wybranych obiektów komunalnych z wykorzystaniem rozwiązań zwiększających ich efektywność energetyczną • zapewnienie dostępu mieszkańców do wysokiej jakości infrastruktury poprawiającej standard życia 	<ul style="list-style-type: none"> • Poprawa bezpieczeństwa socjalnego mieszkańców i zapobieganie wykluczeniu społecznemu • integracja zawodowa i społeczna osób wykluczonych • przeciwdziałanie negatywnym skutkom bezrobocia poprzez aktywizację zawodową i odnoszenie kwalifikacji • zapewnienie dostępu mieszkańcom do nowych usług społecznych • tworzenie przyjaznego klimatu dla rozwoju lokalnej przedsiębiorczości i promocja przedsiębiorczości 	<ul style="list-style-type: none"> • integracja międzypokoleniowa i wewnątrzpokoleniowa mieszkańców • rozwój usług edukacyjnych i oferty kulturowej aktywizującej mieszkańców • zwiększanie partycypacji i wsparcie oddolnych inicjatyw

Zdefiniowane na podstawie przeprowadzonej diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej na terenie gminy Skierbieszów cele operacyjne programu rewitalizacji odpowiadają wybranym celom szczegółowym „Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Skierbieszów na lata 2014-2020”:

W ramach celu operacyjnego 1 „Rewitalizacja przestrzeni publicznej i lokalnej infrastruktury poprzez poprawę jej estetyki, nadanie jej nowych funkcji o charakterze społeczno – gospodarczym i wstrzymanie procesu degradacji za pomocą prowadzonych działań inwestycyjnych”:

- **Wskazany kierunek działań:** „poprawa infrastruktury oddziałującej na jakość życia mieszkańców” nawiązuje do celu Strategii Wiodącej „zagwarantowanie dostępu do usług pielęgnacyjnych, opiekuńczych i wspomagających osobom w wieku starszym”.

W ramach celu operacyjnego 2 „Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez aktywizację społeczno- zawodową mieszkańców i tworzenie przyjaznego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości”:

- **Wskazany kierunek rozwoju:** „Poprawa bezpieczeństwa socjalnego mieszkańców” nawiązuje do celu Strategii Wiodącej „Poprawa bezpieczeństwa socjalnego mieszkańców nieposiadających dochodów własnych, lub posiadających dochody niewystarczające na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych”.
- **Wskazany kierunek rozwoju:** „integracja zawodowa i społeczna osób wykluczonych” nawiązuje do celu Strategii Wiodącej „Zapewnienie wsparcia dzieciom i młodzieży wychowującej się w rodzinach zaniedbujących obowiązki wychowawcze”.
- **Wskazany kierunek rozwoju:** „przeciwdziałanie negatywnym skutkom bezrobocia” nawiązuje do celu Strategii Wiodącej „Przeciwdziałanie bezrobociu mieszkańców Gminy”.
- **Wskazany kierunek rozwoju:** „zapewnienie dostępu mieszkańców do specjalistycznych usług pielęgnacyjnych, opiekuńczych” nawiązuje do celu Strategii Wiodącej „Zapewnienie wsparcia w podnoszeniu jakości zdrowia i pokonywaniu skutków niepełnosprawności”.

W ramach celu operacyjnego 3 „Aktywizacja obywatelska, wsparcie inicjatyw oddolnych ograniczających negatywne skutki marginalizacji społecznej na obszarze rewitalizacji”:

- **Wskazany kierunek rozwoju:** „aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców” nawiązuje do celu Strategii Wiodącej „Promowanie inicjatyw obywatelskich i aktywności społecznej w zakresie rozwiązywania lokalnych problemów społecznych”.

Zdefiniowane kierunki działań naprawczych w ramach celów szczegółowych mają charakter kompleksowy i nawiązują do problemów zdefiniowanych w innych dokumentach o charakterze strategicznym dla gminy Skierbieszów. Realizacji działań naprawczych na wielu płaszczyznach pomoże przywróceniu właściwego porządku funkcjonalnego na obszarze rewitalizacji.

5. Przedsięwzięcia i projekty wraz z uzasadnieniem ich komplementarności

5.1. Główne i uzupełniające przedsięwzięcia i projekty rewitalizacyjne

Na podstawie wyznaczonych celów, przy uzgodnieniu z mieszkańcami sołectw w procesie konsultacji społecznych określono listę przedsięwzięć i projektów. Przedsięwzięciem rewitalizacyjnym jest projekt lub grupa projektów i innych działań, w szczególności o charakterze społecznym, ekonomicznym, urbanistycznym, budowlanym, środowiskowym, konserwatorskim, edukacyjnym, naukowym, zdrowotnym lub kulturalnym, zawartych lub wynikających z programu rewitalizacji oraz logicznie powiązanych z treścią i celami programu rewitalizacji.

Realizowane w ramach poszczególnych przedsięwzięć projekty odpowiadają kryteriom SMART tj.:

S – sprecyzowane – wytypowane projekty zawierają sprecyzowany zakres planowanych do realizacji zadań oraz odnoszą się do konkretnego miejsca,

M – mierzalne – każdy projekt ma definiowany wskaźnik produktu i rezultatu, za pomocą których dokonywany będzie pomiar stopnia realizacji projektu,

A – atrakcyjne – projekty zostały zdefiniowane i przyjęte przy aktywnym udziale i włączeniu mieszkańców, szczególnie tych sołectw, które są objęte procesem rewitalizacji,

R – realistyczne – projekty zweryfikowane zostały pod kątem realnych możliwości ich wykonania,

T – terminowe – każdy projekt ma przypisany konkretny czas realizacji.

Lista zawiera kompleksowe informacje na temat przedsięwzięć rewitalizacyjnych określając dla każdego projektu: podmiot realizujący, zakres projektu, lokalizację, wartość szacunkową, wskaźniki projektu i rezultatu.

Lp.	Nazwa projektu	Zakres realizowanych zadań	Miejsce realizacji	Podmiot realizujący projekt	Szacunkowa wartość projektu (zł)	Okres realizacji projektu	Źródło finansowania	Wskaźniki produktu	Planowane rezultaty
Cel operacyjny 1. Rewitalizacja przestrzeni publicznej i lokalnej infrastruktury poprzez poprawę jej estetyki, nadanie jej nowych funkcji o charakterze społeczno-gospodarczym i wstrzymanie procesu degradacji za pomocą prowadzonych działań inwestycyjnych.									
Nazwa przedsięwzięcia: Estetyzacja wizerunku zdegradowanych miejsc publicznych i nadanie im funkcji integrujących lokalną społeczność									
1.	Poprawa spójności przestrzeni publicznych w miejscowości Skierbieszów poprzez dostosowanie ich do nowych funkcji społecznych i kulturalnych	1. Utworzenie wielofunkcyjnych przestrzeni publicznych w centrum miejscowości (w pobliżu zabytkowego kościoła i biblioteki publicznej) z terenami zieleni oraz oświetleniem 2. Utworzenie ogólnodostępnych stref rekreacji i aktywności dla dzieci wraz elementami zieleni, obiektami małej architektury i oświetleniem 3. modernizacja parku miejskiego poprzez remont nawierzchni alei, budowę elementów małej architektury oraz utworzenie strefy rekreacji mieszkańców i zagospodarowanie terenów zielonych 4. utworzenie przestrzeni działań kulturalnych przy GOK wraz z wyposażeniem w niezbędną infrastrukturę: scenę, monitoring, oświetlenie, zieleni, targowisko, 5. adaptacja pomieszczeń komunalnych na wynajem	Skierbieszów	Gmina Skierbieszów	9500000	2019-2022	RPO WL 13.4 Budżet gminy	1. wybudowanie wielofunkcyjnych przestrzeni publicznych - 2 szt. 2. powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją - 17180m ² , 3. liczba przedsiębiorców w otrzymujących wsparcie - 10szt.	Liczba użytkowników w korzystających z powstałej infrastruktury - 1000 Os./rok
2.	Utworzenie przyjaznej aktywności kulturalno-społecznej przestrzeni publicznej w miejscowości Zawoda	1. Zagospodarowanie centrum miejscowości Zawoda i nadanie jej nowych funkcji, poprzez wymianę nawierzchni, zagospodarowanie terenów zielonych 2. Wyposażenie przestrzeni publicznej w obiekty małej architektury i urządzenia służące do rekreacji i	Zawoda	Gmina Skierbieszów	250000	2018-2019	RPO WL 13.4 Budżet gminy	1. wybudowane wielofunkcyjnych przestrzeni publicznych - 1 szt. 2. powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją - 900m ² , 3. liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na	Liczba użytkowników w korzystających z powstałej infrastruktury - 600 os./rok

		odpoczynku mieszkańców 3. adaptacja obiektu komunalnego na cele usług społecznych i kulturalnych mieszkańców						rewitalizowanych obszarach - szt. 1	
Nazwa przedsięwzięcia: Rozwój infrastruktury usług publicznych wspierających proces integracji i reintegracji mieszkańców									
1.	Utworzenie świetlicy socjoterapeutycznej dla dzieci i młodzieży wraz z dostosowaniem do świadczenia usług społecznych z zagospodarowaniem terenu wokół świetlicy	1. Adaptacja pomieszczeń szkolnych w celu utworzenia świetlicy socjoterapeutycznej dla dzieci i młodzieży wraz z zapleczem sanitarnym, 2. Zakup wyposażenia świetlicy, w tym dostosowanego do potrzeb dzieci niepełnosprawnych 3. zagospodarowanie terenu wokół świetlicy w elementy wyposażenia rekreacyjnego, siłowni na świeżym powietrzu, oświetlenia, zieleni i obiektów małej architektury parkowej	Skierbieszów	Gmina Skierbieszów	5000000	2018-2022	RPO WL 13.2 Budżet gminy	Liczba wspartych instytucji świadczących środowiskowe formy wsparcia w miejscu zamieszkania 1 szt.	Rzeczywista liczba użytkowników w infrastrukturze w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastrukturze edukacyjnej 80os./rok
2.	Zwiększenie integracji społecznej mieszkańców poprzez utworzenie centrum aktywności społecznej w miejscowości Podhuszczka	1. Adaptacja obiektu komunalnego na centrum aktywności społecznej z dostosowaniem do usług kulturalnych, 2. Zagospodarowanie terenu wokół centrum na miejsce spotkań i rekreacji mieszkańców	Podhuszczka	Gmina Skierbieszów	570000	2018-2020	RPO WL 13.4 Budżet gminy	liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach - 1szt., powierzchnia terenów objętych rewitalizacją - 2000m2, liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami - 1szt.	liczba użytkowników w korzystających z powstałej infrastruktury - 150 os./rok
3.	Przebudowa i rozbudowa budynku Przedszkola Samorządowego wraz z wyposażeniem pomieszczeń	1. Przebudowa i rozbudowa budynku przedszkola, 2. Wyposażenie obiektu w instalacje fotowoltaiczną i wyposażenie edukacyjne	Skierbieszów	Gmina Skierbieszów	4530000	2018-2020	RPO WL 13.5 Budżet gminy	Liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej - 1 szt.,	Rzeczywista liczba użytkowników w infrastrukturze w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastrukturze edukacyjnej 75 os./rok
Nazwa przedsięwzięcia: Troska o stan techniczny obiektów komunalnych i wykorzystanie rozwiązań zwiększających efektywność energetyczną									

1.	Termomodernizacja i poprawa efektywności energetycznej obiektów użyteczności publicznej w gm. Skierbieszów	1. Przebudowa kotłowni olejowej na BIO w obiekcie przedszkola, 2. Termomodernizacja obiektu przedszkola samorządowego, 3. Termomodernizacja budynku szkoły	Skierbieszów	Gmina Skierbieszów		2018-2020	RPO WL 5.2	liczba zmodernizowanych energetycznie budynków - 2 szt., liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE - 1 szt., powierzchnia budynków poddanych termomodernizacji - 1500m2	ilość zaoszczędzonej energii cieplnej - ....., zmniejszenie rocznego zużycia energii pierwotnej w budynkach publicznych 100000zł/rok
Cel operacyjny 2. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez aktywizację społeczno- zawodową mieszkańców i tworzenie przyjaznego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości.									
Nazwa przedsięwzięcia: Zapobieganie wykluczeniu społecznemu, zwłaszcza wśród seniorów i ludzi młodych									
1.	Spotkania edukacyjne nt. współczesnych zagrożeń - Przemoc "Świadomy senior"	Edukacja seniorów w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, doświadczających przemocy w domu oraz narażonych na oszustów, 2. Kampania społeczna wśród seniorów poświęcona przemocy wobec osób starszych	Skierbieszów Podhuszczka Zawada	GOK, Policja, Poczta Polska	20000	2018	Budżet gminy	liczba uczestników zajęć - 30 os., liczba zorganizowanych kampanii edukacyjnych - 1szt.	1. Liczba odbiorów prowadzonej kampanii edukacyjnej - 600os., 2. Liczba osób starszych, u których wzrosła świadomość na temat przejawów przemocy - 30os., 2. Liczba osób, u których wzrosła wiedza w zakresie sposobów radzenia sobie z przejawami przemocy - 30os., 3. Liczba osób, u których wzrosło poczucie bezpieczeństwa w środowisku lokalnym - 30 os.
2.	Pomoc żywnościowa mieszkańcom obszaru rewitalizacji	Pozyskiwanie żywności z banku żywności i rozdysponowanie jej wśród mieszkańców, ze szczególnym ukierunkowaniem na seniorów	Skierbieszów Podhuszczka Zawada	MOPS	1000	2017-2023	Budżet gminy	liczba osób dotkniętych problemem ubóstwa objętych wsparciem - 370os./rok	poprawa warunków życia mieszkańców w objętych procesem rewitalizacji - 370os.
3.	Świadczenie specjalistycznych, dedykowanych seniorom narażonym na wykluczenie społeczne usług opiekuńczych	Świadczenie specjalistycznych usług opiekuńczych, stworzenie bazy podopiecznych, budowanie i szkolenie grup wolontariackich	Skierbieszów Podhuszczka Zawada	MOPS	5000	2017-2023	Budżet gminy	liczba osób narażonych na wykluczenie społeczne objętych wsparciem - 10os./rok, liczba dostępnych usług społecznych - 10szt./rok	wzrost zaangażowania podopiecznych w życie społeczne gminy - 30%,

4.	Rozwój usług Centrum Aktywności Społecznej w obszarze rewitalizacji	Spotkania aktywizujące seniorów z obszaru rewitalizacji, prowadzone w sposób angażujący uczestników oraz częściowo z udziałem gości specjalnych. Usługi społeczne dla seniorów uzupełnione zostaną przez dostęp do konsultacji psychologicznych. Oferta obejmowała będzie następujące obszary tematyczne: aktywny umysł - zdrowsze ciało, Pamięć i przemowy, Umysł - mózg - ciało, Literatura zwierciadłem naszych czasów, Podróże z poezją w czasie i przestrzeni, Muzea - nie tylko do zwiedzania, Znajdź w sobie artystę	Skierbieszów Podhuszcza Zawada	GOK, MOPS	14000	2018	budżet jednostki	liczba uczestników zajęć - 15 os./szt.	1. Wzrost zaangażowania w uczestnictwo w życiu społecznym osób w wieku starszym, zagrożonych wykluczeniem społecznym - 30os.
Nazwa przedsięwzięcia: Przeciwdziałanie bezrobociu i aktywizacja zawodowa mieszkańców									
1.	Cykl zajęć aktywizacji zawodowej młodzieży - warsztaty kosmetyczne, warsztaty fotograficzne, wizaż i stylistyka	Organizacja warsztatów kosmetycznych ukierunkowanych na aktywizację zawodową uczestników: zapoznanie z formami kosmetycznymi, zasad oddziaływania kosmetyków na skórę, zastosowania kosmetyków w dermatologii kosmetycznej. 2. Organizacja warsztatów fotograficznych - podstawy fotografii analogowej i cyfrowej, nauka obsługi aparatów, elementy kadrowania i perspektywy - techniki fotografii , 3. Organizacja spotkań aktywizacji zawodowej z zakresu wizażu i stylizacji - elementarz makijażu i stylizacji, prawidłowa pielęgnacja twarzy, techniki wykonywania i kompozycji makijażu	Skierbieszów	GBP	32000	2017-2020	Dotacje, Budżet gminy	liczba uczestników spotkań aktywizujących - 45os.	1. Podniesienie wiedzy uczestników w zakresie kosmetyologii jako przyszłej profesjonalizacji zawodowej - 30%, 2. Podniesienie wiedzy uczestników w zakresie fotografii jako przyszłej profesjonalizacji zawodowej - 30%, 3. Podniesienie wiedzy uczestników zajęć w zakresie wizażu i stylizacji jako przyszłej profesjonalizacji zawodowej - 30%

2.	Aktywizacja zawodowa z wykorzystaniem bogactwa lokalnych tradycji - edukacyjne warsztaty ceramiczne	Organizacja warsztatów ceramicznych dla osób bezrobotnych i osób wchodzących na rynek pracy, podczas których uczestnicy poznają materiały i sprzęt potrzebny do wyrobu ceramiki połączony z nauką prostych form ceramicznych	Skierbieszów	Stowarzyszenie "Tworzymy Razem Marzenia"	55000	2018	FIO RPOS	Liczba uczestników warsztatów - 20os.	Aktywizacja zawodowa osób narażonych na wykluczenie społeczne - 20os.,
3.	Poprawa dostępu do rynku pracy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, mieszkańców obszaru rewitalizacji gminy Skierbieszów	Poprawa dostępu do rynku pracy osób zagrożonych marginalizacją społeczną poprzez programy integracji społeczno-zawodowej oraz aktywizacji bezrobotnych klientów Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Skierbieszowie, program wykorzystywał będzie wyposażenie centrów aktywności społecznej w poszczególnych miejscowościach obszaru rewitalizacji	Skierbieszów Podhuszczka Zawada	GOPS		2021-2023	RPOWL 11.1	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie 30os.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu - 20os
4.	Przystosowanie obiektu starej piekarni do obowiązujących wymagań w produkcji pieczywa, pizzy i wyrobów cukierniczych	Adaptacja obiektu na potrzeby prowadzonej działalności piekarsko-cukierniczej, wyposażenie obiektu w niezbędny sprzęt i samochód do transportu pieczywa, zagospodarowanie terenu wokół obiektu, w tym utworzenie ogródka gastronomicznego, szkolenia zawodowe kadr	Skierbieszów	Prywatny przedsiębiorca	600000	2019-2020	Budżet własny, dotacje	Liczba nowych działalności gospodarczych prowadzonych na obszarze rewitalizacji – 1 szt.; Liczba zagospodarowanych obiektów na cele działalności gospodarczej na obszarze rewitalizacji – 1 szt.	Liczba zatrudnionych osób marginalizowanych z obszaru rewitalizacji- 6 os.
5.	Od szkolenia do zatrudnienia- YEI		Skierbieszów	LWK OHP Gmina Skierbieszów			POWER 2014-2020 1.3.2.		

Nazwa przedsięwzięcia: Reintegracja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym									
1.	Porady prawne i psychologiczne osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	Poradnictwo prawne dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w zakresie prawa rodzinnego i opiekuńczego zabezpieczenia społecznego itp.. Poradnictwo psychologiczne realizowane poprzez proces diagnozowania, profilaktyki, pogadań.	Skierbieszów	GOK	15000	2018	Dotacje, budżet gminy	1. Liczba osób korzystających z pomocy prawnej i psychologicznej - 50os., 2. Liczba zatrudnionych profesjonalistów - 2 os., 3. Liczba udzielonych porad i innych form wsparcia - 220h.	1. Dostarczenie wiedzy z zakresu obowiązującego prawa - 50os., 2. Wzrost poczucia bezpieczeństwa wśród osób objętych poradnictwem psychologicznym - 50os.
2.	Trening umiejętności samodzielnego funkcjonowania osób samotnych i niepełnosprawnych	Wspieranie niezależnego funkcjonowania osób samotnych i z niepełnosprawnością intelektualną w formie mieszkania treningowego: 3 dniowe turnusy w 50s.zespołach przewidujące zajęcia dostosowane do indywidualnych potrzeb i możliwości uczestników, np.: trening kulinarny, trening obsługi sprzętu AGDi RTV, trening umiejętności samoobsługi, trening ekonomiczny, trening korzystania z transportu publicznego, z komputera i Internetu, trening społeczny funkcjonowania w grupie, odpowiedzialności za siebie, umiejętności społecznych i zachowywania się w miejscach publicznych	Skierbieszów	Stowarzyszenie "Tworzymy Razem Marzenia"	180000	2019-2022	RPO WL 11.2, ROPS	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie - 30 os./rok. Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie - 30os./rok	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych, istniejących po zakończeniu projektu - 1szt.,
3.	Wzrost dostępności do usług społecznych poprzez rozwój oferty świetlicy socjoterapeutycznej w Skierbieszowie	Uruchomienie środowiskowych form pomocy i wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży z rodzin narażonych na marginalizację społeczną zamieszkujących obszar rewitalizacji poprzez rozwój oferty świetlicy socjoterapeutycznej w Skierbieszowie	Skierbieszów	GOPS	200000	2020-2022	RPO WL 11.2 Budżet gminy	Liczba podopiecznych świetlicy pochodzących z obszaru rewitalizacji - ...os.; liczba osób niepełnosprawnych objętych wsparciem - ...os.	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu - 1 szt.

4.	Utworzenie punktu rehabilitacyjnego na osiedlu POM w Skierbieszowie	Uruchomienie usług zdrowotnych wspierających tworzenie warunków do opieki domowej poprzez uruchomienie punktu i wypożyczalni sprzętu rehabilitacyjnego i wspomagającego dla mieszkańców obszaru rewitalizacji, realizacja programów wczesnego wykrywania wad rozwojowych i rehabilitacji dzieci zagrożonych niepełnosprawnością i niepełnosprawnych	Skierbieszów	Gmina Skierbieszów	130000	2019-2020	RPO WL 11.2, Budżet gminy	liczba osób niepełnosprawnych objętych wsparciem - ...os.	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług zdrowotnych istniejących po zakończeniu projektu – 1 szt.
Cel operacyjny 3. Aktywizacja obywatelska i wsparcie inicjatyw oddolnych ograniczających negatywne skutki marginalizacji społecznej na obszarze rewitalizacji									
Nazwa przedsięwzięcia: Integracja międzypokoleniowa i wewnątrzpokoleniowa mieszkańców									
1.	Cykl spotkań profilaktycznych dla młodzieży narażonej na wykluczenie społeczne, z obszaru rewitalizacji, wokół sztuki filmowej	1. cykl spotkań integracyjnych poświęconych profilaktyce uzależnień dla młodzieży z obszaru rewitalizacji skupiony wokół sztuki filmowej: etudy aktorskie z wykorzystaniem doświadczenia życia uczestników, poznanie technik i narzędzi aktorskich	Skierbieszów	GBP	11000	2017-2020	Budżet Gminy, FA	liczba osób uczestniczących w zajęciach 20os., liczba dostępnych form wsparcia w zakresie profilaktyki uzależnień 5szt.	liczba uczestników zajęć, u których podniosła się świadomość i wiedza w zakresie profilaktyki uzależnień - 20os.
2.	Warsztaty rozwijające kompetencje - samoobrona kobiet i osób niepełnosprawnych	1. organizacja szkoleń samoobrony dla kobiet i osób niepełnosprawnych z obszaru rewitalizacji, 2. socjalizacja osób niepełnosprawnych i wsparcie ich samodzielnego funkcjonowania w środowisku lokalnym i pokonywaniu barier, 3. wsparcie psychiczne kobiet narażonych na przemoc i agresję	Skierbieszów	GOK	8000	2018-2020	Budżet Gminy, FIO	liczba osób uczestniczących w zajęciach 20os., liczba osób uczestniczących w zajęciach dotkniętych problemem przemocы domowej 7szt.	liczba uczestników zajęć, u których poprawie uległo poczucie bezpieczeństwa w środowisku lokalnym - 20os./rok, liczba uczestników zajęć, u których wzrosła świadomość i wiedza w zakresie radzenia sobie z przemocą i agresją w lokalnym środowisku - 7os./rok

3.	Warsztaty rozwijające kompetencje - pierwsza pomoc przedmedyczna	1. cykl spotkań i warsztatów skierowanych do seniorów i młodzieży w zakresie udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej i rozpoznawania niebezpiecznych dla zdrowia i życia człowieka objawów	Skierbieszów	GOK	6000	2018-2020	Budżet Gminy, FIO	1. Liczba osób uczestniczących w zajęciach z obszaru rewitalizacji - 40 os./rok, 2. Liczba zorganizowanych zajęć praktycznych i teoretycznych - 48h/rok	1. Wzrost świadomości uczestników w zakresie konieczności szybkiego reagowania w sytuacjach zagrożenia zdrowia lub życia człowieka - 30%
4.	Utworzenie klubu seniora i samopomocy sąsiedzkiej w Skierbieszowie	Rozwój środowiskowych form pomocy i samopomocy ukierunkowanych na pomoc osobom starszym poprzez uruchomienie programu i ofertę usług społecznych klubu seniora i samopomocy sąsiedzkiej	Skierbieszów	GOPS	136000	2019-2021	RPO WL 11.2 Budżet Gminy	Liczba podopiecznych klubu pochodzących z obszaru rewitalizacji - ...os.	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu - 1 szt.
Nazwa przedsięwzięcia: Rozwój programów edukacyjnych i oferty kulturalnej dla mieszkańców obszaru rewitalizacji									
1.	Budowanie integrującej środowisko oferty kulturalnej	Organizacja wydarzeń kulturalnych ukierunkowanych na integrację i aktywizację mieszkańców przy wykorzystaniu zrewitalizowanych przestrzeni publicznych, np. Targi św. Kiliana, festyny okazjonalne, pikniki rekreacyjno-integracyjne	Skierbieszów Podhuszczka Zawada	GOK	100000	2017-2023	środki zewnętrzne, Budżet GOK	liczba wydarzeń kulturalnych integrujących i aktywizujących mieszkańców wykorzystujących przestrzeń publiczną poddaną procesowi rewitalizacji - 10szt/rok	liczba uczestników wydarzeń kulturalnych na obszarze rewitalizowanym - 6000os./rok
2.	Organizacja pikników i zajęć sportowo-rekreacyjnych	Organizacja pikników i zajęć sportowo-rekreacyjnych wykorzystujących przestrzeń publiczną poddaną rewitalizacji, 2. Aktywizacja osób zagrożonych wykluczeniem społecznym do uczestniczenia w wydarzeniach i promocja zdrowego stylu życia	Skierbieszów Podhuszczka Zawada	GOK	40000	2018-2020	MSiT, Budżet Gminy	liczba wydarzeń sportowych integrujących i aktywizujących mieszkańców wykorzystujących przestrzeń publiczną poddaną procesowi rewitalizacji - 4szt/rok	liczba uczestników wydarzeń sportowo-rekreacyjnych na obszarze rewitalizowanym - 1000os./rok
3.	Spotkania edukacyjne nt. współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych	Spotkania dla dzieci szkół podstawowych skupione na profilaktyce uzależnień: edukacja profilaktyki uzależnień (dopalacze, tytoń), alkohol, narkotyki), promocja zdrowego i aktywnego stylu życia, cyberprzemocy i zagrożeń w	Skierbieszów	WSZiA w Zamościu	20000	2020	RPOS, FIO	liczba uczestników spotkań edukacyjnych: 200os, liczba zorganizowanych konkursów - 1 szt.	wzrost świadomości uczestników spotkań w zakresie profilaktyki uzależnień - 20 %

		Interne, problemów zdrowia psychicznego (anoreksja, bulimia), konkurs plastyczno - literacki poświęcony tematyce spotkań							
4	Szkoła programowania	Zorganizowanie zajęć dodatkowych dla dzieci w wieku przedszkolnym w zakresie: nabywania umiejętności cyfrowych i matematycznych, rozwijania kreatywności i twórczego myślenia, urządzeń cyfrowych i oprogramowania z wykorzystaniem infrastruktury wspartej w procesie rewitalizacji	Skierbieszów	ZSPiP	100000	2019-2020	RPO WL 12.1	liczba dzieci uczestniczących w programie edukacyjnym: 21 os, liczba zorganizowanych zajęć - 10szt.	liczba dzieci, które wzmocniły kompetencje i umiejętności cyfrowe i matematyczne - 21os.
Nazwa przedsięwzięcia: Zwiększenie partycypacji mieszkańców i wsparcie inicjatyw oddolnych									
1.	Lekcje regionalizmu "Wysiedlenie Skierbieszowa i okolic"	1. organizacja cyklu spotkań edukacyjnych, 2. zanimowanie grupy wolontariuszy pracujących nad dokumentacją fotograficzną i archiwalną poświęconą lokalnej historii, 3. wydanie publikacji tematycznej, 4. zorganizowanie wystawy w przestrzeni publicznej	Skierbieszów	GOK	50000	2018-2019	LGD Ziemia zamojska, Budżet jednostki	Liczba wydarzeń animujących oddolnie środowisko lokalnych entuzjastów historii regionu - 1 szt. Liczba wystaw w przestrzeni publicznej - 1 szt., Liczba opracowanych przez mieszkańców publikacji o tematyce lokalnej - 1 szt.	liczba zaaktywowanych grup nieformalnych zajmujących się regionalizmem - 1 szt.,
2.	Utworzenie przyszkolnego klubu wolontariatu	Przedsięwzięcie zakłada zaangażowanie dzieci i młodzieży w szkolenia do działań wolontariackich w dwóch obszarach: na terenie szkoły i na rzecz szkoły - współdziałanie uczniów w zakresie edukacji poprzez wykorzystywanie pozytywnych wpływów rówieśniczych, 2. poza terenem szkoły - np. akcje pomocowe na rzecz potrzebujących (ubogich, chorych, niepełnosprawnych) przy współpracy instytucji i organizacji	Skierbieszów	ZSPiP	1000	2018-2023	budżet jednostki	Zwiększenie samodzielności i aktywności młodych ludzi, Aktywizacja społeczna uczniów obszaru rewitalizacji – 20os./rok, Ilość oddolnych inicjatyw podejmowanych przez klub wolontariatu - 3szt./rok	Kształtowanie postaw prospołecznych wśród uczestników klubu wolontariatu - ...os., Współdziałanie z organizacjami i pozarządowymi działającymi na obszarze rewitalizacji - 4 organizacje

3.	Rozwój usług Centrum Aktywności Społecznej w Skierbieszowie poprzez ofertę świetlicy środowiskowej.	Rozwój oferty zajęć rozwijających funkcje poznawcze, kreatywność dzieci i młodzieży ukierunkowane na wyrównywanie szans dzieci i młodzieży pochodzącej w rodzina narażonych na wykluczenie społeczne. Oferta zajęć do takowych obejmować będzie m.in. Zajęcia plastyczne, rytmiczno-muzyczne, czytelnicze, ruchowo-sportowe, teatralne, szachowe, dziennikarskie, gry i zabawy logiczne. Oferta świetlicy obejmie również wsparcie poradnictwo psychologiczno-pedagogiczne.	Skierbieszów	ZSPiP	100000	2018-2023	RPO WL 11.2	liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem - 10os., liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi - 25os.	liczba osób pochodzących z terenów wiejskich - 25os.
----	---	---	--------------	-------	--------	-----------	-------------	--	--

5.2. Uzasadnienie komplementarności przedsięwzięć i projektów rewitalizacyjnych

Planując wdrażanie procesu rewitalizacji na terenie gminy Skierbieszów w sposób kompleksowy objęto interwencją strefę przestrzenną, społeczną, gospodarczą i infrastrukturalno-środowiskową. W tym celu przewidziano przedsięwzięcia i projekty zapewniając komplementarność procesu na pięciu poziomach: przestrzennym, problemowym, proceduralno-instytucjonalnym, międzyokresowym i źródeł finansowania.

Komplementarność przestrzenna

Komplementarność przestrzenna odpowiada za skoncentrowanie oddziaływania na obszar rewitalizacji i wyprowadzanie go poprzez wdrażanie procesu ze stanu kryzysowego. Wymaga wzięcia pod uwagę podczas tworzenia i realizacji programu rewitalizacji wzajemnych powiązań pomiędzy przedsięwzięciami i projektami realizowanymi na obszarze. Komplementarność przestrzenna gwarantuje ich spójne oddziaływanie na cały obszar, wzajemne dopełnianie w przestrzeni i występowanie efektu synergii. Stanowi zapewnienie, iż problemy definiowane na obszarze, społeczne efekty działań nie zostaną przeniesione na inny obszar. Podejście to wymusza ciągłą analizę następstw decyzji przestrzennych w skali obszaru i całej gminy wdrażającej proces rewitalizacji. Praktycznym odniesieniem tego wymiaru komplementarności jest zintegrowanie

projektów inwestycyjnych z nieinwestycyjnymi. Interwencja w przestrzeń będzie prowadzona jednocześnie z działaniami o charakterze aktywizacyjno – animującymi, docelowo prowadzącymi do likwidacji barier rozwojowych uwidocznionym w diagnozie i delimitacji obszaru rewitalizacji.

Analizując planowane przedsięwzięcia rewitalizacyjne, na które składają się poszczególne projekty należy powiązać realizację przedsięwzięć realizowanych w Celu 1. z zakresami Celu 2. i Celu 3.

Komplementarność problemowa

Komplementarność problemowa procesu rewitalizacji w gminie Skierbieszów realizowana jest za pomocą odpowiednio zdefiniowanych przedsięwzięć i projektów rewitalizacyjnych, które wzajemnie się uzupełniają i dopełniają. Tematyczne powiązanie projektów gwarantują spójność w oddziaływaniu na poszczególne strefy życia mieszkańców: przestrzenną, społeczną, gospodarczą, środowiskową i infrastrukturalną. Zapewnienie komplementarności problemowej przeciwdziałać ma fragmentacji działań i skutkować kompleksowym podejściem do przyczyn kryzysu danego obszaru.

Zebrane projekty wytypowane w ramach poszczególnych przedsięwzięć rewitalizacyjnych	Strefy procesu rewitalizacji		
Projekt rewitalizacyjny	Społeczna	Przestrzenno-infrastrukturalna	Gospodarcza
Poprawa spójności przestrzeni publicznych w miejscowości Skierbieszów poprzez dostosowanie ich do nowych funkcji społecznych i kulturalnych			
Utworzenie przyjaznej aktywności kulturalno-społecznej mieszkańców przestrzeni publicznej w miejscowości Zawoda			
Utworzenie świetlicy socjoterapeutycznej dla dzieci i młodzieży wraz dostosowaniem do świadczenia usług społecznych z zagospodarowaniem terenu wokół świetlicy			
Zwiększenie integracji społecznej mieszkańców poprzez utworzenie centrum aktywności społecznej w miejscowości Podhuszcza			
Przebudowa i rozbudowa budynku Przedszkola Samorządowego wraz z wyposażeniem pomieszczeń			
Termomodernizacja i poprawa efektywności energetycznej obiektów użyteczności publicznej w gm. Skierbieszów			
Spotkania edukacyjne nt. współczesnych zagrożeń - Przemoc "Świadomy senior"			
Pomoc żywnościowa mieszkańcom obszaru rewitalizacji			
Świadczenie specjalistycznych, dedykowanych seniorom narażonym na wykluczenie społeczne usług opiekuńczych			
Rozwój usług Centrum Aktywności Społecznej w obszarze rewitalizacji			
Cykl zajęć aktywizacji zawodowa młodzieży - warsztaty kosmetyczne, warsztaty fotograficzne, wizaż i stylistyka			
Aktywizacja zawodowa z wykorzystaniem bogactwa lokalnych tradycji - edukacyjne warsztaty ceramiczne			

Przystosowanie obiektu starej piekarni do obowiązujących wymagań produkcji pieczywa, pizzy i wyrobów cukierniczych			
Od szkolenia do zatrudnienia - YEI			
Poprawa dostępu do rynku pracy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, mieszkańców obszaru rewitalizacji gminy Skierbieszów			
Porady prawne i psychologiczne osób zagrożonych wykluczeniem społecznym			
Trening umiejętności samodzielnego funkcjonowania osób niepełnosprawnych			
Wzrost dostępności do usług społecznych poprzez rozwój oferty świetlicy socjoterapeutycznej w Skierbieszowie			
Utworzenie punktu rehabilitacyjnego na osiedlu POM w Skierbieszowie			
Cykl spotkań profilaktycznych dla młodzieży narażonej na wykluczenie społeczne, z obszaru rewitalizacji, wokół sztuki filmowej			
Warsztaty rozwijające kompetencje - samoobrona kobiet i osób niepełnosprawnych			
Warsztaty rozwijające kompetencje - pierwsza pomoc przedmedyczna			
Utworzenie klubu seniora i samopomocy sąsiedzkiej w Skierbieszowie			
Budowanie integrującej środowisko oferty kulturalnej			
Organizacja pikników i zajęć sportowo - rekreacyjnych			
Spotkania edukacyjne nt. współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych			
Szkoła programowania			
Lekcje regionalizmu "Wysiedlenie Skierbieszowa i okolic"			
Utworzenie przyszłolnego klubu wolontariatu			
Rozwój usług Centrum Aktywności Społecznej w Skierbieszowie poprzez ofertę świetlicy środowiskowej.			
Przebudowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej wraz z przyłączami dla miejscowości Skierbieszów - Osiedle POM i ul. Parkowa			
Rozbudowa stadionu sportowego w miejscowości Skierbieszów			
Międzypokoleniowe warsztaty kulinarne			

Komplementarność proceduralno-instytucjonalna

Komplementarność proceduralno – instytucjonalna przyjętego w Gminie Skierbieszów procesu rewitalizacji polega na obejmowaniu systemem zarządzania procesem rewitalizacji wszystkich interesariuszy, co pozwala na ich efektywną współpracę w procesie i zaangażowanie.

Szczegółowy proces zarządzania procesem rewitalizacji omówiony został w rozdziale 6. Podkreślenia wymaga fakt, iż koordynację i nadzór nad procesem w kontekście instytucjonalnym sprawuje wójt gminy Skierbieszów a kontrolę proceduralną wdrażania Rada ds. rewitalizacji, mająca już pozainstytucjonalny charakter. Kompleksowo wdrażany proces rewitalizacji wymaga szerokiego podejścia i zaangażowania podmiotów z różnych sektorów: społecznego, gospodarczego i publicznego.

Komplementarność międzyokresowa

Mimo braku realizacji procesu rewitalizacji na terenie gminy Skierbieszów w poprzednim okresie finansowania, obecnie zaplanowane działania mają odniesienie do podejmowanych w perspektywie 2007-2013. Wówczas dokumentem strategicznym określającym ramy rozwoju gminy była Strategia Rozwoju Gminy Skierbieszów na lata 2015-2022 oraz wdrażania Strategia Rozwiązywania Problemów społecznych gminy Skierbieszów na lata 2014-2020 aktualizacja. W Programie rewitalizacji zidentyfikowano projekty o charakterze inwestycyjnym i nieinwestycyjnym stanowiące kontynuacje realizowanych wcześniej działań. Na szczególną uwagę w tym zakresie zasługują projekty realizowane w oparciu o Strategię Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Skierbieszów na lata 2014-2020 wdrażane z myślą o społecznym oddziaływaniu na mieszkańców narażonych na wykluczenie społeczne i marginalizację. Komplementarność międzyokresowa opiera się przede wszystkim na wykorzystaniu produktów i rezultatów minionych działań, wykorzystaniu potencjału użytkowników oraz obszarowym podejściu do rozwiązywania problemów i zaspokajania potrzeb. Gmina Skierbieszów wykorzystując możliwości poprzedniego okresu programowania wdrażała projekty na bazie dokumentu Program Odnowy Miejscowości Skierbieszów. Kluczowe przedsięwzięcia, do jakich możemy nawiązywać, planując obecnie proces rewitalizacji, to: (proszę wskazać, wymienić projekty z poprzedniego okresu programowania , komplementarne względem rewitalizacji, np. odnowa centrów miejscowości itp. ....

Komplementarność źródeł finansowania

Przedsięwzięcia i projekty ujęte w Lokalnym Programie Rewitalizacji Gminy Skierbieszów na lata 2017-2023 mają szanse na realizację przy wykorzystaniu różnych źródeł finansowania. W programie zaplanowana łączenie wsparcia unijnego, tu w szczególności dofinansowania pochodzącego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego oraz wsparcia krajowego pochodzącego z budżetu jednostki samorządu realizującej dany projekt czy środków budżetu państwa będących w dyspozycji poszczególnych ministerstw. Komplementarność finansowa zabezpiecza przed ryzykiem podwójnego finansowania działań, w sposób kompleksowy zakłada wykorzystanie możliwych dla gminy źródeł finansowania działań. W ramach przyjętej komplementarności uwzględniono również projekty finansowane ze źródeł

będących w gestii partnerów rewitalizacji, którymi obecnie są organizacje pozarządowe.

5.3. System finansowania i realizacji działań rewitalizacyjnych

Harmonogram wdrażania procesu rewitalizacji w odniesieniu do poszczególnych projektów przewidzianych do realizacji w procesie wygląda następująco:

Lp.	Projekt rewitalizacyjny	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1.	Poprawa spójności przestrzeni publicznych w miejscowości Skierbieszów poprzez dostosowanie ich do nowych funkcji społecznych i kulturalnych							
2.	Utworzenie przyjaznej aktywności kulturalno-społecznej mieszkańców przestrzeni publicznej w miejscowości Zawoda							
3.	Utworzenie świetlicy socjoterapeutycznej dla dzieci i młodzieży wraz dostosowaniem do świadczenia usług społecznych z zagospodarowaniem terenu wokół świetlicy							
4.	Zwiększenie integracji społecznej mieszkańców poprzez utworzenie centrum aktywności społecznej w miejscowości Podhuszczka							
5.	Przebudowa i rozbudowa budynku Przedszkola Samorządowego wraz z wyposażeniem pomieszczeń							
6.	Termomodernizacja i poprawa efektywności energetycznej obiektów użyteczności publicznej w gm. Skierbieszów							
7.	Spotkania edukacyjne nt. współczesnych zagrożeń - Przemoc "Świadomy senior"							
8.	Pomoc żywnościowa mieszkańcom obszaru rewitalizacji							
9.	Świadczenie specjalistycznych, dedykowanych seniorom narażonym na wykluczenie społeczne usług opiekuńczych							
10.	Rozwój usług Centrum Aktywności Społecznej w obszarze rewitalizacji							
11.	Cykl zajęć aktywizacji zawodowa młodzieży - warsztaty kosmetyczne, warsztaty fotograficzne, wizaż i stylistyka							
12.	Aktywizacja zawodowa z wykorzystaniem bogactwa lokalnych tradycji - edukacyjne warsztaty ceramiczne							
13.	Poprawa dostępu do rynku pracy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, mieszkańców obszaru rewitalizacji gminy Skierbieszów							
14.	Przystosowanie obiektu starej piekarni do obowiązujących wymagań produkcji pieczywa, pizzy i wyrobów cukierniczych							
15.	Od szkolenia do zatrudnienia – YEI							
16.	Porady prawne i psychologiczne osób zagrożonych wykluczeniem społecznym							
17.	Trening umiejętności samodzielnego funkcjonowania osób niepełnosprawnych							
18.	Wzrost dostępności do usług społecznych poprzez rozwój oferty świetlicy socjoterapeutycznej w Skierbieszowie							
19.	Utworzenie punktu rehabilitacyjnego na osiedlu POM w Skierbieszowie							
20.	Cykl spotkań profikaltycznych dla młodzieży narażonej na wykluczenie społeczne, z obszaru rewitalizacji, wokół sztuki filmowej							

21.	Warsztaty rozwijające kompetencje - samoobrona kobiet i osób niepełnosprawnych						
22.	Warsztaty rozwijające kompetencje - pierwsza pomoc przedmedyczna						
23.	Utworzenie klubu seniora i samopomocy sąsiedzkiej w Skierbieszowie						
24.	Budowanie integrującej środowisko oferty kulturalnej						
25.	Organizacja pikników i zajęć sportowo - rekreacyjnych						
26.	Spotkania edukacyjne nt. współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych						
27.	Szkoła programowania						
28.	Lekcje regionalizmu "Wysiedlenie Skierbieszowa i okolic"						
29.	Utworzenie przyszłolnego klubu wolontariatu						
30.	Rozwój usług Centrum Aktywności Społecznej w Skierbieszowie poprzez ofertę świetlicy środowiskowej.						
31.	Przebudowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej wraz z przyłączami dla miejscowości Skierbieszów - Osiedle POM i ul. Parkowa						
32.	Rozbudowa stadionu sportowego w miejscowości Skierbieszów						
33.	Międzypokoleniowe warsztaty kulinarne						

Proces rewitalizacji na terenie gminy Skierbieszów finansowany będzie zarówno ze środków budżetu gminy, jak również z pozyskanych źródeł zewnętrznych – środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego oraz budżetu krajowego. Program zakłada realizację projektów własnych samorządu oraz partnerów procesu. Mając na względzie fakt, iż poszczególne projekty angażować będą interesariuszy, program zakłada możliwość aktualizacji i uzupełniania listy przedsięwzięć o nowe projekty i inicjatywy.

W harmonogramie przewidziano działania społeczne i infrastrukturalne realizowane w różnych jednostkach czasu. Założenie w programie rewitalizacji takiego harmonogramu jest przejawem postulatu o spójność i komplementarność działań społecznych i infrastrukturalnych. Działania społeczne, aktywizujące mają na celu przygotowywać i animować interesariuszy do wykorzystywania poddanej rewitalizacji przestrzeni publicznej, obiektów i budowli. Gwarantują proces uspołecznienia procesu, przygotowanie optymalnych, dostosowanych do potrzeb rozwiązań technicznych.

6. System wdrażania, monitorowania i oceny działań

rewitalizacyjnych

6.1. System wdrażania programu rewitalizacji

Lokalny Programu Rewitalizacji ma charakter długookresowy. Jego specyfika wymaga zaplanowania i podjęcia wielopłaszczyznowych działań naprawczych służących rewitalizacji zdegradowanych pod względem społecznym, gospodarczym i przestrzennym stref. Implementacja założeń LPR jest procesem, który przebiega stale, podlega zmianom, jest zdeterminowany szeregiem procesów zachodzących w otoczeniu Gminy Skierbieszów. Procesualność programu rewitalizacyjnego nie pozostaje bez wpływu na przyjęcie założenia o konieczności stałego monitorowania zmian społecznych, prawnych, gospodarczych, politycznych oddziałujących na przebieg i kierunkowość działań interwencyjnych. Etapami poprzedzającymi właściwy proces implementacji LPR były diagnoza stanu aktualnego, konsultacje społeczne, opracowanie i ustalenie celów rewitalizacji, opracowanie i ustalenie przedsięwzięć i projektów rewitalizacyjnych. Każde z wymienionych działań zrealizowane zostało zgodnie z zasadami partycypacji społecznej, przy współudziale najważniejszych interesariuszy, w szczególności z sołectw objętych obszarem rewitalizacji.

Wdrażanie i monitorowanie Lokalnego Programu Rewitalizacji przebiega wieloetapowo. Pierwszym etapem jest przyjęcie Dokumentu uchwałą Rady Gminy Skierbieszów. Wszelkie dokumenty monitoringowe, ewaluacyjne, sprawozdania będą adresowane do Rady Gminy. Kolejnym etapem jest realizacja poszczególnych projektów określonych dla przedsięwzięć rewitalizacyjnych, dzięki czemu osiągnane będą poszczególne wyznaczone i opisane cele. W trakcie wdrażania LPR odbywa się proces jego stałego monitorowania i ocena stopnia jego realizacji. Działania te służyły będą niezbędnej aktualizacji programu rewitalizacyjnego pod kątem zmieniającym się warunków w otoczeniu Gminy Skierbieszów. W wyniku podejmowanych działań stopniowo realizowane będą wyznaczone cele rewitalizacji.

Procesualny i kompleksowy charakter podejmowanych interwencji rewitalizacyjnych wymaga przyjęcia założenia o konieczności stałego monitorowania kolejnych etapów wdrażania LPR przy współudziale jego interesariuszy oraz jego aktualizacji, której celem będzie dostosowanie programu do zmieniających się warunków implementacji poszczególnych projektów.

Etapy wdrażania, monitorowania i oceny LPR stanowią:

- 1. planowanie,**
- 2. realizacja,**

3. ewaluacja,

4. aktualizacja.

Wdrażanie progresu rewitalizacji wymaga zaangażowania lokalnych partnerów z sektorów: społecznego, prywatnego i publicznego. Realizacja programu wiązać będzie się również z aktywnym udziałem podmiotu zarządzającego i koordynującego proces rewitalizacji.

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Skierbieszów na lata 2017-2023 jest dokumentem, w którym zdefiniowane zostały cele i plany działań na kilka lat. Zintegrowany system wdrażania ma za zadanie wyznaczyć ramy oceny jego skuteczności we wskazanych obszarach problemowych. Gwarantem konsekwentnego realizowania postanowień i wyznaczonych działań w jego ramach będą instytucjonalne mechanizmy ich wdrażania i weryfikacji.

Do grupy podmiotów biorących udział w realizacji programu zaliczyć należy:

1. podmioty zarządzające: jednostka nadzorująca i koordynująca wdrożenie programu prowadząca jego monitoring i ocenę,
2. podmioty wykonawcze: jednostki realizujące poszczególne zadania.

Funkcję podmiotu zarządzającego i koordynującego realizację Lokalnego Programu Rewitalizacji będzie pełnił wójt gminy Skierbieszów przy współpracy z powołanym specjalnie na potrzeby wdrożenia LPR zespołem.

Podmiot zarządzający będzie prowadzić nadzór nad:

- ustaleniem szczegółowych zasad i kryteriów realizacji LPR,
- zapewnieniem zgodności realizacji LPR z poszczególnymi dokumentami programowymi wyższego rzędu,
- zapewnieniem korelacji poszczególnych projektów wynikających z LPR ze Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Skierbieszów i miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- zapewnieniem przygotowania i wdrożenia zadań w zakresie informacji i promocji LPR,
- monitoringiem tj. zbieraniem danych statystycznych i finansowych na temat postępów wdrażania oraz przebiegu realizacji projektów,
- przygotowaniem raportów ewaluacyjnych na temat wdrażania LPR,
- ewaluacją ex-post po zakończeniu realizacji LPR.

Pomocą, świadcząc funkcję opiniodawczo-doradczą dla wójta, stanowić będzie powołany zespół ds. wdrażania Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Skierbieszów na lata 2017-2023. Celem działalności Zespołu ds. wdrażania będzie inicjowanie współpracy na wielu płaszczyznach, pomiędzy różnymi podmiotami działającymi na terenie gminy i w jej otoczeniu.

Zespół ds. wdrażania stanowić będą przedstawiciele:

1. sektora publicznego: Radni Gminy, wybrani pracownicy Urzędu Gminy.
2. sektora społecznego: sołtysi sołectw będących w obszarze rewitalizacji, mieszkańcy i przedstawiciele organizacji pozarządowych.
3. sektora prywatnego: osoby fizyczne i podmioty prowadzące działalność gospodarczą na obszarze rewitalizacji.

Ostateczna struktura Zespołu ds. wdrażania z zapewnieniem reprezentatywności wszystkich trzech sektorów ustalona zostanie w Zarządzeniu Wójta Gminy Skierbieszów. System wdrażania *Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Skierbieszów* będzie realizowany w oparciu o schemat wdrażania pomocy Unii Europejskiej. Konkretnie projekty będą implementowane zgodnie z zasadami wydatkowania środków, według źródeł ich pochodzenia.

Zadania zespołu ds. wdrażania obejmować będą m.in.:

1. koordynowanie realizacji programu rewitalizacji w zakresie przestrzegania zasad wdrożenia zarówno w odniesieniu do procedur przyjętych uchwałą Rady Gminy, jak również związanych z finansowaniem ze środków unijnych projektów rewitalizacyjnych,
2. planowanie zmian w oparciu o możliwość pojawienia się nowych parterów zainteresowanych nowymi projektami rewitalizacyjnymi,
3. opiniowanie propozycji zmian przedstawionych przez wójta Radzie Gminy,
4. promowanie działań rewitalizacyjnych i rozwijanie komunikacji społecznej we wszystkich sektorach mającej na celu rozwijanie partnerstwa i partycypacji społecznej,
5. współpraca z wójtem w zakresie monitoringu programu
6. stała analiza sytuacji osób i grup pozostających w trudnej sytuacji zdiagnozowanych w dokumencie celem troski o brak utrudnień i efekty uboczne powodujące pogorszenie się ich sytuacji przez wdrażanie procesu,
7. aktywizacja i integracja lokalnej społeczności w działania związane z wdrażaniem programu.

Główną rolę podmiotów wykonawczych w zakresie wdrażania dokumentu przyjmą podmioty odpowiedzialne za przygotowanie odpowiednich wniosków aplikacyjnych na realizację projektów

rewitalizacyjnych. W przypadku przedsięwzięć, w których bezpośrednim podmiotem odpowiedzialnym - beneficjentem będzie Gmina, przygotowanie wniosków oraz odpowiedzialność za pełen nadzór nad realizacją zadań leżała będzie w gestii pracowników Urzędu Gminy.

Zgodnie z przyjętą praktyką w przypadku projektów własnych, realizowanych przez Gminę i podległe jej jednostki, **pracownicy merytoryczni Urzędu odpowiedzialni będą za:**

- przygotowanie dokumentacji technicznej (nadzór nad pracami projektantów i innych zewnętrznych ekspertów), studiów wykonalności zgodnych z wytycznymi oraz wszystkich innych załączników niezbędnych do realizacji projektu,
- nadzór techniczny i merytoryczny nad inżynierami projektów,
- przygotowanie wniosków według obowiązujących wytycznych i złożenie ich w odpowiednim terminie w instytucji finansującej,
- współpracę z jednostkami podległymi realizującymi projekty finansowane z budżetu Gminy (pomoc tym jednostkom w przygotowaniu dokumentacji),
- współpracę z samorządem powiatowym i wojewódzkim,
- współpracę z instytucjami finansującymi w zakresie wdrażania projektów,
- przygotowanie odpowiedniej dokumentacji niezbędnej w razie przeprowadzenia kontroli realizacji projektów przez instytucje uprawnione (m.in.: Urzędy Kontroli Skarbowej, uprawnione organy Komisji Europejskiej),
- nadzór nad właściwym wdrażaniem programu rewitalizacji (monitoring),
- przygotowanie i wykonanie przetargów,
- zgodną z wymogami funduszy UE archiwizację dokumentacji,
- opracowywanie zgodne z zapisami umów o finansowanie projektów okresowych, rocznych i końcowych raportów monitoringowych z realizacji projektów,
- zapewnienie odpowiedniej promocji projektów, zgodnej z wytycznymi.

Pracownicy odpowiedzialni za finanse będą dodatkowo odpowiedzialni za:

- opracowywanie harmonogramów płatności, obsługę kont i właściwe opisywanie faktur,
- przygotowywanie/ wniosków o płatność (refundację poniesionych wydatków) z różnych źródeł,
- dokonywanie płatności na rzecz wykonawców robót i innych jednostek zaangażowanych w realizację projektów.

Urząd Gminy będzie mógł również w zakresie opracowywania niezbędnej dokumentacji

aplikacyjnej i technicznej korzystać z usług ekspertów zewnętrznych.

Wdrażanie programu rewitalizacji wymaga stałej promocji procesu, utrzymywania komunikacji z interesariuszami i zapewnianie partycypacji społecznej. Przyjęte metody uspołecznienia procesu rewitalizacji gwarantują równy dostęp do uczestniczenia w procesie całej społeczności lokalnej, co zabezpiecza przez uprzywilejowaniem jednej z grup interesów. Działania te pozwolą na utrzymanie aktywnego udziału społeczności lokalnej w procesie, w kształtowaniu przestrzeni wokół siebie, a także podejmowania działań na rzecz samych siebie. Umożliwienie wymiany informacji czy dyskusje nad procesem rewitalizacji nadzorować będzie Wójt Gminy Skierbieszów wraz z zespołem ds. wdrażania. Instrumentami służącymi do promowania działań rewitalizacyjnych będą m.in.:

- zebrania w poszczególnych miejscowościach, zwłaszcza z mieszkańcami obszaru rewitalizacji,
- informacje o zrealizowanych projektach przekazywana za pośrednictwem strony internetowej gminy, tablic i spotkań sołeckich,
- informatory, ulotki, artykuły w prasie lokalnej czy regionalnej,
- warsztaty, spotkania, debaty z mieszkańcami,
- eventy kulturalne i integracyjne,
- sondaże, ankiety monitoringowe,
- współpraca z kościołami i związkami wyznaniowymi.

Podejmowanie i utrzymywanie stałej komunikacji z mieszkańcami w procesie rewitalizacji zapewnić ma zintegrowanie i wzrost zaangażowania mieszkańców wokół działań ukierunkowanych na poprawę ich interesów.

6.2. System monitorowania procesu

Program rewitalizacji Gminy Skierbieszów ma charakter kompleksowy i obejmuje zasięgiem swego oddziaływania szereg kluczowych obszarów interwencyjnych. Istotnym zadaniem jest wypracowanie odpowiedniego systemu monitorowania, dzięki któremu, możliwe stanie się właściwe zarządzanie procesem zmian na obszarze rewitalizacji gminy. System monitoringu dostarczy wiedzy o rzeczywistych rezultatach osiągniętych w poszczególnych projektach. Monitoring stały procesu rewitalizacji będzie prowadzony na bieżąco w trakcie jego realizacji programu. W jego trakcie zbierane będą informacje od jednostek odpowiedzialnych za realizację poszczególnych projektów w

ramach ich kompetencji. Stały monitoring będzie polegał na systematycznym zbieraniu, analizowaniu ilościowych i jakościowych informacji na temat wdrażanych projektów i realizacji całego programu.

Analiza danych ilościowych i jakościowych umożliwi odpowiednio wczesne wykrywanie niezgodności i zastosowanie odpowiednich mechanizmów naprawczych.

Zastosowane będą dwie formy monitoringu:

- ✓ **rzeczowy** – proces polegać będzie na bieżącej inspekcji realizowanych projektów, poprzez badanie postępu w ich realizacji, zapewnieniu zgodności z treścią dokumentu, ta forma wspomagać ma analizę wskaźnikową, zapewniającą efektywność i skuteczność wdrażanych działań;
- ✓ **finansowy** – umożliwi kontrolę finansowych aspektów projektów rewitalizacyjnych, zapewni partnerom rewitalizacji dostęp do informacji na temat możliwych źródeł finansowania zewnętrznego poszczególnych projektów, ta forma wspomagać ma efektywność finansową polegającą na uzasadnianiu kosztów projektów rewitalizacyjnych spodziewaną poprawą sytuacji społeczno-gospodarczej.

Monitoring programu odbywał się będzie w dwóch etapach:

- roczne sprawozdanie z realizacji celów i stopnia wdrożenia finansowego programu obejmujące informacje na temat: podejmowanych działań, stopnia realizacji projektów, poziomu finansowego zaangażowania programu, ewentualnych efektach końcowych projektów,
- analiza wskaźnikowa, służąca odpowiedzi na pytanie o zbieżność podejmowanych działań z osiągniętymi wynikami społeczno – gospodarczymi dla każdego z projektów (w odniesieniu do tabeli przedsięwzięć projektów uwzględniając stopień realizacji określonych tam wskaźników produktu i rezultatu).

Poniżej zestawiono wskaźniki produktu i rezultatu programu na potrzeby analizy wskaźnikowej monitoringu:

Lp.	wskaźnik produktu	jednostka	wartość bazowa	rok 2023
-----	-------------------	-----------	----------------	----------

1.	wybudowane wielofunkcyjnych przestrzeni publicznych	szt.	0	4
2.	powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją	m2	0	.....
3.	liczba przedsiębiorców otrzymujących wsparcie	szt.	0	.....
4.	liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	szt.	0	2
5.	liczba wspartych instytucji świadczących środowiskowe formy wsparcia w miejscu zamieszkania	szt.	0	1
6.	liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnością	szt.	0	2
7.	liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej	szt.	0	1
8.	liczba zmodernizowanych energetycznie budynków	szt.	0	3
9.	powierzchnia budynków poddanych termomodernizacji	m2	0	.....
10.	liczba zorganizowanych kampanii edukacyjnych	szt.	0	2
11.	liczba uczestników zajęć organizowanych z wykorzystaniem udostępnionej infrastruktury	os.	0	300
12.	liczba osób dotkniętych problemem ubóstwa objętych wsparciem	os.	0	.....
13.	liczba nowych dostępnych usług społecznych wykorzystujących infrastrukturę poddaną rewitalizacji	szt.	0	.....
14.	liczba osób narażonych na wykluczenie społeczne objętych wsparciem	os.	0	.....
15.	liczba uczestników spotkań aktywizujących	os./rok	0	45
16.	liczba wydarzeń kulturalnych integrujących i aktywizujących mieszkańców wykorzystujących przestrzeń publiczną poddaną procesowi rewitalizacji	szt./rok	0	4
17.	liczba wydarzeń kulturalnych integrujących i aktywizujących mieszkańców wykorzystujących przestrzeń publiczną poddaną procesowi rewitalizacji	szt./rok	0	4
18.	liczba uczestników spotkań edukacyjnych	os.	0	300
19.	liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem nowych usług społecznych	os.	0	.....
20.	ilość inicjatyw wpływających na aktywizację społeczną uczniów obszaru rewitalizacji	szt.	0	6
21.	ilość oddolnych inicjatyw podejmowanych przez klub wolontariatu	szt./rok	0	2
22.	długość wyremontowanej kanalizacji sanitarnej	mb	0	818
23.	długość wyremontowanej sieci wodociągowej	mb	0	1448
24.	liczba rozbudowanych stref sportowo - rekreacyjnych	szt.	0	1
Lp.	wskaźnik rezultatu	jednostka	wartość bazowa	rok 2023
1.	liczba użytkowników korzystających z udostępnionej infrastruktury	os./rok	0	.....
2.	rzeczywista liczba użytkowników infrastruktury w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastruktury edukacyjnej	os./rok	0	...
3.	zmniejszenie rocznego zużycia energii pierwotnej w budynkach publicznych	kJ/rok	....	...
4.	liczba osób, u których wzrosło poczucie bezpieczeństwa w środowisku lokalnym	os.	0	
6.	poprawa warunków życia mieszkańców objętych procesem rewitalizacji	os.	0	.....

7.	wzrost zaangażowania podopiecznych GOPS w życie społeczne gminy	%	0	30
8.	wzrost zaangażowania w uczestnictwo w życiu społecznym osób w wieku starszym, zagrożonych wykluczeniem społecznym	os./rok	0	15
9.	aktywizacja zawodowa osób narażonych na wykluczenie społeczne	os.	0	20
10.	liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje	os.	0	30
11.	wzrost poczucia bezpieczeństwa wśród osób objętych poradnictwem w zakresie nowych usług społecznych	%	0	30
12.	liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych, istniejących po zakończeniu projektu	szt.	0	3
13.	liczba uczestników zajęć, u których podniosła się świadomość i wiedza w zakresie profilaktyki uzależnień	os.	0	.....
14.	liczba uczestników zajęć, u których poprawie uległo poczucie bezpieczeństwa w środowisku lokalnym	os.	0	.....
15.	liczba uczestników wydarzeń kulturalnych na obszarze rewitalizacji	os./rok	0	...
16.	liczba uczestników wydarzeń sportowo-rekreacyjnych na obszarze rewitalizacji	os./rok	0	.....
17.	liczba dzieci, które wzmocniły kompetencje i umiejętności cyfrowe i matematyczne	os.	0	.....
18.	liczba zaktywizowanych grup nieformalnych zajmujących się regionalizmem	szt.	0	2
19.	współdziałanie z organizacjami pozarządowymi działającymi na obszarze rewitalizacji	szt.	0	4
20.	przewidywana liczba osób korzystających z ulepszonych zaopatrzenia w wodę	os.	0	....
21.	przewidywana liczba osób korzystających z ulepszonych oczyszczania ścieków	os.	0	.....
22.	przewidywana liczba osób korzystających z nowej infrastruktury sportowo – rekreacyjnej	os.	0	.....
23.	liczba osób narażonych na wykluczenie społeczne uczestniczących w zajęciach aktywizujących	os./rok	0	.....
24.	liczba uczestników zajęć aktywizujących z obszaru rewitalizacji	os./rok	0	.....

6.3. System oceny procesu

Ewaluacja procesu jest przydatna przy planowaniu kolejnych działań rewitalizacyjnych. Ma ona charakter kompleksowy. Celem podejmowanych w jej ramach działań jest analiza wskaźników opisujących zaistniałe zmiany na zidentyfikowanym obszarze rewitalizacji.

Wskaźniki służące badaniu sytuacji społeczno-ekonomicznej na terenie podjętej interwencji zostaną zaczerpnięte z RPO Województwa Lubelskiego, od beneficjentów (informacje o poszczególnych projektach) i instytucji uczestniczących w projektach rewitalizacyjnych.

Wskaźniki te służą do oceny każdego projektu w trzech fazach:

- **I faza – realizacji,**
- **II faza – zamknięcia inwestycji,**
- **III faza – 2023 rok**

Ocena wszystkich projektów i zadań rewitalizacyjnych zostanie dokonana przy współudziale wszystkich interesariuszy rewitalizacji oraz w oparciu o opracowanie ewaluacji ex-post, czyli na zakończenie obowiązywania dokumentu, i będzie brała pod uwagę następujących **5 kryteriów ewaluacyjnych:**

- 1. SKUTECZNOŚĆ** (ang. *effectiveness*) – kryterium pozwalające ocenić w jakim stopniu osiągnięte zostały cele dokumentu zdefiniowane na etapie planowania.
- 2. EFEKTYWNOŚĆ** (ang. *efficiency*) – kryterium pozwalające ocenić poziom „ekonomiczności” zrealizowanych projektów, czyli stosunek poniesionych nakładów do uzyskanych efektów.
- 3. UŻYTECZNOŚĆ** (ang. *utility*) – kryterium pozwalające ocenić do jakiego stopnia oddziaływanie programu odpowiada zdiagnozowanym potrzebom grupy docelowej.
- 4. TRAFNOŚĆ** (ang. *relevance*) – kryterium pozwalające ocenić do jakiego stopnia cele programu odpowiadają potrzebom i priorytetom wskazanym w odniesieniu do obszaru rewitalizowanego.
- 5. TRWAŁOŚĆ** (ang. *sustainability*) – kryterium pozwalające ocenić na ile można się spodziewać, że pozytywne zmiany wywołane oddziaływaniem programu będą nadal widoczne po zakończeniu jego realizacji.

Składać się na nią będzie końcowy raport z realizacji całego programu z analizą finansową i wykonalności rzeczowej. Opublikowany powinien zostać na stronie internetowej Urzędu Gminy Skierbieszów (Biuletyn Informacji Publicznej). Uzupełnieniem powinien być materiał audiowizualny w postaci map, grafiki, zdjęć, filmów itp., przedstawiający stan przed podjęciem działań, w trakcie realizacji i po ich zakończeniu. Raport taki jest sporządzany przez Wójta, przedstawiany zostanie na Radzie Gminy i uchwalony po jej akceptacji.

Drugą częścią ewaluacji będzie ocena bazująca na dostępnych danych społeczno-gospodarczych

dotyczących zidentyfikowanego obszaru rewitalizacji. Zestawienie danych z diagnozy stanu przed rozpoczęciem i po przeprowadzeniu działań rewitalizacyjnych umożliwi dokonanie ilościowej oceny podjętych w ramach programu rewitalizacji przedsięwzięć pod kątem osiągniętych efektów i ich oddziaływania na poprawę sytuacji na obszarze rewitalizacji.

6.4. Procedura aktualizacji

Efektywna realizacja przedsięwzięć rewitalizacyjnych wymaga stałego monitorowania procesu implementacji zmian i szybkiego reagowanie na nowe zdarzenia, zmiany w otoczeniu oddziałujące na charakter, tempo i przebieg projektów rewitalizacyjnych. Kluczowym zadaniem jest stałe monitorowanie procesów zachodzących w otoczeniu wewnętrznym i zewnętrznym względem zidentyfikowanego obszaru rewitalizacji. Istotne dokonujące się w nim zmiany powinny zostać opisane, przeanalizowane pod kątem ich potencjalnego wpływu na dalszą realizację programu. Wskazane powinny zostać także propozycje modyfikacji programu rewitalizacji wraz z merytorycznym uzasadnieniem.

Koniecznym warunkiem poprawnie przeprowadzonych działań naprawczych jest przyjęcie założenia o wprowadzeniu okresowej aktualizacji LPR oraz aktualizacji nadzwyczajnej w razie zaistnienia takich okoliczności. Aktualizacja, o ile zaistnieją ku niej odpowiednie przesłanki, dokonywana będzie co najmniej raz w roku wraz z przedłożeniem Radzie Gminy Skierbieszów sprawozdania z realizacji programu.

Procedura okresowej aktualizacji dokumentu obejmuje następujące kroki:

- zainteresowane podmioty, działające na obszarze rewitalizacji w ramach programu lub zainteresowane podjęciem takiej działalności, w zakresie przyczyniającym się do realizacji celów rewitalizacji, zgłaszają swoje propozycje w formie pisemnej do Wójta Gminy Skierbieszów,
- Wójt po konsultacjach z właściwymi referatami Urzędu Gminy, oraz po zapoznaniu się z opinią Zespołu ds. wdrażania Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Skierbieszów na lata 2017-2022 dokonuje weryfikacji zgłoszonych propozycji i wydaje opinię odnośnie włączenia lub odmowy włączenia zgłoszonego działania bądź innej proponowanej zmiany do Lokalnego Programu Rewitalizacji,
- odpowiedni referat Urzędu Gminy raz do roku przygotowuje dla Wójta propozycje zmian lub aktualizacji Programu,
- jeżeli planowane zmiany wymagają: włączenia do LPR nowych projektów, modyfikacji założonych celów bądź też wyznaczonych kierunków działań warunkujących powodzenie

rewitalizacji –Wójt podejmuje decyzję o przystąpieniu do aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji.

Wszelkie zmiany w LPR będą musiały posiadać uzasadnienie merytoryczne. LPR może także zostać poszerzony na swoich kolejnych etapach realizacji o dodatkowych partnerów (nowych, jak i zastępujących dotychczas funkcjonujących).

Przyjęte procedura aktualizacji dokumentu zapewnia równy dostęp do procesu wszystkim interesariuszom i służy integracji środowisk lokalnych na rzecz wdrażania rewitalizacji w gminie Skierbieszów.

7. Proces uspołecznienia procesu rewitalizacji

7.1. Cele i metody konsultacji społecznych

Konsultacje społeczne prowadzone na potrzeby opracowanie Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Skierbieszów na lata 2017-2023 z mieszkańcami prowadzone były zgodnie z Uchwałą Nr XVI/139/16 Rady Gminy Skierbieszów z 18 listopada 2016r. w sprawie zasad i trybu przeprowadzania konsultacji społecznych z mieszkańcami.

Przedmiot konsultacji objęto następujące obszary:

- ✓ diagnoza gminy przeprowadzona w celu wyłonienia obszaru zdegradowanego gminy Skierbieszów,
- ✓ obszar zdegradowany gminy Skierbieszów,
- ✓ obszar rewitalizacji gminy Skierbieszów,
- ✓ cele Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Skierbieszów na lata 2017-2023,
- ✓ przedsięwzięcie i projekty rewitalizacyjne realizowane w poszczególnych sołectwach obszaru rewitalizacji.

Konsultacje skierowane były do mieszkańców gminy Skierbieszów. W zakresie zagadnień diagnozy i delimitacji konsultacje prowadzone były z przedstawicielami wszystkich sołectw gminy. W zakresie przedsięwzięć i projektów rewitalizacyjnych konsultacje uszczegółowiono do poziomu przedstawicieli interesariuszy obszaru rewitalizacji, czyli sołectw Skierbieszów, Zawoda, Podhuszczka.

Cele prowadzonego procesu uspołecznienia rewitalizacji można zdefiniować następująco:

- przedstawienie wyników diagnozy i delimitacji przeprowadzonej w gminie Skierbieszów pozwalającej na wyłonienie obszaru zdegradowanego gminy oraz obszaru rewitalizacji,
- uzyskanie opinii mieszkańców w stosunku do proponowanej delimitacji wyznaczonych obszarów zdegradowanego i delimitacji,
- uzgodnienie celów i kierunków prowadzonej na terenie gminy Skierbieszów rewitalizacji obszarów wiejskich,
- uzgodnienie przedsięwzięć i projektów rewitalizacyjnych.

Proces partycypacji prowadzony był przy wykorzystaniu następujących metod:

- ✓ debat rewitalizacyjnych,
- ✓ formularza ankiety,
- ✓ formularza konsultacyjnego.

Debata mająca formę otwartego spotkania z interesariuszami procesu rewitalizacji pozwala na poznanie opinii uczestników w toku spotkania, interakcję między ekspertem a uczestnikami, bezpośredni kontakt i pozyskanie odpowiedzi na „kontrowersyjne” pytania w trakcie spotkania, z pierwszej ręki.

Formularz ankiety czy konsultacyjny pozwalają prezentowanie opinii w sposób anonimowy oraz umożliwia złożenie dodatkowych pytań i uwag.

7.2. Opis procesu partycypacji

Debata rewitalizacyjna odbyła się w Skierbieszowie. Rekrutacja na spotkanie odbyła się w formie zaproszeń imiennych kierowanych bezpośrednio do sołtysów i członków rad sołeckich gminy, radnych Rady Gminy oraz w formie ogłoszenia zamieszczonego na stronie internetowej gminy oraz w gablotach informacyjnych skierowanego do wszystkich mieszkańców.

Spotkania odbyły się w następujących terminach:

1. ... spotkanie w sołectwie Skierbieszów poświęcone wstępnej diagnozie delimitacji obszaru zdegradowanego i rewitalizacji, uczestnicy zespół ds. rewitalizacji, mieszkańcy,
2. ... spotkanie w sołectwie Skierbieszów poświęcone diagnozie, delimitacji obszaru zdegradowanego i rewitalizacji, propozycji celów programu rewitalizacji, uczestnicy sołtysi i przedstawiciele rad sołeckich wszystkich sołectw, radni,
3. ... spotkanie w sołectwie Podhuszczka, poświęcone celom programu i konsultacji przedsięwzięć i projektów rewitalizacyjnych, uczestnicy sołtys i rada sołecka, mieszkańcy, przedsiębiorcy,
4. spotkanie w sołectwie Zawada, poświęcone celom programu i konsultacji przedsięwzięć i projektów rewitalizacyjnych, uczestnicy sołtys i rada sołecka, mieszkańcy, przedsiębiorcy,

5. **spotkanie** w sołectwie Skierbieszów, poświęcone celom programu i konsultacji przedsięwzięć i projektów rewitalizacyjnych, uczestnicy sołtys i rada sołecka, mieszkańcy, przedsiębiorcy, przedstawiciele organizacji pozarządowych.

Zdjęcia.

Każde ze spotkań zostało przeprowadzone w myśl podobnych zasad i scenariusza:

- wprowadzenie dokonane przez przedstawicieli samorządu,
- prezentacja merytoryczna prowadzona przez eksperta,
- otwarta dyskusja i zadawanie pytań do eksperta i przedstawicieli samorządu,
- podsumowanie spotkania i zebranie kluczowych wniosków.

Dodatkowym atutem procesu partycypacji w przygotowaniu dokumentu była stałą współpracą eksperta z zespołem ds. rewitalizacji powołanym przez Wójta Skierbieszowa. Zróżnicowany zakresem kompetencji poszczególnych osób skład zespołu i jego stałą współpracą z ekspertem to, szczególnie na poziomie diagnozy i delimitacji obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji, ważny element uspołecznienia procesu rewitalizacji w gminie Skierbieszów.

Dopisać po konsultacjach dokumentu- formularz konsultacyjny

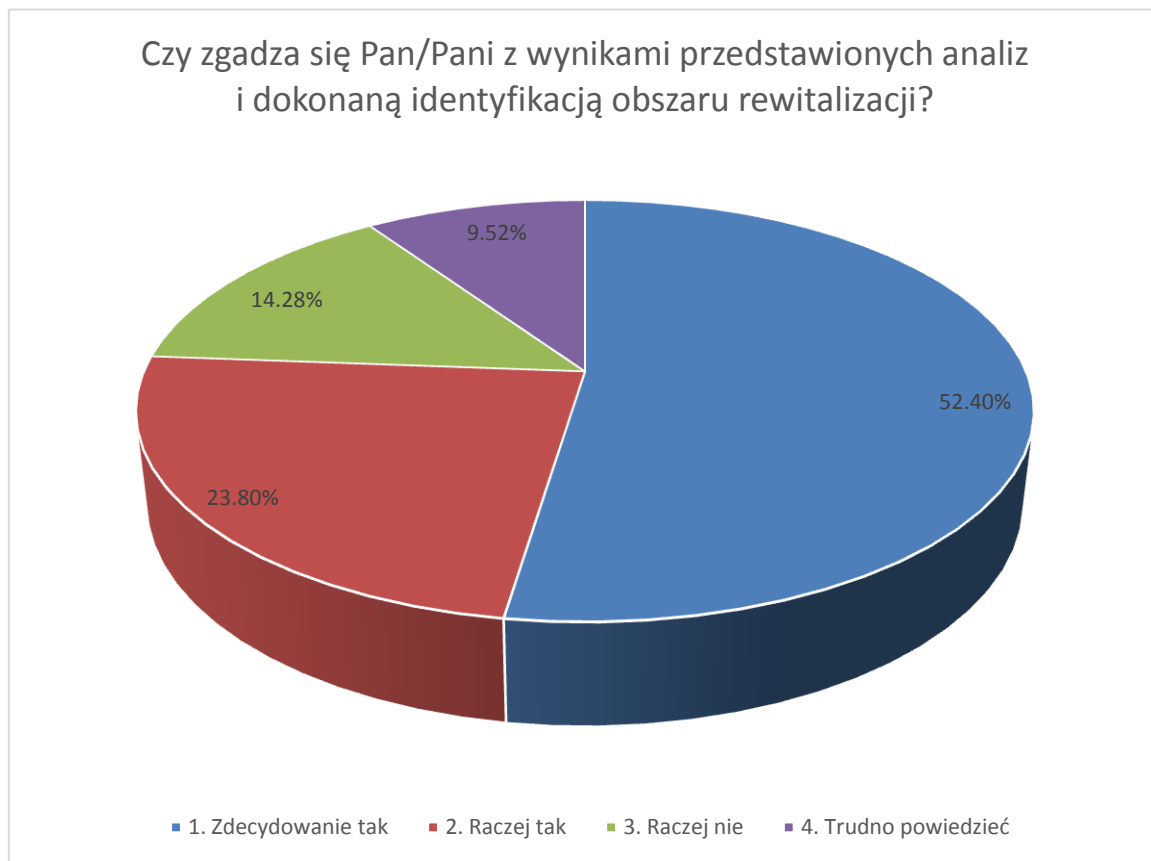
7.3. Wyniki ankiet w z mieszkańcami

W trakcie budowania dokumentu przeprowadzono badanie ankietowe, służące konsultacjom przeprowadzonej delimitacji obszaru zdegradowanego i rewitalizacji. Ankieta została udostępniona uczestnikom spotkań w zakresie prezentowania diagnozy i delimitacji. W badaniu uzyskano zwrot w postaci 21 wypełnionych ankiet. Kwestionariusz ankiety został opatrzone obszernym wstępem wyjaśniającym, na czym polega istota procesu rewitalizacji. Składał się on łącznie z 8 pytań, w tym 7 merytorycznych dotyczących wskazanego obszaru i 1 o charakterze metryczkowym.

W pytaniu pierwszym ankietowani zostali poproszeni o odpowiedź czy zgadzają się z wynikami przedstawionych analiz i dokonaną identyfikacją obszaru rewitalizacji przez zespół ekspercki. 52,4 % osób udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie tak”, 23,8 % „raczej tak”, 14,28 % „raczej nie” i 9,52 % „trudno powiedzieć. Rozkład procentowy udzielanych odpowiedzi kieruje uwagę ku społecznej akceptacji zidentyfikowanego obszaru rewitalizacji przez osoby biorące udział w spotkaniach konsultacyjnych.

Szczegółowy rozkład procentowy udzielanych odpowiedzi na pytanie pierwsze został szczegółowo zobrazowany na poniższym wykresie.

Wykres 15.: Czy zgadza się Pan/Pani z wynikami przedstawionych analiz i dokonaną identyfikacją obszaru rewitalizacji?

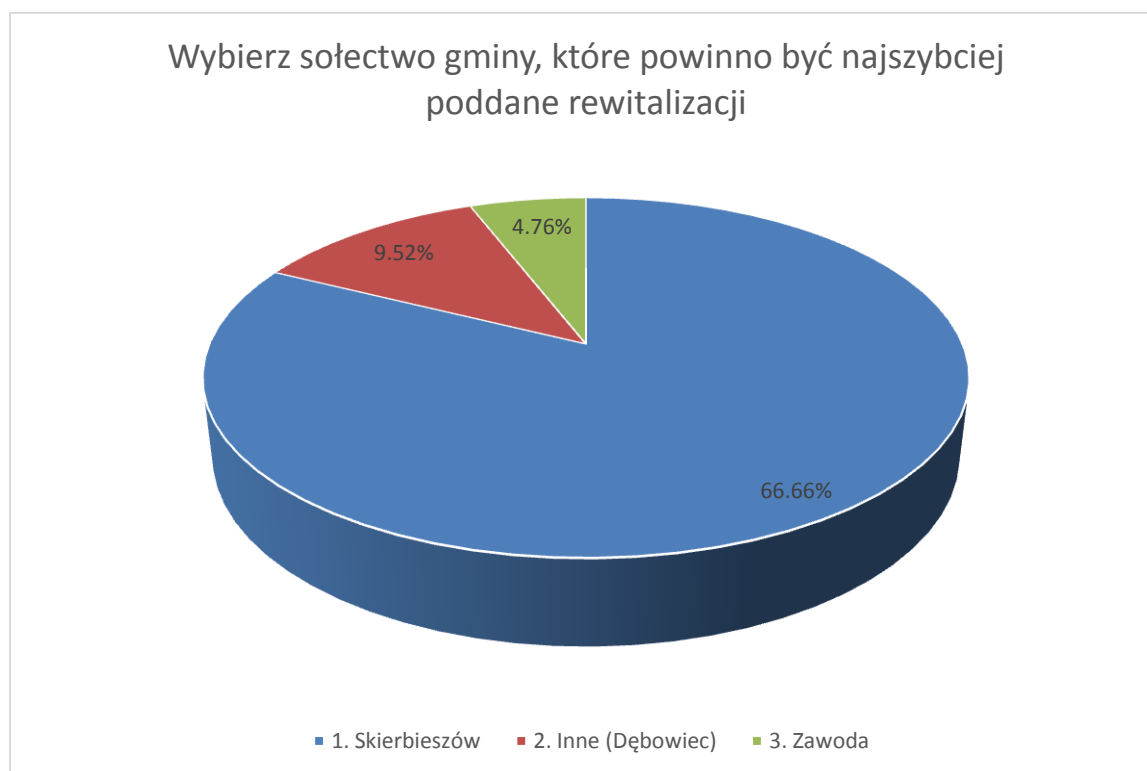
W przypadku udzielenia na pytanie pierwsze odpowiedzi: „raczej nie” i „zdecydowanie nie” poproszono ankietowanych o uzasadnienie swojego wyboru. Na podstawie analizy wskazanych uzasadnień, można wysunąć wniosek o występowaniu negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych także w innych sołectwach w Gminie Skierbieszów związanych z problemem starzejącego się społeczeństwa, braku dostępu do profesjonalnej opieki, złym stanem lokalnych dróg i budynków spełniających ważne funkcje w lokalnej społeczności.

W pytaniu trzecim badani zostali poproszeni o wskazanie sugerowanej korekty wskazanego obszaru identyfikacji wraz z podaniem krótkiego uzasadnienia. Wśród odpowiedzi pojawiły się opinie o konieczności przygotowania programu rewitalizacyjnego dla miejscowości Dębowiec, Łaziska i Zrąb, na terenie których także widoczna jest koncentracja istotnych problemów społecznych i

gospodarczych. Ankietowani wskazali na konieczność przeprowadzenia prac remontowych remizy strażackiej, świetlicy, prac renowacyjnych na placu przy lokalnym gimnazjum, budowę wysypiska śmieci i domów opieki dla osób starszych w Dębowcu. Wskazano także na konieczność remontu świetlicy w Łaziskach.

Pytanie czwarte miało na celu poznanie opinii badanych o sołectwach gminy, które ich zdaniem powinny zostać najszybciej poddane procesowi rewitalizacji. Ankietowani najczęściej, bo aż w 66,66% wskazywali na sołectwo Skierbieszów, 4,76 % na Zawodę i 9,52 % na inne miejscowości takie, jak Dębowiec.

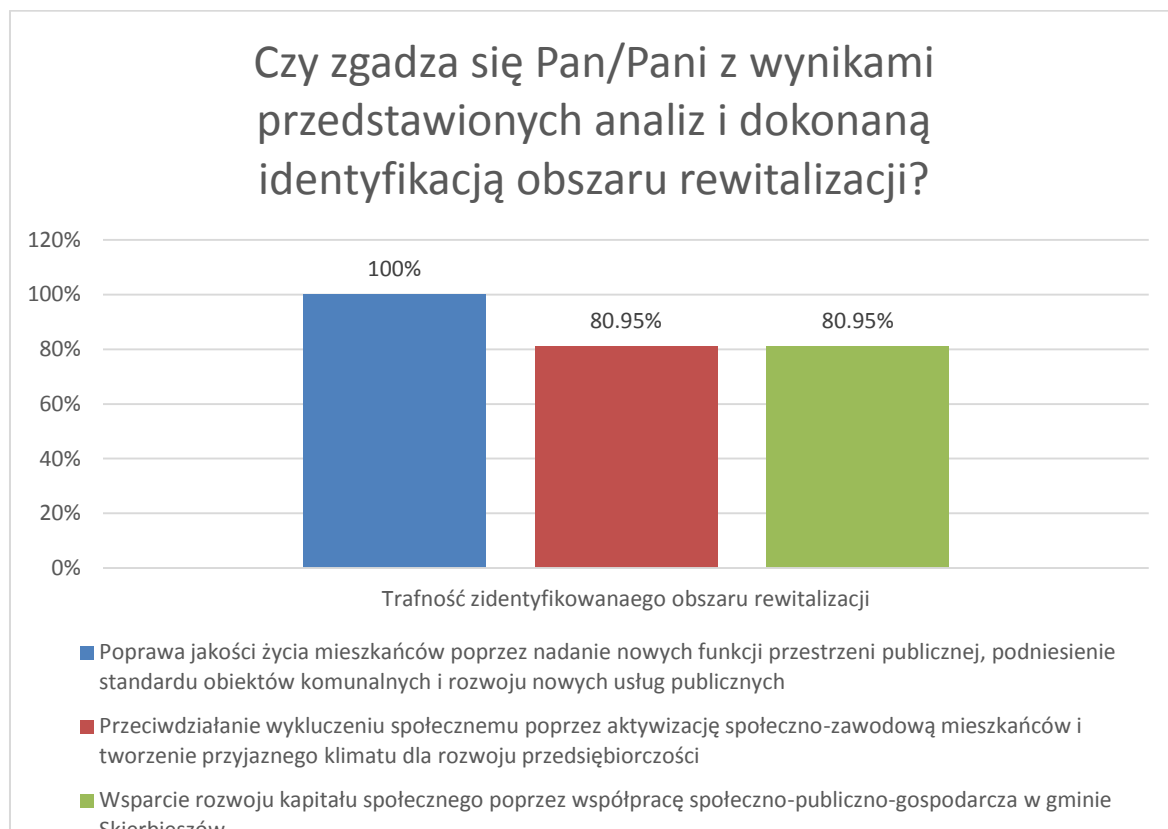
Wykres 16.: Pytanie 4. Wybierz sołectwo gminy, które powinno być najszybciej poddane rewitalizacji

Celem ankiety było także poznanie opinii badanych na temat przedstawionej w trakcie konsultacji społecznych kierunków rewitalizacji na terenie wybranych sołectw. Uzyskane wyniki badań wskazują na społeczną aprobatę zaproponowanej wizji rewitalizacji obszaru zdegradowanego. 100 % ankietowanych poparło kierunek rozwoju opierający się na założeniu o konieczności poprawy jakości życia mieszkańców poprzez nadanie nowych funkcji przestrzeni publicznej, podniesienie standardu obiektów komunalnych i rozwoju nowych usług publicznych. Po 80,95 % wskazań dotyczyło także dwóch pozostałych propozycji: przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu poprzez aktywizację społeczno-zawodową mieszkańców i tworzenie przyjaznego klimatu dla rozwoju

przedsiębiorczości i wspierania rozwoju kapitału społecznego poprzez współpracę społeczno-publiczno-gospodarczą w gminie Skierbieszów.

Wykres 17.: Trafność zidentyfikowanego obszaru rewitalizacji

W kolejnym pytaniu badani zostali poproszeni o podanie przykładowych inwestycji, które powinny być ich zdaniem realizowane na obszarze rewitalizacji. Najczęściej wskazywane propozycje zostały zaprezentowane w poniższej tabelce.

Najczęściej wskazywane przykłady inwestycji, które powinny zostać zrealizowane na obszarze rewitalizacji	
61,9 %	Remont Szkoły Podstawowej i odnowa placu przy szkole
28,57%	Przebudowa i odnowa placu przy Gminnym Ośrodku Kultury
19,04%	Adaptacja budynków i terenu po firmie POM

4,76%	Wykończenie budynku Urzędu Gminy
9,52%	Zagospodarowanie placu przy Gminnej Bibliotece Publicznej
14,28	Przebudowa przystanku autobusowego z placem targowym i WC

Inne przykłady proponowanych inwestycji:

- ✓ tworzenie placu zabaw dla dzieci przy siłowni,
- ✓ utworzenie parkingu przy stadionie GKS „Ostoja”,
- ✓ utworzenie-organizacja pomieszczeń/ ośrodka na prowadzenie zabiegów rehabilitacyjnych,
- ✓ remont świetlicy i terenu przyległego z drogą dojazdową,
- ✓ budowa dróg Sulmice-Zawoda,
- ✓ mieszkania chronione, socjalne w Skierbieszowie,
- ✓ Dębowiec: remont remizy i siłownia, stworzenie placu na plac zabaw dla dzieci
- ✓ Łaziska- remont remizy,
- ✓ całodobowy dom opieki nad ludźmi starszymi i bezdomnymi.

W pytaniu siódmym badani podawali przykłady działań wspierających aktywność mieszkańców, które powinny być ich zdaniem realizowane na obszarze rewitalizacji. Wśród propozycji pojawiały się najczęściej te związane bezpośrednio z proponowanymi wcześniej kierunkami rewitalizacji:

- ✓ wspieraniu zintegrowanego rozwoju młodzieży: organizacja zajęć sportowo-rekreacyjnych, budowa placów zabaw- miejsc spotkań dla rodziców z dziećmi, warsztaty wielopokoleniowe (rękodzieło, garncarstwo), utworzenie grupy teatralnej (wielopokoleniowej), wypożyczalnia rowerów (renowacja istniejących ścieżek), prowadzenie „Akademii Malucha)- z wykorzystaniem elementów sensoplastyki, rodzinne zawody wędkarskie,
- ✓ działania sprzyjające integracji społecznej mieszkańców i budowie kapitału społecznego: festyny, imprezy kulturalno-rozrywkowe, organizowanie zebrań, spotkanie integracyjne, wycieczki turystyczne, aktywizowanie do działań wolontarystycznych, aktywizowanie do działań w organizacjach pozarządowych, kontynuacja Orkiestry Dętej w skiebieszowie, warsztaty fotograficzne, kosmetyczne, teatralne oraz dziennikarskie,
- ✓ poprawa jakości życia mieszkańców poprzez: pomoc starszym mieszkańcom, pomoc ubogim i potrzebującym, prowadzenie kursów zawodowych i kształcących,
- ✓ poprawa infrastruktury drogowej, budowa chodników, przebudowa wąwozu, utwardzenie dróg polnych.

Spis tabel, wykresów i map

Mapa 1.: Natężenie zjawisk kryzysowych w gminie Skierbieszów.	str. 45
Mapa 2.: Obszar rewitalizacji gminy Skierbieszów.	str. 55
Tabela 1.: Liczba mieszkańców gminy Skierbieszów w latach 2010-2015.	str. 12
Tabela 2.: Liczba mieszkańców gminy Skierbieszów w podziale na poszczególne sołectwa w 2015r.	str. 12
Tabela 3.: Wahania liczby mieszkańców poszczególnych sołectw gminy Skierbieszów w latach 2012-2015.	str. 14
Tabela 4.: Saldo migracji na terenie gminy Skierbieszów w latach 2010-2015	str. 16
Tabela 5.: Gęstość zaludnienia na terenie gminy Skierbieszów w latach 2010-2015.	str. 17
Tabela 6.: Liczba osób bezrobotnych na terenie gminy Skierbieszów w latach 2010-2014.	str. 19
Tabela 7.: Liczba osób bezrobotnych w poszczególnych sołectwa gminy Skierbieszów w latach 2013-2015.	str. 20
Tabela 8.: Zdiagnozowane przypadki ubóstwa na terenie gminy Skierbieszów w latach 2013-2015.	str. 22
Tabela 9.: Ubóstwo - zestawienie ilość pomocy na dożywianie w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów w 2015 r.	str. 24
Tabela 10.: Dochody budżetu gminy Skierbieszów w latach 2010-2015 w przeliczeniu na 1 mieszkańca.	str. 28
Tabela 11.: Liczba ofert pracy pozyskanych przez Powiatowy Urząd Pracy w Zamościu w latach 2010-2014.	str. 29
Tabela 12.: Osoby pracujące w gminie podziale na płeć w latach 2011-2015	

w gminie Skierbieszów.	str. 39
Tabela 13.: Ilość zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów w 2015r.	str. 41
Tabela 14.: Nowo zarejestrowane w rejestrze REGON podmioty gospodarki narodowej na terenie gminy Skierbieszów w roku 2015.	str. 42
Tabela 15.: Dochody z tytułu podatku od nieruchomości w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów w 2015r.	str. 43
Tabela 16.: Obszar zdegradowany gminy Skierbieszów.	str. 47
Tabela 17.: Obszar zdegradowany gminy Skierbieszów.	str. 50
Tabela 18.: Wskaźniki koncentracji wyznaczenia obszaru rewitalizacji gminy Skierbieszów - kryteria formalne.	str. 56
Tabela 19.: Obszar rewitalizacji gminy Skierbieszów- strefa społeczna.	str. 57
Tabela 20.: Obszar rewitalizacji gminy Skierbieszów – sfera gospodarcza i przestrzenna	str. 57
Wykres 1.: Struktura wieku mieszkańców gminy Skierbieszów w podziale na wiek przedprodukcyjny (PP), produkcyjny (P), poprodukcyjny (PoP) w latach 2011-2015.	str. 13
Wykres 2.: Wiek poprodukcyjny w podziale na płeć w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów w roku 2015.	str. 14
Wykres 3.: Saldo migracji na terenie gminy Skierbieszów w latach 2011-2015.	str. 16
Wykres 4.: Analiza problemu bezrobocia w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów w latach 2013-2015.	str. 21
Wykres 5.: Ubóstwo - ilość przyznanych zasiłków okresowych w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów w 2015r.	str. 23
Wykres 6.: Osoby pracujące w gminie podziale na płeć w latach 2011-2015 w gminie Skierbieszów.	str. 39
Wykres 7.: Pracujący na 1000 ludności w gminie Skierbieszów w latach 2011-2015.	str. 40
Wykres 8.: Nowo zarejestrowane w rejestrze REGON podmioty gospodarki narodowej na terenie gminy Skierbieszów w latach 2011 – 2015.	str. 42

Wykres 9.: Gęstość zaludnienia na terenie gminy Skierbieszów.	str. 48
Wykres 10.: Liczba kobiet i mężczyzn w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ogólnej liczby ludności miejscowości w gminie Skierbieszów.	str. 49
Wykres 11.: Procent liczby budynków zlokalizowanych w sołectwach na liczbę mieszkańców gminy na terenie gminy Skierbieszów.	str. 51
Wykres 12.: Procent liczby budynków zlokalizowanych w poszczególnych sołectwach na liczbę mieszkańców sołectwa w gminie Skierbieszów.	str. 52
Wykres 13.: Procent liczba budynków azbestem do liczby wszystkich budynków w poszczególnych sołectwach na terenie gminy Skierbieszów.	str. 52
Wykres 14.: Podmioty gospodarcze na 100 mieszkańców w poszczególnych sołectwach gminy Skierbieszów.	str. 53
Wykres 15.: Czy zgadza się Pan/Pani z wynikami przedstawionych analiz i dokonaną identyfikacją obszaru rewitalizacji?	str. 95
Wykres 16.: Pytanie 4. Wybierz sołectwo gminy, które powinno być najszybciej poddane rewitalizacji	str. 96
Wykres 17.: Trafność zidentyfikowanego obszaru rewitalizacji	str. 97